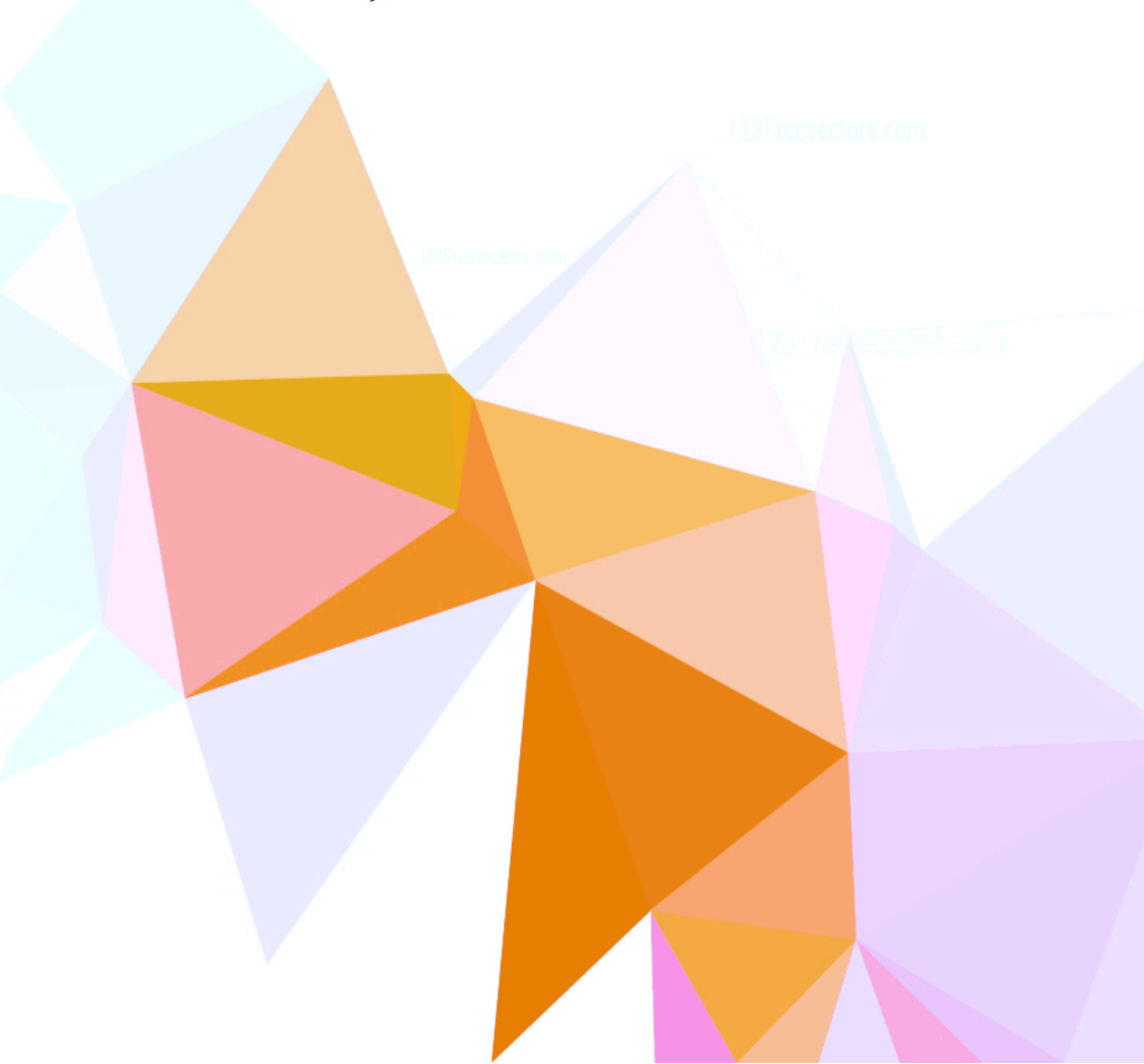

AKSOS

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sayı 16- Hakemli Dergi
Issue 16- Peer Reviewed Journal

 AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 2630- 5623 (Elektronik)

Güz 2024- Sayı 16- Hakemli Dergi

Fall 2024- Issue 16- Peer Reviewed Journal

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS) yayın hayatına 2017 yılında başlamıştır. Dergi 2017 yılı itibarıyla Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, hakemli akademik bir dergidir. DergiPark tarafından listelenmekte ve Eurasian Scientific Journal Index tarafından taranmaktadır.

Dergi; iktisat, işletme, maliye, pazarlama, sosyal politika, çalışma ilişkileri, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret ve lojistik, hukuk, davranış bilimleri, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, Türk dili ve edebiyatı, eğitim bilimleri, coğrafya, iletişim bilimleri, sosyoloji, felsefe, antropoloji, sanat ve tasarım, yabancı diller ve edebiyatları, dil bilim, din bilimleri, toplumsal cinsiyet çalışmaları, turizm, gerontoloji, gastronomi ve mutfak sanatları, spor bilimleri alanlarında üretilen Türkçe ve İngilizce çalışmaları ve araştırmaları yayınlamak Türkiye’de bu alandaki birikime katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Yazarların Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne gönderdikleri makalelerin benzer versiyonlarının başka bir yerde daha önce basılmamış olmaları gerekmektedir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, tüm yayın hakları Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne aittir ve yazarlar telif haklarını devretmiş sayıldıklarından yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmez. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.

Akdeniz University Journal of the Institute of Social Sciences (AKSOS), which is a peer-reviewed and multi-disciplinary academic journal, began to be published in 2017. The journal will be published on a biannual basis (Spring and Autumn issues). AKSOS is listed by DergiPark and indexed by Eurasian Scientific Journal Index.

The AKSOS welcomes original, up-to-date articles from all disciplines in social sciences and aims to make contribution to the literature and the field of social sciences by publishing theoretical articles and empirical research in Turkish or English to provide a forum for the dissemination of knowledge and findings. Areas relevant to the scope of the AKSOS include: economics, finance, business management, social policies, labour relations, political sciences, public administration, international relations, international trade and logistics, law, behavioral sciences, history, art history, archaeology, Turkish language and literature, pedagogy, geography, communication sciences, sociology, philosophy, anthropology, art and design, foreign languages and literatures, linguistics, theology, gender studies, tourism studies, gerontology, sport sciences and gastronomy and culinary arts.

All papers (or their similar versions) submitted to AKSOS journal must be unpublished. Authors submitting manuscripts to the journal should not simultaneously submit them to another journal. The copyrights of the papers accepted for publication are deemed transferred to Akdeniz University Journal of the Institute of Social Sciences (AKSOS). Authors will not be paid any royalty fees. Responsibility of published papers belongs to the authors. Citing without giving due credit is prohibited.

**Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
İmtiyaz Sahibi**

Grant Holder on behalf of
Akdeniz University, Institute of Social Sciences
Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR

Editör / Editor
Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR

Editör Yardımcısı / Assistant Editor
Arş. Gör. Dr. Hatice KARAKAŞ

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor
Doç. Dr. Hatice Sezgi SARAÇ DURGUN
Prof. Dr. Arda ARIKAN

Adres / Address: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Akdeniz Üniversitesi Enstitüleri Binası B Blok 2. Kat Dumlupınar
Bulvarı 07058 Kampus / ANTALYA

Sekreterlik / Secretarial
Ad : Durmuş Yıldız
E-posta : durmusyildiz@akdeniz.edu.tr
Telefon : 02422274400 - 1485 (dahili)
E-Mail : aksosdergi@akdeniz.edu.tr
Web : aksos.akdeniz.edu.tr

ESJI

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexing Services

ASOS
indeks

SÓBIAD

Yayın Kurulu* / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Ögke	Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet Ayhan	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Doç. Dr. Aşşad Güdekli	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Beykan Çizel	Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi
Doç. Dr. Ece Ömüriş	Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi
Prof. Dr. Emine Uçar İlbuğa	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Erol Esen	Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bil. Fakültesi
Prof. Dr. Hasan Şahan	Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
Doç. Dr. Hatice Sezgi Saraç Durgun	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet Altunkaya	Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Adak	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Gülmez	Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Şeker	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Nurşen Adak	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Osman Eravşar	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Selim Çağatay	Akdeniz Üniversitesi / İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Zekeriya Karadavut	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Ömür Tosun	Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Zehra Yiğit	Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur Öksüz	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Danışma Kurulu* / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Koçak	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ata Yakup Kaptan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin Göztaş	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Barbaros Gönencgil	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Belma Güneri Fırlar	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal Karabulut	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Burak Özçetin	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz	Uludağ Üniversitesi

* İsmine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. / - in alphabetical order by name

Prof. Dr. isil Sohodol Bir	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru Güzeltik Ural	Beypent Üniversitesi
Prof. Dr. Ed Emmer	Emporia State University
Prof. Dr. Edibe Sözen	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Emel Şerife Baştürk Akca	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Gian Paolo Luppi	Conservatorio Di Musica G. Battista Martini
Prof. Dr. Gönül Demez	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Güliz Ulu	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Günseli Bayraktutan Sütçü	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati Aktaş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan Bulut	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan Erdoğan	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yılmaz	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zaman	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Binark	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Gökçe	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İrvan	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Atabek	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Ayselin Gözde Yıldız	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Gül Aktaş	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Güvenç Din	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Kamil Şahin	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Sefa Usta	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat Yener	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Sırrı Serhat Serter	Anadolu Üniversitesi

Editörden...

Değerli okuyucular ve araştırmacılar,

Editörlüğümün ilk ve derginin 2024 yılının ikinci sayısında sizlerle buluşmanın mutluluğunu yaşıyorum. Bu sayımızda beş makale yer almaktadır. 2025 yılından itibaren temel amacımız, alanında özgün, bilim dünyasına ve insanlığa katkı sağlayan çalışmalardan oluşan, yılda iki kez de olsa nicelik ve nitelik olarak her sayısı ile kalitesini artıran bir dergiyle sizlere ulaşmaktır. Hedefimiz, çalışma sınırları oldukça geniş olan sosyal bilimler alanındaki araştırma makalelerinin artırılmasının yanı sıra, makalelerin içerik ve akademik kalitesinin de artırılmasını sağlamaktır. Bu konuda hakemlerin ve okuyucuların olumlu ya da olumsuz yapıcı eleştirel yaklaşımları bizim için yol gösterici olacaktır.

Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen editör yardımcısı Dr. Hatice Karakaş'a, yazarlara ve makaleleri değerlendiren hakemlere sonsuz teşekkürler...

Prof. Dr. Seda Bayraktar

Editör

İçindekiler /Contents

1	Sera Gazı Salınımı ve Doğuşta Yaşam Beklentisi İlişkisi: Türkiye İçin ARDL Analizi Ayşe ERYER1-14
2	Çanakkale’de 1962 Ve 1964 Yıllarında Oluşan Çay Taşkınları Üzerine Bir İnceleme Erdinç USLAN, Emin ULUGERGERLİ15-32
3	Kentte Toplu Yaşam Alanlarının Barınma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi: Üniversite Öğrenci Yurtları Örneği Tuğba CANBULUT, Sude EKŞİ33-55
4	Merkeziyetsiz Finans (DeFi) Ekosistemi: Sistematik Bir İnceleme ve Bibliyometrik Analiz Hatice Elanur KAPLAN56-71
5	Tarihsel Süreçte Küreselleşmenin Gelişimi ve Gelir Dağılımı ile İlişkisi Meltem TUTUCU71-91

SERA GAZI SALINIMI VE DOĞUŞTA YAŞAM BEKLENTİSİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE İÇİN ARDL ANALİZİ

Ayşe ERYER¹

Özet

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir sanayileşme ve büyüme süreci yaşanmaktadır. Bu sanayileşme süreci ülkelerde fosil yakıt kullanımını artırmakta, doğal çevreyi tahrip ederek çevresel kalitenin azalmasına yol açmaktadır. Yaşanan bu çevresel sorunlar ise toplum sağlığını tehdit ederek sağlık statüsü göstergelerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı 1990-2022 dönemi veri seti kullanılarak sera gazı salınımının doğuştan yaşam beklentisi ile olan ilişkisi Türkiye ekonomisi için incelenmiştir. Çalışmada durağanlık sınaması için ADF birim kök testi, eş bütünleşme ilişkisi için ise ARDL sınır testi tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, uzun dönemde sağlık harcamalarının ve karbon emisyonunun doğuştan yaşam beklentisi üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sera Gazı Salınımı, Türkiye, ARDL Analizi

Relationship between Greenhouse Gas Emission and Life Expectancy at Birth: Türkiye ARDL Analysis

Abstract

Developing countries are experiencing a rapid process of industrialization and growth . This industrialization process increases the use of fossil fuels in countries, destroys the natural environment and leads to a decrease in environmental quality. These environmental issues threaten public health and negatively impact health status indicators. Within this context, the study aims to examine the relationship between greenhouse gas emissions and life expectancy at birth for the Turkish economy using the 1990-2022 data set. In the study, the ADF unit root test was preferred for the stationarity test, and the ARDL bound test was preferred for the cointegration relationship. According to the results obtained, the long-term effects of health expenditures and carbon emissions on life expectancy at birth were found to be positive and significant.

Keywords: Greenhouse Gas Emission, Türkiye, ARDL Analysis

Araştırma Makalesi Geliş Tarihi: 24 Şubat 2024- Kabul Tarihi: 16 Aralık 2024

Eryer, A. (2024). Sera Gazı Salınımı ve Doğuştan Yaşam Beklentisi İlişkisi: Türkiye İçin ARDL Analizi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 16, 1- 14.

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı ayse_zabun46@hotmail.com , ORCID: [0000-0002-6556-1605](https://orcid.org/0000-0002-6556-1605)

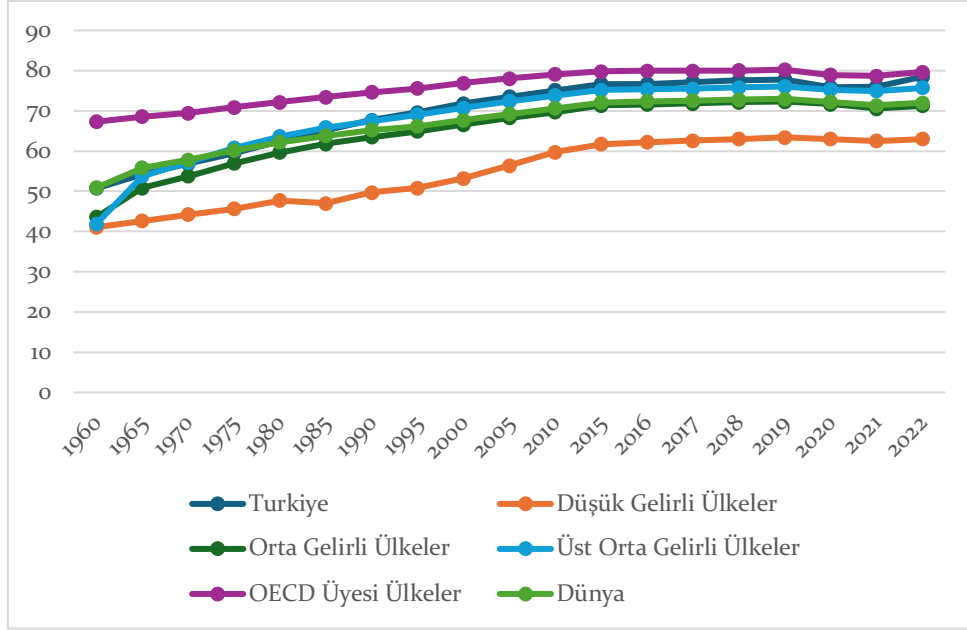
GİRİŞ

Toplumların gelişmesine katkı sağlayan temel faktörlerden biri de sağlık unsuru olarak kabul edilmektedir (Barro, 1996: 13). Sağlık kavramı, bireyin kişisel veya toplumsal varlığının beden ve zihinsel anlamda sağlıklı olması ile ilgili bir durum olarak değerlendirilmektedir. Sağlık durumu yüksek olan toplumlar ve bireyler verimlilik ve üretim seviyelerini artırarak ülke refahının artmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla sağlığa etki eden faktörlerin belirlenmesi önem teşkil etmektedir. Toplumun ve bireyin sağlık düzeyine etki eden faktörlerden biri de çevresel kalitenin bozulması olarak görülmektedir (D'amato vd., 2015: 1; Lu vd., 2017: 134). Negatif dışsallık olarak nitelendirilen bu çevresel kalitenin bozulması ise toplum sağlığını olumsuz etkileyerek hastalıkların artmasına, bebek ölüm oranlarının yükselmesine, yaşam süresinin kısalmasına yol açmaktadır (Erden ve Koyuncu, 2014: 13).

Küresel ısınmanın temel nedenlerinden biri olarak görülen karbon emisyonundaki artış, dünyanın genelinde artmaya devam etmekte ve birçok araştırma konusu olarak tartışılmaktadır. Bilhassa çevresel kirliliğin artmasının sağlık üzerindeki etkileri son yıllarda sıklıkla incelenmektedir. Bu süreçte Narayan ve Narayan (2008), çevresel bozulmanın artmasının sağlık harcamalarına artırıcı etkisine dikkat çekmiştir. Ayrıca çevresel bozulmanın ana kaynağı olarak hava kirliliği gösterilmekte ve hava kirliliğinin birey sağlığı üzerindeki etkilerine dikkat çekilmektedir (Hansen ve Selte, 2000; Lu vd., 2017; Xu vd., 2022).

Ülkelerin iktisadi büyümeyi artırarak toplumsal refahı artırma çabası, çevresel kirliliğin artmasına, insan sağlığının olumsuz bir şekilde etkilenmesine yol açmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2022 yılında yayınladığı raporda yaklaşık olarak dünya nüfusunun %99'u, DSÖ tarafından belirtilmiş olan sağlık kriterlerinin altında kalan ve neticede birey sağlığını olumsuz bir biçimde etkileyen havayı soluduğu belirtilmektedir. Bölgesel yerlere göre farklılık göstermekle birlikte bu havanın zararlı maddelerden oluştuğu ifade edilmektedir. Bu maddeler ise insan bedeniyle birleşerek çeşitli hastalıkların artmasına neden olmakta ve birey- toplum sağlık düzeyinin olumsuz bir şekilde etkilenmesine yol açmaktadır. Bu durumun özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha fazla hissedildiği belirtilmektedir (WHO, 2022).

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde üç temel ölçüt ele alınmaktadır. Bunlar kişi başı gelir, eğitim düzeyi ve sağlık bileşeni olarak doğuşta yaşam beklentisi değişkenidir. Doğuşta yaşam beklentisinin İnsani Gelişim Endeksi içerisinde yer alması bu konuya yönelik çalışmaların yapılmasına katkı sağlamıştır. Doğuşta yaşam beklentisi, bebek ölüm hızı, anne ölüm oranı gibi göstergeler temel sağlık statüsü göstergeleri içerisinde yer almaktadır. Çalışmada ele alınan ve çevre ile olan etkileşimi incelenen doğuşta yaşam beklentisi, ülkeler geliştikçe artmaktadır. Doğuşta yaşam beklentisi, bir kişinin ortalama kaç yıl hayatta kalacağını gösteren bir ölçüt olarak ifade edilmektedir (Şantaş vd., 2021: 77).

Şekil 1. Dünya Geneline ve Türkiye’de Doğuşta Yaşam Beklentisi Süreleri (World Bank, 2024)

Şekilde dünya genelinde, gelir düzeyine göre gruplandırılmış ülke gruplarında ve Türkiye’de beşer yıllık periyotlar şeklinde hazırlanmış 1960-2022 dönemi doğuşta yaşam beklentisi süreleri gösterilmektedir. Bakıldığında 1960 yıllarda dünya genelinde bu süre yaklaşık olarak 60 yaş civarındadır. 2000’li yıllara gelinde ülkelerde yaşanan gelir düzeyinin yükselmesi, sağlık hizmetlerinin gelişmesi gibi faktörlere bağlı olarak bu süre 70’li yaşlara kadar yükselmiştir. Türkiye’ye bakıldığında doğuşta yaşam beklentisi süresi 1960’lı yıllarda 50 yaş olarak gerçekleşirken 2000’li yıllara gelindiğinde doğuşta yaşam beklentisi, gelir-sağlık hizmetlerinin gelişmesi, bulaşıcı hastalıkların azalması vb. gibi nedenlere bağlı olarak yıllar itibariyle istikrarlı bir şekilde uzamıştır (World Bank, 2024).

Doğuşta yaşam beklentisini etkileyen pek çok etmen vardır. Bu durum ülkelere göre de farklılık göstermektedir. Gelişmemiş ülkelerde doğuşta yaşam beklentisini etkileyen en temel etmenlerin çevre, barınma koşulları, temiz içme suyu ve gıdaya erişim olduğu belirtilirken, gelişmekte olan ülkelerde ise gelir düzeyi, işsizlik oranı, enflasyon, kentsel nüfus oranı vb. gibi çeşitli etmenlerin doğuşta yaşam beklentisini etkilediği belirtilmektedir (Teker vd., 2012: 119).

Bu kapsamda çalışmanın amacı Türkiye ekonomisi için 1990-2022 dönemi veri seti kullanılarak karbondioksit emisyonunun doğuşta yaşam beklentisi ile ilişkisini ARDL sınır testi ile test etmektir. Literatürde genel olarak sağlık harcamaları- karbon emisyonu veya büyüme-karbon emisyonu ilişkisinin yoğunlukta tartışıldığı görülmektedir. Sağlık statüsü göstergesi olarak uluslararası karşılaştırmalarda sıklıkla kullanılan doğumda yaşam beklentisi değişkeninin karbon emisyonu ile ilişkisi sınırlı sayıda çalışıldığından dolayı çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda çalışmada giriş bölümünü takiben ikinci bölümde konuyla ilgili literatür taraması bulunmakta ve önceki çalışmaların neticeleri sunulmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmaya konu olan ülkenin verileri, uygulanan metodoloji ve elde edilen sonuçlar sunulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise sonuçlar tartışılmakta ve önerilere yer verilmektedir.

LİTERATÜR

Literatür araştırması yapılırken bağımlı değişkenin doğu'da yaşam beklentisi olduğu çalışmalar dikkate alınmıştır. Literatür incelendiğinde doğu'da yaşam beklentisine etki eden başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel, demografik, çevresel değişkenlerin olduğu çalışmalara rastlanmaktadır. Bu bölümde konuya yönelik literatür taramasına yer verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Konuya Yönelik Literatür Taraması

Yazar(lar)-Yıl	Ülke(ler)/Dönem	Yöntem	Sonuç
Fayissa ve Gutema (2005)	31 Sahra Altı Afrika Ülkesi/1990-2000	Panel Veri Analizi	Ampirik sonuçlarda gelir, okur yazar oranı, gıda ulaşılabilirliğinin doğu'da yaşam beklentisi üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca karbon emisyonundaki düşüşün yaşam beklentisini artırdığına yönelik bulguların olduğu belirlenmiştir.
Bayati vd. (2013)	21 Doğu Akdeniz Ülkesi/1995-2007	Panel Veri Analizi	Elde edilen bulgularda gelir, istihdam, eğitim, gıda üretimi, kentleşme düzeyi yaşam beklentisini olumlu etkilediği belirlenmiştir. Ancak sağlık harcamaları, karbon emisyonu, aşılama oranının yaşam beklentisi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
Ali ve Ahmad (2014)	Umman/1970-2012	Zaman Serisi Analizi	Analiz sonucunda elde edilen bulgularda doğu'da yaşam beklentisini eğitim pozitif etkilerken, enflasyon, nüfus artışı ve karbon emisyonu negatif etkilediği tespit edilmiştir.
Sinha (2014)	Hindistan /1971-2010	Nedensellik analizi	Bulgular bebek ölüm hızı ile karbon emisyonu arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu yönündedir.
Onanuna (2014)	Sahra altı Afrika Ülkeleri/1990-2012	Panel Veri Analizi	Elde edilen sonuçlarda karbon emisyonu ile bebek ölüm hızı arasında bir ilişki bulunmuştur.
Monsef ve Mehrjardi (2015)	136 ülke /2002-2010	Panel veri analizi	Elde edilen bulgular enflasyon ve işsizlik oranının yaşam beklentisi süresini olumsuz, gayri safi milli gelirin ise yaşam beklentisi süresini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.
Jerumeh, vd. (2015)	1971-2011/Nijerya	VECM Analizi	Elde edilen bulgularda hem kısa dönem hem de uzun dönemde yaşam beklentisi ile karbon emisyonu arasında negatif bir ilişkinin varlığı elde edilmiştir.

Ebenstaein, vd. (2015)	1991-2012/Çin	Yatay Kesit Analizi	Gelir düzeyi ile doğu'da yaşam beklentisi arasında pozitif bir ilişki elde edilmiş, hava kirliliğine maruz kalma ile doğu'da yaşam beklentisi arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.
Fotourechı (2015)	60 Gelişmekte olan ülke/1990-2010	Panel Veri Analizi	Elde edilen bulgularda değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu elde edilmiştir.
Delevari vd. (2016)	İran /1985-2013	Eş Bütünleşme analizi	Yapılan analizler sonucunda yemek üretim endeksi, GDP, eğitim oranı, doktor sayısı ve kentleşme oranındaki artışının doğu'da yaşam beklentisini pozitif etkilediği bulunmuştur. Toplam doğum oranının ise yaşam beklentisini negatif olarak etkilediği belirtilmiştir. Ayrıca enflasyon oranındaki artışın yaşam beklentisi üzerinde negatif, CO ₂ emisyonunda yaşanan artışın doğu'da yaşam beklentisi üzerinde etkisi ise pozitif olarak tespit edilmiştir.
Matheww vd. (2018)	Nijerya/1985-2016	ARDL Analizi	Yapılan analiz sonucunda karbon emisyonundaki artışın doğu'da yaşam beklentisi süresini azalttığı elde edilmiştir.
Özşahin (2019)	Türkiye /1961-2014	ARDL Eş Bütünleşme Analizi	Elde edilen bulgularda nüfus ve enerji tüketiminin yaşam beklentisini negatif, gelir, enflasyon ve CO ₂ emisyonun yaşam beklentisini pozitif etkilediği tespit edilmiştir.
Erdoğan vd. (2019)	Türkiye/1971-2016	Eş Bütünleşme Analizi	Eş bütünleşme sonucunda elde edilen bulgular, karbon emisyonundaki artışın doğu'da yaşam beklentisini azaltmakta, bebek ölüm hızını artırmakta olduğu yönündedir.
Aras (2022)	Türkiye/1970-2018	ARDL Analizi ve Granger Nedensellik Testi	Karbon emisyonu ve kentleşmenin doğu'da yaşam beklentisi üzerindeki etkisinin pozitif olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Ayrıca ikinci modelde kentleşme ve gelirin karbon emisyonunu artırdığı tespit edilmiştir.
Mahallik vd. (2022)	68 gelişmekte olan ve yükselen ekonomiler/1990-2017	Panel Veri Analizi	Ampirik bulgularda yaşam beklentisi ile karbondioksit emisyonu arasında negatif bir ilişkinin olduğuna yönelik sonuçlar elde edilmiştir.
Das ve Debanth (2023)	Hindistan/1991-2018	ARDL Analizi	Bulgular, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu yönündedir.
Tarca vd. (2024)	13 Doğu Avrupa Ülkeleri/2000-2020	Panel Veri Analizi	Elde edilen bulgularda karbon emisyonundaki artışlar doğu'da yaşam beklentisini azaltmaktadır. Ayrıca çalışmada sağlık harcamaları, gelir ve hekim sayısındaki artışların doğu'da yaşam beklentisini artırdığı yönünde bulguların olduğu vurgulanmaktadır.
Szymanska (2024)	27 AB ülkesi/1995-2019	Panel Veri Analizi	Karbondioksit emisyonu ile doğu'da yaşam beklentisi arasında anlamlı ve negatif bir ilişkinin olduğu elde edilmiştir.

Literatürde ulusal ve uluslararası çalışmalar incelendiğinde ele alınan zaman aralığı, ülke-ülke grubu, yöntem ve değişkenlerin farklı olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda doğu'da beklenen yaşam süresine etki eden pek çok etmen bulunmaktadır. Bunlardan biri de karbondioksit emisyonudur. Elde edilen bulgularda zaman aralığı ve ülke-ülke grubuna göre değişiklik olmasına rağmen genel görüş doğu'da beklenen yaşam süresi ve karbon emisyonu arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu yönündedir.

YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde veri seti ve özellikleri tanıtılmış, kullanılan tahmin yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Tahmin yöntemleri ile bilgi verildikten sonra analiz sonucuna yer verilmiş ve elde edilen bulgular Türkiye özelinde değerlendirilmiştir.

Veri seti ve Model

Çalışmada Türkiye için 1990-2022 dönemi kapsamında karbondioksit emisyonu ve sağlık harcamalarının sağlık statüsü göstergelerinden olan doğu'da yaşam beklentisi ile ilişkisi ARDL Analizi ile test edilmiştir. Bu kapsamda çalışmada metrik ton cinsinden kişi başı karbondioksit emisyonu (CO₂), kişi başı sağlık harcamaları (Cari ABD \$), doğu'da yaşam beklentisi (Toplam Yıl Cinsinden) değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler OECD ve Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Jerumeh vd. (2015), Fotourechi (2016), Matthew vd. (2018), çalışmalarının modelleri referans alınmıştır. Ampirik kısımda kullanılan modeller denklem 1'de gösterilmiştir.

$$LDY_t = \alpha_0 + \beta_1 LCO_t + \beta_2 LHE_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1' de yer alan LDY, logaritmik doğu'da yaşam beklentisini bağımlı değişkeni, LCO, logaritmik kişi başına düşen karbondioksit emisyonunu bağımsız değişkeni, LHE, kişi başına düşen sağlık harcamaları ise kontrol değişkeni göstermektedir.

Yöntem

Modelde bulunan değişkenlerin birim kök seviyesini tespit etmek amacıyla Genişletilmiş Dickey Fuller (1979) tarafından önerilen Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testinden yararlanılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre yöntem tespit edilerek analize devam edilmiştir. Modellerdeki değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisini belirlemek için klasik eş bütünleşme analizi yerine Pesaran vd. (2001)'in geliştirdiği ARDL sınır testi yönteminden faydalanılmıştır. ARDL analizi en küçük kareler yöntemine dayanmaktadır. Bu metodun tercih edilmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, değişkenlerin aynı mertebeden durağan olduğu

veya farklı derecelerden durağan olduğu durumlarda kullanılabilme avantajıdır (Esen vd., 2012: 256). İkinci avantajı küçük örnekleme sahip olan modellerde de uygulanma durumu olarak değerlendirilmektedir (Kamaruddin ve Jusoff, 2009: 100).

ARDL metodunun üç aşamadan oluştuğu belirtilmektedir. İlk aşamada değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığını belirlemek için yapılan sınır testi kullanılmaktadır. ARDL sınır testi için uygulanan denklem şu şekilde gösterilmektedir (Görüş ve Türköz:2016: 39):

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} X_{t-i} + \alpha_3 Y_{t-1} + \alpha_4 X_{t-1} + v_t \quad (2)$$

ARDL analizinde eş bütünleşme ilişkisinin varlığının olup olmadığının belirlenebilmesi için söz konusu değişkenlerin birinci dönem gecikmelerine F testi yapılmaktadır. Buradaki hesaplanan F değeri alt- üst kritik tablo değerleri ile kıyaslanmaktadır. Şayet F değeri, $I(1)$ 'den büyük çıkarsa temel hipotez reddedilmektedir. Bu durum ilgili değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Şayet F istatistik değeri, $I(0)$ 'dan küçük çıkarsa eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı üzerine kurulan yokluk hipotezi reddedilmemektedir.

Sınır testi sonuçlarında ilgili değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı belirlenirse, değişkenlerin uzun ve kısa dönem tahminlerinin hesaplanmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Zira uzun dönem ilişkisinin tespit edilmesi bu analizin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Elde edilen kısa ve uzun dönem tahminlerinin yorumları ise ARDL modelinin iki ve üçüncü aşamasını meydana getirmektedir. ARDL analizinin ikinci aşamasını oluşturan uzun dönem modelinin fonksiyonel gösterimi ise şu şekildedir (Erdoğan ve Bozkurt, 2008: 30):

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} X_{t-i} + v_t \quad (3)$$

Uzun dönem modeli tahmin edildikten sonra ARDL testinin son aşamasında kısa dönem ilişkisinin var olup olmadığı belirlenmektedir. Kısa dönem ilişkisi belirlenirken, uzun dönem ilişkisi sonucundan elde edilmiş olan hata terimi modelinden faydalanılmakta ve hata teriminin bir dönem gecikmeli değeri ele alınmaktadır. Hata düzeltme modeli ile kısa dönem ilişkisinin fonksiyonel biçimde gösterimi şu şekildedir (Gülmez, 2015:147).

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta X_{t-i} + \beta HDT_{t-1} + v_t \quad (4)$$

4 numaralı denklemde uzun dönem eşitliğinden elde edilmiş olan ve kısa dönem dengesizliğinin ne kadarının uzun dönemde ortadan kalkacağını ifade eden hata teriminin gecikmeli değerine yönelik katsayının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Modelde HTD_{t-1} hata düzeltme terimini göstermektedir. Bu katsayının istatistiki olarak anlamlı ve 0 ile -1 arasında değer alması durumu kısa dönem dengesizliklerin giderilmiş olduğunu ifade etmektedir (Çetin ve Şeker, 2014: 222).

Ampirik Bulguların İncelenmesi

Modeldeki serilerin birim kök seviyesini tespit etmek için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testinden faydalanılmıştır. Sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi

Değişkenler	ADF Test İstatistiği (Seviye)		ADF Test İstatistiği (1.fark)	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
LDY	-2.51 [0.655]	-0.97[0.998]	-5.850[0.000]	-5.82[0.000]
LHE	-0.84[0.7930]	-1.82[0.669]	-4.09[0.0034]	-3.97[0.000]
LCO	-1.42[0.5584]	-1.70[0.7254]	-5.32[0.0001]	-5.44[0.000]
LBE				
Kritik Değerler				
%1	-3.67	-4.30	-3.67	-4.30
%5	-2.96	-3.57	-2.96	-3.57
%10	-2.62	-3.22	-2.62	-3.22

Tablo 2’deki ADF birim kök testi bulgularına göre, analize dahil edilen değişkenlerin birinci farkında durağan hale geldiği görülmektedir. Değişkenlerin birim kök testi sonucundan sonra, ARDL sınır testi metoduyla değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin çalışmanın analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Söz konusu modelin gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri (AIC) göre tespit edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 3’te ARDL testinin sonucu verilmiştir. Burada hesaplanan F istatistiği değerine bakılıp eş bütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar verilecektir.

Tablo 3. ARDL Sınır Testi Sonuçları

ARDL Gecikme Uzunluğu	F İstatistiği	Anlamlılık Seviyesi	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
		%10	2.85	3.62
ARDL (4 0 1)	6.31456***	%5	3.47	4.33
		%1	4.94	6.00

Not: Kritik değerler %5 anlamlılık seviyesindeki değerleri temsil etmektedir. (***), %1 düzeyindeki istatistiki anlamlılığı gösterir. Optimal gecikme uzunluğu AIC’ye göre belirlenmiştir.

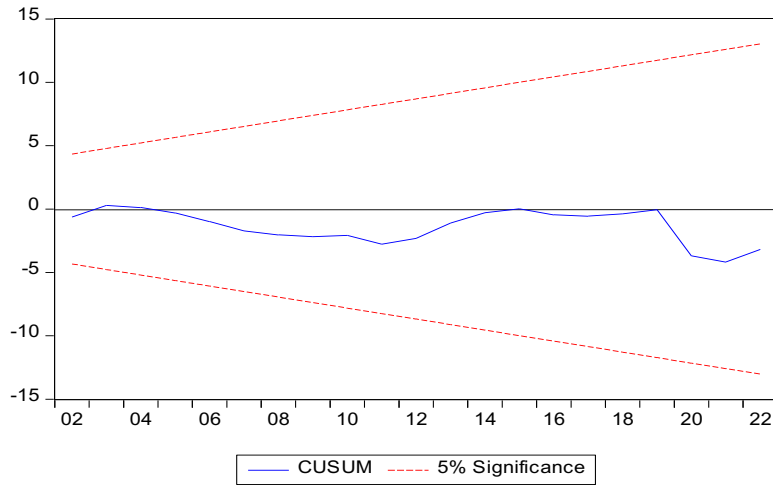
Tablo 3’e göre, F istatistik değerinin bütün anlamlılık seviyelerinde alt ve üst kritik değerlerden büyük olması, değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğuna dair yorum yapılabilmesini sağlamaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edildiği ARDL (4 0 1) modeline ait tanısıl testler ise Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. Tamamsal Testler

Test	F İstatistik	Olasılık Değeri
Breusch Godfrey LM Testi	0.9993	0.9989
Jarque- Bera	0.1952	0.9551
Ramsey Reset	2.4278	0.1309
ARCH (Değişen Varyans)	0.2254	0.2116

Tablo 4'te görüleceği gibi serilerde otokorelasyon probleminin olmadığı, hata teriminin sabit varyansa normal dağılıma sahip olduğu, modelde doğru fonksiyonel formun kullanıldığı sonucu elde edilmiştir.

ARDL sınır testine ait tahmin edilen ARDL (4 o 1) modelinin istikrarlı olup olmadığını gösteren CUSUM testi aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 2. CUSUM Testi

Şekil 2'de CUSUM testinin sonuçları değerlendirildiğinde mavi çizgiyle gösterilen model tahminlerinin kesikli kırmızı çizgilerin arasında yer aldığı görülmektedir. Bu testlerden hareketle katsayıların ele alınan dönemde istikrarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 5. ARDL Analizi Bulguları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
Kısa dönem		
LCO	0.2203	0.1537
LHE	-0.0042	0.7635
ECT (-1)	-0.7118	0.0000
Uzun dönem		
LCO	0.0573	0.0254**
LHE	0.0355	0.000***

Not ***, %1, ** %5, *, %10 anlamlılık seviyesini ifade eder

Tablo 5'te gösterilen ARDL katsayı tahmini sonucuna göre; uzun dönemde modelde yer alan değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Uzun dönemde sağlık harcamaları ve karbon emisyonundaki artışın doğu'da yaşam beklentisini artırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Karbondioksit salınımının sağlığa olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ancak kentleşme oranının artması, ulaşım imkanlarının gelişmesi, endüstrileşme süreci söz konusu olduğunda bilhassa Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde karbondioksit emisyonunun doğu'da yaşam beklentisi üzerindeki etkisinin pozitif olması gözlemlenebileceği belirtilmektedir (Özşahin, 2019:235) Bu doğrultuda uzun dönemde Türkiye'de de karbondioksit salınımı artışının doğu'da yaşam beklentisi üzerine etkisi pozitif olarak elde edilmiştir.

Tablo 5'te kısa dönem analizi değerlendirildiğinde; karbondioksit salınımı ve sağlık harcamalarını kısa dönemde etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Ayrıca hata düzeltme modeli -0.7118 'dir. Hata düzeltme terimi için beklenen değerin anlamlı ve negatif olması beklenen bir durumdur. Bu değerin negatif ve anlamlı olması kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde dengeye geleceğini ifade etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sağlık seviyesini etkileyen etmenlerden biri de çevresel kalitenin yetersizliğidir. Bilhassa sanayileşme süreci ile fosil yakıt kullanımının artması gibi insan faaliyetlerinin neticesinde gün yüzüne çıkan karbondioksit emisyonu, bütün dünyada artış eğilimindedir. Artan bu karbondioksit emisyonu seviyesi hem çevre hem de birey ve toplum sağlığı bakımından olumsuz etkilere sebebiyet veren küresel ısınmaya yol açmaktadır (Shi vd., 2022: 36). Çevresel sorunların yol açtığı tahribatlar birey ve toplum sağlığı düzeyini etkileyerek yaşam kalitesini ve beklentisini azaltmakta, sağlık harcamalarının artmasına sebebiyet vermektedir.

Doğu'da yaşam beklentisi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerin karşılaştırılmasında kullanılan bir parametre olduğundan son dönemlerde doğu'da yaşam beklentisini etkileyen etmenlerin neler olduğu ampirik ve teorik çalışmalarla incelenmeye başlanmıştır.

Bu kapsamda bu çalışmada 1990-2022 dönemi doğu'da yaşam beklentisi, karbondioksit emisyonu ve sağlık harcamaları arasındaki ilişki Türkiye için ARDL sınır testi ile incelenmiştir. Çalışmanın ampirik kısmında değişkenlerin birim kök sınaması ADF testiyle incelenmiş, değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisini araştırmak için klasik eş bütünleşme yöntemleri yerine Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testinden yararlanılmıştır.

ARDL katsayı tahmin sonuçlarına göre, uzun dönemde modelde kullanılan değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu elde edilmiştir. Uzun dönemde karbon emisyonundaki artışın doğu'da yaşam beklentisi üzerindeki etkisi de pozitif olarak elde edilmiştir. Modelde yer alan bir diğer değişken sağlık harcamalarının doğu'da yaşam beklentisi üzerindeki etkisi de pozitif olarak elde edilmiştir. Başka bir ifade ile sağlık harcamalarındaki artışlar doğu'da yaşam beklentisini artırmaktadır. Doğu'da yaşam beklentisinin artması, beşeri sermayeyi olumlu bir şekilde etkilemektedir. Toplum oluşturulan bireyler ne kadar sağlıklı ve uzun ömürlü olursa ülkeler beşeri sermayeden daha uzun süre faydalanma imkanı elde edeceklerdir. Kısa dönem analizi tahmin sonuçlarında ise karbon emisyonunun ve sağlık harcamalarının doğu'da yaşam beklentisi üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar literatürde yer alan Delevari vd. (2016), Özşahin vd. (2019) ve Aras (2022) çalışmalarının sonuçları ile örtüşmektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda sağlık hizmeti kaynaklarının ve çevresel faktörlerin uzun vadede doğu'da yaşam beklentisini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda ülkenin sağlığını ve refah düzeyini koruyabilmesi için bu iki etmene önem vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, çevresel kirliliğin önlenmesi için gerekli tedbirler alınmalı, gelecek kuşakların daha temiz ve sürdürülebilir ortamda yaşaması için yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmelidir.

Ayrıca, gelecekteki araştırma yönelimleri bakımından farklı çevresel kalite göstergeleri ve bunların bileşenleri, farklı sağlık göstergeleri kullanılarak ülke -ülke grupları karşılaştırması yapılarak ve son olarak yapısal kırılmalı analizleri dikkate alan yöntemler kullanılarak literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ali, A., & Ahmad, K. (2014). The Impact of Socio-Economic Factors on Life Expectancy for Sultanate of Oman: An Empirical Analysis. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-14.
- Aras, B. (2022). *Türkiye'de Kentleşme ve Sanayileşmenin Çevre ve Sağlık Üzerindeki Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Barro, R. (1996). Health and economic growth. *World Health Organization*, 1-47.
- Bayati, M., Akbarian R., & Kavosi, Z. (2013). Determinants of life expectancy in Eastern Mediterranean Region: A health production function. *International Journal of Health Policy and Management*, 1(1), 57-61.

- Çetin, M., & Seker, F. (2014). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaretin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 213-230.
- D'amato, G., Vitale, C., De Martino, A., Viegi, G., Lanza, M., Molino, A., & D'amato, M. (2015). Effects on asthma and respiratory allergy of climate change and air pollution. *Multidisciplinary Respiratory Medicine*, 10(1), 1-8.
- Das, S., & Debanth, A. (2023). Impact of CO₂ Emission on Life Expectancy in India: an Autoregressive Distributive Lag (ARDL) Bound Test Approach. *Future Business Journal*, 9(1), 5.
- Delavari, S., Zandian, H., Rezaei, S., Moradinazar, M., Delavari, S., Saber, A., & Fallah, R. (2016). Life expectancy and its socioeconomic determinants in Iran. *Electronic physician*, 8(10), 3062.
- Ebenstein, A., Maoyong, F., Michael, G., Guojun, H., Peng, Y., & Maigeng, Z. (2015). Growth, Pollution, and Life Expectancy: China from 1991-2012. *American Economic Review*, 105(5), 226-311.
- Erden, C. & Turan Koyuncu, F. (2014). Kalkınma ve çevresel sağlık riskleri: Türkiye için ekonometrik bir analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 9-23.
- Erdoğan, S. & Bozkurt, H. (2008). Türkiye'de Yaşam Beklentisi-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Modeli ile Bir Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 3(1), 25-38.
- Erdoğan, S., Yıldırım, D. Ç. ve Gedikli, A. (2019). The Relationship Between CO₂ Emissions and Health Indicators: the Case of Turkey. *Econ Lett*, 6(1), 28-39.
- Esen, E., Yıldırım, S. ve Kostakoğlu, S. F. (2012). Feldstein-Horioka hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 251-267.
- Fayissa, B., & Gutema, P. (2005). Estimating a Health Production Function for Sub Saharan Africa (SSA), *Applied Economics*, 37(2), 155-164.
- Fotourehchi, Z. (2016). Health Effects of Air Pollution: An Empirical Analysis for Developing Countries. *Atmospheric Pollution Research*, 7, 201-206.
- Görüş, M. Ş., & Türköz, K. (2016). Türkiye'de Petrol Talebinin Fiyat Ve Gelir Esneklikleri: Ardl Sınır Testi Ve Nedensellik Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 31-54.
- Gülmez, A. (2015). Türkiye'de Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 139-152.
- Hansen, A. C., & Selte, H. K. (2000). Air pollution and sick-leaves. *Environmental and Resource Economics*, 16, 31-50

- Jerumeh, T. R., Ogunnubi, C. S., & Yusuf, S. A. (2015). Industrial Pollution and its Attendant *The Relationship Between CO₂ Emissions and Health Indicators* Effects on Public Health in Nigeria, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6(24), 164 -175.
- Kamaruddin, R., & Jusoff, K. (2009). An ARDL approach in food and beverages industry growth process in Malaysia. *International Business Research*, 2, 3.
- Lu, Z. N., Chen, H., Hao, Y., Wang, J., Song, X., & Mok, T. M. (2017). The Dynamic Relationship between Environmental Pollution, Economic Development and Public Health: Evidence from China. *Journal of Cleaner Production*, 166, 134-147
- Mahalik, M.K., Le, T.H., Le, H.C., & Mallick, H. (2022). How do Sources of Carbon Dioxide Emissions Affect Life Expectancy? Insights from 68 developing and Emerging Economies, *World Development Sustainability*, 1, 100003.
- Matthew, O., Osabohien, R., Fasina, F., & Fasina, A. (2018). Greenhouse Gas Emissions and Health Outcomes in Nigeria: Empirical Insight from ARDL Technique. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(3), 43-50.
- Narayan, P. K., & Narayan, S. (2008). Does Environmental Quality Influence Health Expenditures? Empirical Evidence From A Panel Of Selected OECD Countries. *Ecological Economics*, 65, 367- 74.
- Onanuga, O., & Onanuga, A. (2014). Economics of the Environment and Infant Mortality in Sub-Saharan Africa. MPRA Paper No. 83323
- Özşahin, G. (2019). Türkiye’de Yaşam Beklentisinin Belirleyicileri: ARDL Eşbütünleşme Analizi. *Toplumsal Değişim*, 1, 227-240.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationship. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326
- Shi, Y., Yuan, X., Tang, Y., Li, Y., Wang, Q., Ma, Q., ... & Liu, H. (2022). Localized regional life cycle model research for the impacts of carbon dioxide on human health and ecosystem. *Sustainable Production and Consumption*, 29, 36-45.
- Sinha, A. (2014). Carbon Emissions and Mortality Rates: A Causal Analysis for India (1971-2010). *International Journal of Economic Practices and Theories*, 4(4), 486-492.
- Syzmanska, A. (2024). An Empirical Assessment of the Relationship Between Life Expectancy at Birth and Carbon Dioxide Emissions in 27 European Union Countries, *Panoeconomicus*, 1-22.
- Şantaş, F., Şantaş, G., & Demirgil, B. (2021). Kamu Sağlık Harcamasının Üç Temel Sağlık Göstergesine Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 73-84.
- T,arcă, V., T,arcă, E., & Moscalu, M. (2024). Social and Economics Determinants of Life Expectancy at Birth in Eastern Europe, *Healthcare*, 12, 1148.
- Teker, D., Teker, S., & Sönmez M. (2012), Ekonomik Değişkenlerin Kadın ve Erkeğin Yaşam Süresine Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 118-126.

WHO (2022). Billions of People Still Breathe Unhealthy Air: New WHO Data. World Health Organization.

World Bank (2024). World development indicators <https://www.worldbank.org/source/world-development-indicators>, E.T: 05.06.2024

Xu, X., Yang, H., & Li, C. (2022). Theoretical model and actual characteristics of air pollution affecting health cost: A review, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(6), 3532.

Yazdi, S. K., Tahmasebi, Z., & Mastorakis, N. (2014). Public healthcare expenditure and environmental quality in Iran, *Recent Advances in Applied Economics*, 126-134

ÇANAKKALE'DE 1962 VE 1964 YILLARINDA OLUŞAN ÇAY TAŞKINLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Erdinç USLAN^{1*}, Emin U. ULUGERGERLİ²

Özet

Çanakkale kent merkezi için 1937-2022 yılları arasındaki meteorolojik kayıtlar incelenmiş ve uzun dönem yağış ortalamasından sapmalar değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda yağış miktarındaki değişimler ile su bütçesine olan etkiler analiz edilmiştir. Çalışmada, özellikle Sarıçay üzerinde meydana gelen taşkın olaylarının yağış rejimiyle ilişkisi incelenmiştir. Araştırmada, Ekim 1962 ve Aralık 1964 tarihlerinde Sarıçay'da meydana gelen taşkınların, aylık yağış miktarındaki %242 ve %219 oranındaki artışlara bağlı olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, 86 yıllık dönemin yalnızca %23,59'unun uzun dönem yağış ortalamasının üzerinde olduğu, geri kalan dönemin ise bölgenin iklim yapısı gereği kurak geçtiği belirlenmiştir. Yağışlı dönemlerin süresinin kısa olmasına rağmen, Sarıçay havzasında meydana gelen ani ve yüksek miktarda yağışların taşkınlara yol açtığı gözlemlenmiştir. Analizler, 86 yıllık ortalama göz önüne alındığında, %100 artışı aşan ani yağışların ekim aylarında yaklaşık olarak 10 yılda bir, aralık aylarında ise düzensiz sıklıkta gerçekleşme eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, geçmişte yaşanan taşkınların etki alanlarının araştırılması, bu alanlarda olası taşkınlara karşı hazırlık yapılması ve yeni yerleşim alanlarının taşkın riski açısından değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Taşkın riskinin azaltılması ve etkilerinin en aza indirgenmesi amacıyla yağış rejiminin ve su bütçesinin düzenli olarak izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, Sarıçay taşkın yatağının katı atıklarla daralmasının önüne geçilmesi için gerekli müdahalelerin ivedilikle gerçekleştirilmesi gereklidir. Çalışma, bölgedeki taşkın riskinin yönetimine yönelik proaktif yaklaşımların benimsenmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sel, Çanakkale, Sarıçay, Taşkın Yatağı, Yağış

Araştırma Makalesi Geliş Tarihi: 17 Eylül 2024- Kabul Tarihi: 26 Kasım 2024

Uslan, E., & Ulugergeri, E. U. (2024). Çanakkale'de 1962 ve 1964 Yıllarında Oluşan Çay Taşkınları Üzerine Bir İnceleme. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 16, 15-32.

¹*Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Doğal Afetlerin Risk Yönetimi Ana Bilim Dalı, erdincuslan@gmail.com, ORCID: [0009-0004-7291-7739](https://orcid.org/0009-0004-7291-7739)
(* Sorumlu Yazar)

²Prof.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü, emin@comu.edu.tr ORCID: [0000-0001-5639-1109](https://orcid.org/0000-0001-5639-1109)

A Study on the Creek Floods that Occurred In Çanakkale In 1962 and 1964

Abstract

Meteorological records for Çanakkale city center from 1937 to 2022 were examined, and deviations from the long-term precipitation average were evaluated. Based on the data obtained, changes in precipitation amounts and their impacts on the water budget were analyzed. The study specifically investigated the relationship between flood events on the Sarıçay Creek and precipitation patterns. It was determined that the floods that occurred in October 1962 and December 1964 were caused by increases in monthly precipitation of 242% and 219%, respectively. Moreover, it was observed that only 23.59% of the 86-year period had precipitation above the long-term average, while the rest of the period was relatively dry due to the region's climatic characteristics. Despite the short duration of rainy periods, sudden and intense precipitation in the Sarıçay Basin was found to cause flooding. The analysis revealed that, based on the 86-year average, abrupt precipitation increases exceeding 100% tend to occur approximately once every 10 years in October, while such events occur with irregular frequency in December. In this context, studying the impact zones of past floods, preparing for potential future floods in these areas, and evaluating new settlements in terms of flood risk are of significant importance. To mitigate flood risk and minimize its impacts, it is essential to regularly monitor precipitation patterns and the water budget. Additionally, urgent measures must be taken to prevent the narrowing of the Sarıçay floodplain due to solid waste deposits. The study emphasizes the importance of adopting proactive approaches in managing flood risk in the region.

Keywords: Flood, Canakkale, Saricay, Floodplain Precipitation

GİRİŞ

Yeryüzünün bir bölümünün sular altında kalmasına taşkın, buna neden olan su akıntıları ise sel olarak adlandırılır. İzleyen metinde taşkın terimi genelleştirilerek her iki su hareketini de kapsar biçimde kullanılacaktır. Taşkın, akarsuya bağlı veya bağımsız olarak oluşabilir. Akarsulardan bağımsız ve ani oluşan taşkınlar, dünyanın birçok yerinde görülebilir (Greenbaum vd., 2000: 951-971). Oluşma süreleri yağış başladıktan sonra 1 ile 6 saat arasında değişir ve bölgedeki arazi yüzeyiyle, hidrometeorolojik özelliklere bağlıdır. Kısa süre içerisinde şiddetli yağış bırakan meteorolojik hava olayları (cephesel sistemler, konvektif sistemler, tropik fırtınalar vb.), doyuma ulaşmış toprak nemi ve ani kar erimeleri, bu tür taşkınların oluşumunu denetleyen koşullardır.

Türkiye'deki büyük su yolları dönemsel olarak taşkın yataklarını etkilemektedir (Özcan, 2008: 50-52; Erkal ve Topgül, 2015: 165-174; Oğraş, 2019: 1087-1098). Örnek olarak, uluslararası boyutu ve sosyal medyanın etkisi ile Edirne ve civarında, Meriç nehrinin neden olduğu taşkınlar her yıl gündemi meşgul etmektedir (Samsunlu vd, 1996: 439-449).

Bu çalışmada Biga yarımadasında yer alan akarsuların oluşturduğu mini havzalardan biri olan Sarıçay havzası ele alınmıştır "Şekil 1". İzleyen bölümde hem su

toplama alanı ve hem de drenajı sağlayan akarsuyu birlikte tanımlamak için havza terimi kullanılacaktır. Çanakkale il merkezi, içinde yer aldığı Sarıçay havzası nedeniyle “Şekil 1 ve Şekil 2”, hem yakın tarihimizde “Şekil 3a” hem de tarihsel süreçte “Şekil 3b” su taşkınları ile sıklıkla karşı karşıya kalmıştır. Sarıçay ve olası taşkın tehlikesi üzerine yapılan çalışmalar literatürde yer almaktadır. Koca (2005: 209-233), Atikhisar Barajının, kentin su gereksiniminin karşılanması, tarımsal sulama ve taşkın engelleme amacıyla Sarıçay üzerine kurulduğuna değinmektedir. Çalışma tarihsel taşkınları hatırlatmakla beraber taşkınların nedenlerine ayrıntılı açıklama getirmemektedir. Tiryaki ve Karaca (2018: 364) ise Sarıçay’da meydana gelebilecek taşkınların etkileyebileceği alanları tanımlayan duyarlılık haritası önermişlerdir. Kale ve Acarlı (2019: 47-56), Atikhisar Barajındaki su yüzeyindeki mekânsal ve alansal değişiklikleri izlemişler, yüzey alanının sürekli değişim gösterdiğini ifade ederek, karar verme süreçlerinde yüzey alanının sürekli izlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Özelkan (2019: 904-916), baraj gölündeki su miktarının, iklimsel faktörlerle değişimlerini incelemiştir. Korkmaz (2024: 1-15), 1869 ile 1901 yılları arasında oluşan taşkınların tarihçelerini sunmaktadır. Anılan çalışmalar açık veya dolaylı olarak Sarıçay’da akan su miktarının değişebileceğine hatta taşkınlarla neden olabileceğine değinmekle birlikte taşkınların nedenleri ilgili bir açıklama getirmemektedirler. Bu noktadan hareketle havzaya düşen yağmur, su bütçesi ve taşkınlar arası ilişki ele alınmıştır.

Bu amaçla, özellikle 1962 Ekim ve 1964 Aralık aylarında oluşan taşkın olayları, havzaya düşen yağış miktarları üzerinden araştırılmıştır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü Çanakkale Meteoroloji İstasyonunun, 86 yıllık yağış verileri derlenmiştir. Anılan yağış verileri kullanılarak aşırı yağış gösteren aylar araştırılmış ve 86 yıllık ortalamaya göre aylık değişimlerin sıklıkla %100’ ün üzerinde gerçekleştiği gösterilmiştir. Literatürde 1961 yılında meydana geldiği belirtilen taşkın olayının, basın haberleri ve elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda 1962 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda, söz konusu taşkın 1962 yılında gerçekleşmiş kabul edilerek değerlendirilmiştir. İncelenen zaman aralığında aşırı yağmur dönemlerinin kısa olmasına rağmen, zaman zaman yüksek miktarda yağış bırakarak Çanakkale’de sellerin yaşanmasına neden olduğu ve sıklıkla tekrarlanabileceği ortaya konulmuştur.

MATERYAL VE YÖNTEM

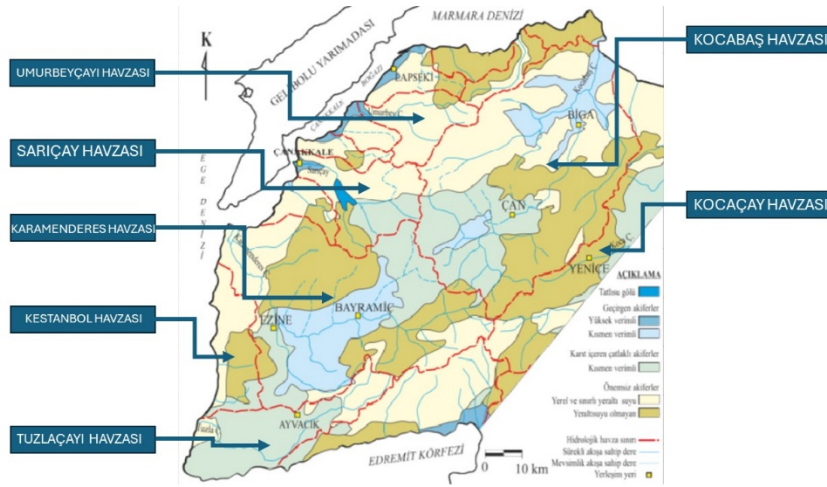
Çanakkale Meteoroloji İstasyonu’ndan elde edilen 1937-2022 yılları arasındaki 86 yıllık yağış verileri çalışmanın veri tabanını oluşturmaktadır. 86 yıla ait bu verilerin, her bir aya ait ortalamaları hesaplanmış daha sonra bu ortalamalardan sapmalar elde edilmiştir. Sonraki aşamada yağış ortalamaları, aşırı değerler ve yağış ile taşkın olayları arasındaki ilişki gibi konularda bulgulara ulaşılmıştır.

Sarıçay Havzası Hidrojeolojik Bileşenleri

Biga yarımadasında yer alan su havzalarından biri olan Sarıçay havzası “Şekil 1”, adını ortasında geçen çaydan almaktadır. Sarıçay’ın ana kolunun uzunluğu 40 km’dir “Şekil 2”. Akış kolu Kent merkezinden geçerek Çanakkale Boğazı’na dökülmektedir “Şekil 2a, 2b, 2c, 2d”. Sarıçay’ın debisi 1.300 m³/sn’dir. (İlgar, 2021: 622-623). Kirazlı dağı, Aladağ ve Kayalı dağlarından gelen derelerle beslenerek Çiftlik deresi ile birleşir. Çanakkale şehir merkezini ikiye ayırarak Çanakkale Boğazı’na dökülür. Tiryaki ve Karaca (2018:364), akarsu çökeltilerini incelemiş ve optik uyarımlı lüminesans yöntemiyle tarihlendirme yapmışlardır. Bulgularında, Sarıçay’ın günümüzden yaklaşık 30-40 bin yıl önce KB-GD yönelimli akarken yön değiştirdiğini ve günümüzdeki D-B yönündeki yatağını oluşturduğunu vurgulamışlardır.

1966 yılında tamamlanan Atikhisar Barajı sayesinde Sarıçay ve Kepez ovalarının tarımsal sulama ihtiyaçları ile merkez ilçenin kullanım suyu gereksinimi karşılanmaktadır.

Hidrojeolojik olarak ele alındığında Sarıçay havzası “Şekil 1”, genel olarak doğu da kısmen verimli, batıda şehir merkezi tarafında ise verimsiz akiferlere ev sahipliği yapmaktadır. Kil oranı yüksek alüvyon örtü birimler suların aşağılara süzülmesini engellemekte ve yüzeyden akmasına neden olmaktadır.

Şekil 1. 1/500.000 lik Uluslararası hidrojeoloji haritası (Deniz ve Çalık 2017)

Şekil 2. Sarıçay ana beslenme kolu (Google haritalardan alınmıştır).

Şekil 2a. Sarıçay akış kolu

Şekil 2b. Sarıçay akış kolu

Şekil 2c. Sarıçay kent merkezi akış kolu

Şekil 2d. Sarıçay Çanakkale Boğazı çıkışı

Sarıçay havzasının en yüksek kesimlerini Dede Tepe (833 m), Tombak Dağı (749 m), Yumru Dağı (729 m), Tuzluk Dağı (693 m), Dededağ (747 m), Ağı Dağı (934 m) gibi tepeler oluşturur (Öztürk ve Erginal, 2001: 49-86). Yüksek eğimli etekler yağmur sularının havzaya erişimini hızlandırmaktadır.

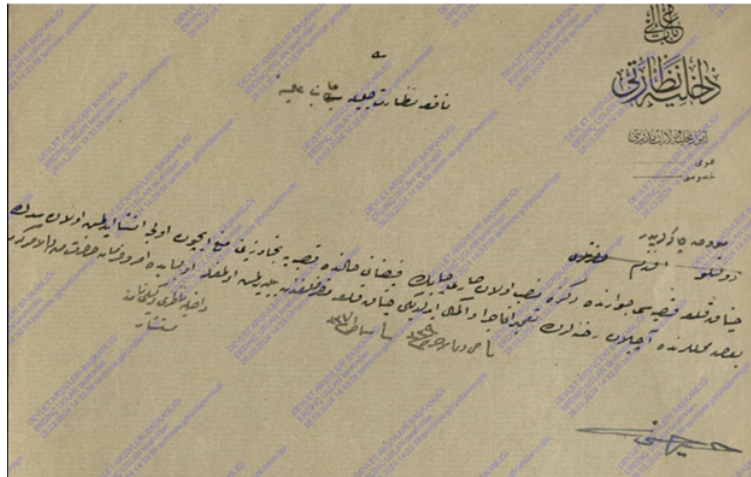
1921-1964 Yılları Arası Çanakkale'de Yaşanan Sel Kayıtları

Yakın tarihimizde Çanakkale şehir merkezi, önemli sayıda sel ve su taşkını etkisi altında kalmıştır. Basından derlenen bilgiler ışığında öne çıkan olaylar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

“Şekil 3b” de sunulan belgede, Çanakkale kıyısından geçerek denize ulaşan Sarıçay üzerinde; sel taşkınlarına karşı kurulmuş bentler olduğu, bu bentlerde çatlakların meydana geldiği ve hicri 22 Cemaziyülevvel 1339 (Miladi 3 Mart 1921) tarihli belgede de anılan çatlakların tamir edildiği anlaşılmaktadır (URL2). Bu bilgiler Sarıçay’ın akışını denetleme çalışmalarının Osmanlı dönemine kadar uzandığını göstermektedir. Çanakkale kent merkezinden geçen, Sarıçay akış kolunun kenarında kenti taşkınlarla karşı koruması amacıyla 1806 yılında yapılan set halen durmaktadır (Korkmaz, 2024:1,15).

Şekil 3a. 2013 Yılında yaşanan Sarıçay sel taşkını (Kaynak: URL6)

Şekil 3b. Sarıçay üzerindeki bentlerin tamir edilmesi ile ilgili, Hicri 22 Cemaziyülevvel 1339 (Miladi 3 Mart 1921) tarihli yazışma (Kaynak: URL2)

İzleyen yıllarda sel olayları hayatı etkilemeye devam etmiştir. 1929 yılında meydana gelen ve kartpostallara dahi yansıyan bu sel baskını hakkında bilinenler sınırlıdır “Şekil 4”.

Şekil 4. 1929 Sel baskını (Kaynak: URL8)

3 Ekim 1962 ve 27 Aralık 1964'te Çanakkale şehir merkezinin sular altında kalmasına sebep olan iki büyük sel felaketi yaşanmıştır. 3 Ekim 1962 tarihinde meydana gelen sel felaketinde 17 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmektedir “Şekil 5”.

Şekil 5. Gazetelere yansıyan sel haberleri (Kaynak: URL7, URL9, URL10)

1962 yılında yaşanan sel felaketi nedeniyle hem sulama gereksinimi hem de taşkın denetimi amacı ile Sarıçay havzasına baraj yapılması gündeme gelmiştir. Su toplama alanının belirlenmesi aşamasından sonra Sarıçay üzerine Atikhisar Barajının temeli atılmıştır. Yapılış tarihiyle ilgili olarak farklı bilgiler olmasına rağmen baraj, (örn. Koca, 2005: 211), Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) verilerine göre 1963-1966 yılları arasında inşa edilmiş ve 1966 yılında hizmete alınmıştır “Şekil 6”.

Şekil 6. Atikhisar barajı ve baraj gölü (Kaynak: URL11)

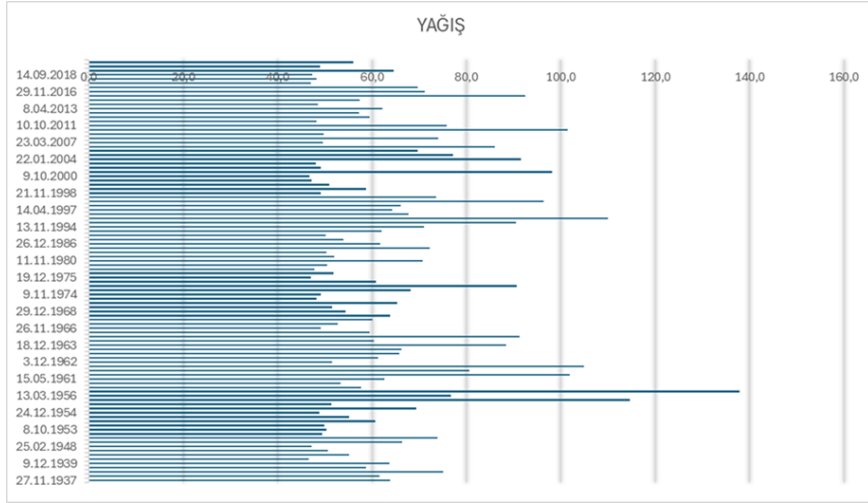
Toprak gövde dolgu tipi olan barajın gövde hacmi 1.990.000 m³, akarsu yatağından yüksekliği 43 metre, normal su kotunda göl hacmi 40 hm³ ve normal su kotunda göl alanı 3,30 km²'dir. Baraj, 5.200 hektarlık bir alana sulama hizmeti vermektedir (URL3).

Çanakkale Meteoroloji İstasyonu Meteorolojik Kayıtları

MGM Çanakkale Meteoroloji İstasyonunun (17112, CNKL, 40.141 N – 26.399 E) yağış kayıtları 86 yıllık süreç için incelenmiştir (01.01.1937-31.12.2022). Aylık yağış etkisini göstermek için ilgili ayın 86 yıllık ortalaması kullanılarak değişim değeri izleyen bağıntı ile hesaplanmıştır,

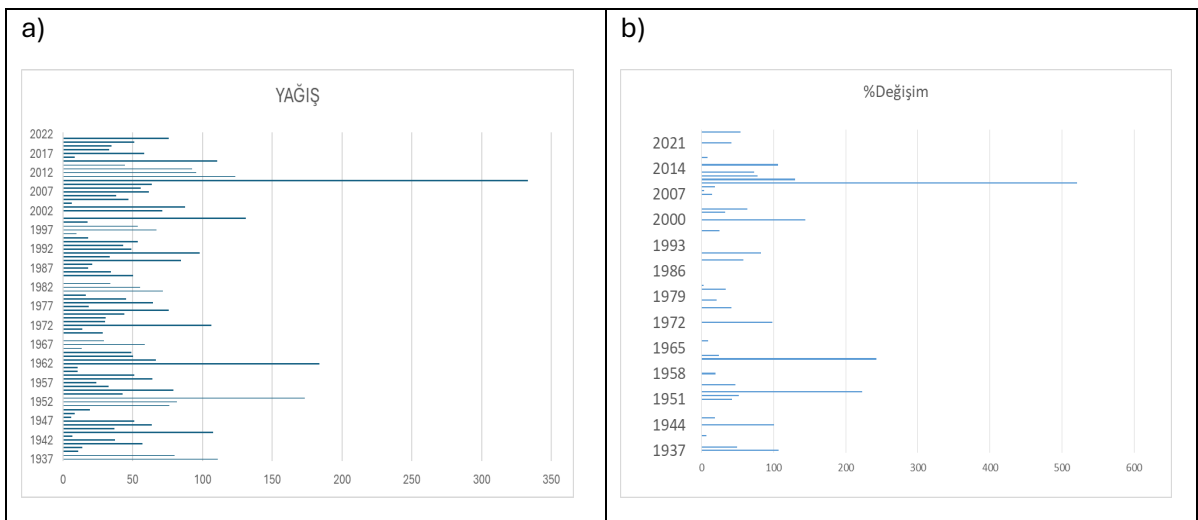
$$Dg = 100x \frac{Y_a - Y_o}{Y_o} \quad (1)$$

Burada ‘Dg’ yüzde değişim, ‘Ya’ ilgili ayda yağın toplam yağmur miktarı, ‘Yo’ aynı ay için 86 yıllık ortalama yağmur miktarıdır. Anılan süreçte toplam 31.411 günün 7410 gününün yağışlı olduğu (%23,59) ve bazı dönemlerde aşırı yağışların gerçekleştiği görülmektedir. Ancak anılan yağmur dönemleri kısa olsa da zaman zaman yüksek miktarda yağış bırakarak Çanakkale’de taşkınların yaşanmasına neden olmuştur. Bir önceki bölümde ele alınan sel olaylarının olduğu tarihlerdeki yağış miktarları izleyen biçimde verilebilir “Şekil 7”.

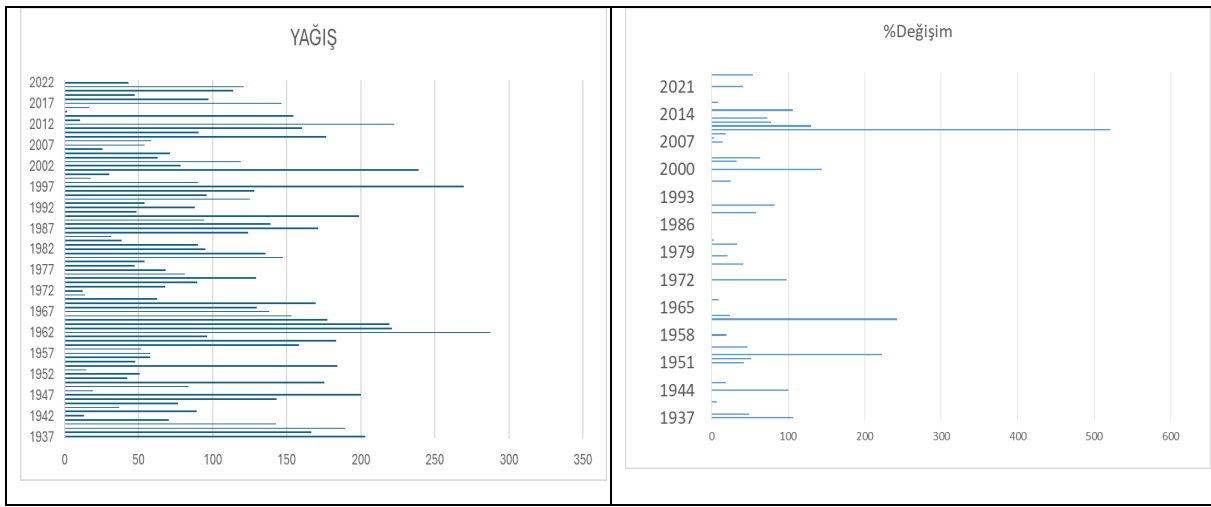
Şekil 7. Çanakkale Meteoroloji İstasyonu verilerine göre (17112, CNKL, 40.141 N – 26.399 E) 86 yıllık süreçte en fazla yağışın oluştuğu 100 gün

Çanakkale Meteoroloji İstasyonu 86 yılın ekim ayları yağış ortalaması 53,66 mm'dir. 03 Ekim 1962 günü gerçekleşen 104,8 mm'lik yağış, uzun yıllar ekim ayı ortalamasının yaklaşık iki katıdır. 1962 yılı Ekim ayında yaşanan selin toplam yağış miktarı 183,7 mm. olup bu değer 2010 yılı Ekim ayında kaydedilen 333,3 mm'lik yağış miktarından sonra gelen en yüksek ekim ayı yağış miktarıdır. "Şekil 8a". Değişim değerine bakıldığında ortalama göre 1962 yılında %242, 2010 yılında ise %521 artış gözlenmektedir "Şekli 8b". Ortalama yağış miktarına göre yaklaşık %100'lük bir artışın gözlemlendiği dönemler incelendiğinde, 90-110 mm yağış aralığında meydana gelen bu ani yağış olaylarının yaklaşık 10 yıllık periyotlarla tekrar ettiği belirlenmiştir. Bu bulgu, söz konusu yağışların periyodik bir döngüye işaret ettiğini ve uzun vadeli iklim değişkenlikleri ya da atmosferik döngülerle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 8. Çanakkale Meteoroloji İstasyonunun verilerine göre (17112, CNKL, 40.141 N – 26.399 E) a) 1937/2022 Ekim Ayları Toplam Yağış Miktarları, b) ortalama yağış miktarına göre değişim. Sadece yağışın arttığı yıllar sunulmuştur.

Çanakkale Meteoroloji İstasyonu 85 yılın aralık ayları yağış ortalaması 104,65 mm'dir. İkinci sel olayının tarihi olan 28 Aralık 1964 günü 91,3 mm'lik yağış gerçekleşmiştir. 1964 yılı Aralık ayı toplam yağış miktarı 219,3 mm olup, uzun yıllar aralık ayı ortalamasının yaklaşık iki katıdır. "Şekil 9a". Bu ay için değişim değerine de bakıldığında ortalamaya göre 1964 yılında %109 oranında fazla yağmurun yağdığı görülmektedir "Şekli 9b" Ortalama yağış miktarına göre yaklaşık %100'lük bir artışın yaşandığı dönemler incelendiğinde, 190-210 mm aralığında gerçekleşen yağışların ilgili ayda düzensiz bir dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Bununla birlikte, bu aralığın %50 üzerindeki yağış miktarlarının daha sık ve kısa periyotlarla meydana geldiği gözlemlenmiştir "Şekil 9b".

Şekil 9. Çanakkale Meteoroloji İstasyonunun verilerine göre (17112, CNKL, 40.141 N – 26.399 E) a) 1937/2022 Aralık Ayları Toplam Yağış Miktarları. b) ortalama yağış miktarına göre değişim. Sadece yağışın arttığı yıllar sunulmuştur.

Sarıçay Havzasının İklim Tipleri ve Su Bilançosu

MGM web sayfalarında sunulan haritalar (URL₁) incelendiğinde Sarıçay havzası; Aydeniz iklim sınıflandırmasına göre yarı nemli, De Martonne iklim sınıflandırmasına göre yarı kurak-nemli arası, Erinç iklim sınıflandırmasına göre yarı nemli, Thornthwaite iklim sınıflandırmasına göre yarı kurak-az nemli, Köppen iklim sınıflandırmasına göre kışı ılık, yazı çok sıcak ve kurak iklim (akdeniz iklimi), Köppen-Trewartha iklim sınıflandırmasına göre subtropikal kuru yaz iklimi, akdeniz iklimi, olarak tanımlanmaktadır (URL₁).

Çanakkale İstasyonu'nun Thornthwaite Yöntemine (Thornthwaite ve Mather, 1955: 1-104) göre hesaplanmış iklimsel su bilançosu "Tablo 1" de verilmiştir. Sayısal değerler (İrcan ve Duman 2021:68-93) tarafından verilen işlem basamakları kullanılarak elde edilmiştir.

Ortalama sıcaklıklar (Sic), meteoroloji istasyonundan alınan aylık sıcaklıkların toplanıp, yıl sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir.

$S.in$, sıcaklık indisi için, aylık sıcaklık indisi yazılırsa,

$$S.in = \left(\frac{s}{5}\right)^{1,514} \quad (2)$$

burada s aylık ortalama sıcaklıktır.

Enleme göre düzeltme katsayısı, analizin yapıldığı sahanın enlemine göre bu konuda hazırlanmış tabloya bakılarak belirlenir. Düzeltilmemiş potansiyel evapotranspirasyon (dpe),

$$dpe = 16 \left(\frac{10s}{Si}\right)^a \quad (3)$$

oranı ile bulunur. Burada Si : Yıllık sıcaklık indisi, a ise;

$$a = (0.000000675 * Si^2) - (0.000077 * Si^2) + (0.01792 * Si^2) + 0.49239 \quad (4)$$

bağıntısı ile verilir.

Düzeltilmiş potansiyel evapotranspirasyon (PE), dpe ve enleme göre düzeltme katsayısının (edk) çarpılmasıyla elde edilir,

$$PE = dpe * edk \quad (5)$$

Birikmiş suyun aylık değişimi (Bsa), yağıştan (I), düzeltilmiş potansiyel evapotranspirasyon (PE)'nin çıkartılmasıyla elde edilir,

$$Bsa = I - PE \quad (6)$$

Su fazlası (Sf) ise izleyen biçimde elde edilir,

$$Sf = I - (PE + Bsa) \quad (7)$$

Nemlilik miktarı (n), yağış miktarı ve evapotranspirasyon değerlerine bağlıdır,

$$n = \frac{I - PE}{PE} \quad (8)$$

Hesaplamalar ile ilgili ayrıntılar için (İrcan ve Duman 2021: 68-93) çalışmasına bakılabilir.

Tablo 1. Çanakkale İl Merkezi İçin Su Bilançosu

Thorntwait'e göre Çanakkale'nin Su Bilançosu													
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	EY	EK	K	A	YIL
Sıc	6,30	6,70	8,40	12,60	17,60	22,30	25,10	25,10	21,10	16,30	12,20	8,50	15,20
S.in	1,42	1,56	2,19	4,05	6,72	9,62	11,50	11,50	8,85	5,98	3,86	2,23	5,38
Pot.Ev.	11,97	12,73	15,99	24,08	33,74	42,84	48,27	48,27	40,51	31,22	23,31	16,19	349,12
Düz.Kat	0,95	0,89	1,03	1,07	1,19	1,20	1,23	1,16	1,03	0,98	0,91	0,94	
Düz P.E.	11,37	11,33	16,47	25,77	40,15	51,41	59,37	55,99	41,73	30,60	21,21	15,22	380,61
Yağış	91,40	72,10	66,00	45,00	29,90	25,60	14,60	10,90	24,50	54,40	85,40	105,50	625,30
B.S.Değ.	0,00	0,00	0,00	0,00	-10,25	-25,81	-44,77	-19,17	0,00	23,80	64,19	12,01	
Bir.Su	100,00	100,00	100,00	100,00	89,75	63,94	19,17	0,00	0,00	23,80	87,99	100,00	
Ger.Ev.	11,37	11,33	16,47	25,77	40,15	51,41	59,37	10,90	24,50	30,60	21,21	15,22	318,30
Su Nok.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	45,09	17,23	0,00	0,00	0,00	62,31
Su Faz.	80,03	60,77	49,53	19,23	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	23,80	64,19	90,28	387,84
Akış	7,04	5,36	3,01	0,75	-0,25	-0,50	-0,75	-0,80	-0,41	0,78	3,03	5,93	387,84
N.Or.	7,04	5,36	3,01	0,75	-0,25	-0,50	-0,75	-0,80	-0,41	0,78	3,03	5,93	

(Kullanılan kısaltmalar sırasıyla Sıc; Aylık ortalama sıcaklık değeri, S.in; Sıcaklık indisi, Pot.Ev.; Potansiyel evapotranspirasyon, Düz.Kat.; Düzeltme katsayısı, Düz.P.E.; Düzeltmiş potansiyel evapotranspirasyon, Yağış; Aylık ortalama yağış miktarı, B.S.Değ. ; Birikmiş su değişimi, Bir.Su; Birikmiş su miktarı, Ger.Ev.; Gerekli evapotranspirasyon miktarı, Su Nok.; Su noksanı, Su Faz.; Su fazlası, Akış ; Akış miktarı, N.or.; Nemlilik oranıdır. Açıklamalar için metne bakınız.)

Su Bilançosu tablosuna göre; kasım ayından nisan ayına kadar olan dönemde Pot.Ev ile tanımlanan evapotranspirasyon miktarının az olduğu görülmektedir. Bu dönemdeki Pot.Ev yağıştan karşılanır. Yağışın önemli bir kısmı yeraltı sularına ve yüzeysel akışa karışmaktadır. Mayıs ayı başından itibaren temmuz ayına kadar Pot.Ev için gereken su, zemin rezervinden karşılanır. Temmuz ayından ekim ayına kadar olan dönemde 62,31 mm su eksiği belirlenmiştir. Ekim ayından itibaren yağış miktarının artmasına bağlı olarak zemindeki su rezervi tamamlanmaya başlamıştır. Bu durum akışın artmasına neden olur. Su.Faz ile tanımlanan su fazlası değerlerine bakıldığında taşkınların olduğu ekim ve aralık aylarında su fazlası (64,29 ve 387,84) olduğu görülmektedir bu dönemde oluşacak aşırı yağışlar toprak tarafından emilemeyerek yüzeyden akacaktır. Kasım, aralık ve ocak ayındaki yüksek yağış miktarları ile zemin rezervi tamamlanır. Ekim ayından nisan ayına kadar yağışlı dönemde görülebilecek şiddetli yağışlar akışın artı değerlerde olması sebebiyle sellere neden olabilir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tiryaki ve Karaca (2018:364), DSİ tarafından hazırlanan rapora (DSİ, 2001) dayanarak verdikleri bilgide 1958 yılında bir taşkın daha yaşandığını ancak bu taşkına ait hasar raporu olmadığını belirtmişlerdir. Araştırma bulguları, o yıl için taşkına yol açacak bir yağış kaydı bulunmadığını göstermektedir.

Literatürde verilen tarihlerin aksine (örn: Koca, 2005:228), 03 Ekim 1962 günü, aylık ortalamaya göre %93 fazlalık ve günlük olarak 104,8 mm'ye ulaşan aşırı yağış gerçekleşmiştir. Anılan tarihte Sarıçay'ın taşması sonucu yaşanan taşkın ile

Çanakkale'nin 2/3 ü sular altında kalmıştır. 28 Aralık 1964 günü ise aylık ortalamaya göre %109 fazlalık oluşmuş ve günlük olarak 91,3 mm lik aşırı yağış görülmüştür. Yine Sarıçay'ın taşması nedeniyle Çanakkale'nin %90'ı sular altında kalmıştır (URL4). Yağışın daha az olmasına rağmen kent merkezinin taşkından çok fazla etkilenmiş olması, yağışın yoğunlaştığı bölge ile değil, etki alanı ile değerlendirilmesinin gerektiğine işaret etmektedir. Yoğun yağışın süresi ve etki alanı bu tarz taşkınların oluşmasında önemlidir.

1962 yılındaki taşkın Ekim ayında olmuştur. 1964 yılındaki taşkın ise Aralık ayındadır. Bölgede 08 Aralık 1964 tarihinde görülen kar yağışı nedeniyle Sarıçay havzasında kar örtüsü bulunması, yağış miktarı az olmasına rağmen muhtemelen taşkın etkisini artırmış olabilir. Çanakkale Meteoroloji İstasyonunun konum olarak şehir merkezinde ve deniz kenarında olması nedeniyle ölçmüş olduğu değerler ile Sarıçay havzasında görülen yağış miktarı değerleri arasında birtakım farklılıkların görülmesi normaldir. 5 Kasım 1956 tarihinde Çanakkale Meteoroloji İstasyonu'nda bugüne kadar gerçekleşen en büyük yağış (137,8 mm) kaydedilmiştir. Ancak, kentte taşkın oluşumu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum havzaya daha az yağmur düşmüş olma ihtimalini ortaya koymaktadır. Yağış, kent merkezi ile sınırlı olduğunda Çanakkale gibi denize kıyısı olan yerleşim yerlerinde yağmur suyunun denize akması ve drenaj sistemlerinin yağmur sularını hızla ortamdan uzaklaştırması ile taşkın etkisi yaratmayabilir. Ancak 1962 ve 1964 gibi aşırı yağışlarda, yağışın etki alanı genişledikçe havzada biriken su miktarı da drenaj sistemlerinin kaldırabileceğinden daha yüksek değerlere ulaşabilmektedir.

Bu bulgular, Tiryaki ve Karaca (2018:364) tarafından sunulan bulgular ile uyumludur. Çalışmalarında ürettikleri, Sarıçay'ın taşkın duyarlılık haritasında Çanakkale il merkezi yüksek riskli alan olarak tanımlamıştır (Tiryaki ve Karaca 2018:364).

Atikhisar Barajı'nın varlığı ve Sarıçay'ın şehir içindeki kesiminde sürdürülen ıslah çalışmaları, geçmişte can kayıplarına neden olan taşkınların önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Barajın inşasından önce meydana gelen büyük çaplı taşkınlar artık yaşanmamaktadır. Sarıçay'da son dönemlerde gözlemlenen küçük çaplı taşkınlar ise yalnızca taşkın yatağı ve çevresini etkilemektedir. Bu çalışmalar, bölgedeki su yönetimi ve taşkın kontrolü açısından kayda değer iyileşmeler sağlamıştır.

Şiddetli yağışlara bağlı olarak 1998 yılında yaşanan taşkında Sarıçay kıyısında yer alan Cuma pazarı mevkiindeki beton yaya köprüsünün yıkıldığı ve birçok balıkçı teknesinin tahrip olduğu Afad Çanakkale İl Afet ve Risk Azaltma Raporu'nda belirtilmiştir (URL 5).

Su bütçesi eldesinde ortaya çıkan su fazlası değerlerine bakıldığında (Tablo 1), çalışmaya konu olan ekim ve aralık aylarında su fazlası (64,29 ve 387,84) olduğu görülmektedir. Önceki bölümde değinildiği üzere, bu dönemde ortaya çıkan ani yağmurlar toprak tarafından emilemeyerek yüzeyden akıp, Sarıçay'ı doğrudan

besleyecektir. “Tablo 1” de elde ettiğimiz değerler önceki çalışmalarda sunulan bütçe değerlerinden farklılıklar göstermektedir (Örn Deniz ve Çalık, 2017). Bunun nedeni ise su bütçesi hesabının güncel değerlerle yapılmasıdır.

Bu çalışmada, bulguların bölgedeki diğer istasyonlar ile karşılaştırılması ve yağışların spektral incelemesi farklı çalışmada ele alınmak üzere içerik dışında tutulmuştur.

Atikhisar Barajı, kentin su ihtiyacını karşılamasının yanı sıra Sarıçay’ın ana kolundaki su akışını da denetlemektedir. Aşırı yağmurlarda yan kollardaki su akışı şehir merkezi için tehlike oluşturmaya devam etmektedir. Bu nedenle Çanakkale kent merkezinde Sarıçay taşkın yatağının korunması en önemli bulgu olarak öne çıkmaktadır.

Atikhisar Barajının aşırı yağış karşısında su tutma kapasitesini aşabileceği unutulmamalıdır. Aşırı yağışların görülme olasılığı ve barajın yeterli doluluğa ulaştığında savak kapaklarının açılarak fazla suyun çay yatağına verilmesi gibi nedenler, Sarıçay kıyısı boyunca uzanan İsmetpaşa Mahallesi, Atatürk Mahallesi ve Cuma pazarı mevki gibi bölgeleri taşkın tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Sarıçay yatağı çevresinin hem bazı köyler hem de şehir içindeki toplu konut üretim alanları tarafından kullanıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle Kurşunlu, Saraycık ve Sarıcaeli köyleri, Sarıçay yatağına kurulmuş olup, yüksek sel riski taşıyan bölgeler olarak dikkat çekmektedir.

Sarıçay havzasının Atikhisar Barajından Çanakkale şehir merkezine kadar olan kısmı doğal drenajlar açısından yeterli büyüklüktedir ve sel oluşturacak kadar su toplama ihtimali vardır.

Çalışmada kullanılan veriler, Çanakkale ve çevresinin zaman zaman anormal sayılabilecek yağışlarla karşılaştığını ortaya koymaktadır. İklim krizine bağlı olarak son yıllarda bölgede gözlemlenen yağış azlığı kuraklık belirtilerine işaret etmekle birlikte, gelecekte anormal yağışlarla karşılaşmayacağını öngörmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, Çanakkale ve çevresinde yaşanan taşkın risklerini detaylı bir şekilde ortaya koyarak, bölgenin gelecekte karşı karşıya kalabileceği tehlikelere dikkat çekmektedir. Özellikle 1962, 1964 ve 1998 yıllarında meydana gelen taşkınlar, uzun yıllar ortalamasının üzerinde gerçekleşen yağışların havzanın su bütçesini bozduğunu ve yağmur sularının doğrudan Sarıçay yatağına akmasına neden olduğunu göstermektedir. Yağış miktarlarında %200’e varan artışlar, bölgede sel riskini ciddi şekilde artırmakta ve Çanakkale kent merkezi ile çevresindeki köylerin bu durumdan büyük ölçüde etkilenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, gelecekte benzer taşkınların daha büyük etkilerle yaşanabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, sel riskinin azaltılmasına

yönelik kapsamlı önlemlerin alınması ve Sarıçay yatağı ile çevresindeki yerleşim alanlarının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma, ilgili kurum ve kuruluşlar için önemli bir yol gösterici niteliği taşımakta olup, afet risklerini azaltma konusunda atılacak adımlar için temel teşkil etmektedir.

TEŞEKKÜR

Verileri kullanıma açan Meteoroloji Genel müdürlüğüne, olumlu tutumları ve makalenin anlaşılabilirliğinin artması yönünde öneri ve katkıları için hakemlere teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Deniz, O. & Çalık, A. (2017). Sarıçay (Çanakkale) Havzasının Hidrojeolojisi ve Su-Kayaç Etkileşiminin Araştırılması, *Tübitak Projesi*, Proje No: 113Y577, 118s.
- DSİ (2001). Atikhisar Barajı Revizyonu Araştırma Raporu (Yayınlanmamış), DSİ, Ankara
- Erkal, T., & Topgül, İ. (2015). Meriç Nehri'nin son 15 Yıllık Taşkınları ve Korunma Projeleri, *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, 165-174.
- Greenbaum, N., Schick, A. P., & Baker, V. R. (2000), The palaeoflood record of a hyperarid catchment, Nahal Zin, Negev Desert, Israel. *Earth Surface Processes and Landforms: The Journal of the British Geomorphological Research Group*, 25(9), 951-971.
- İlgar, R. (2021). Çanakkale ilinin sulak alanları, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 622-623
- İrcan M.R., & Duman N. (2021). Thornthwaite iklim sınıflandırmasına göre Şanlıurfa iklimi, *DTCF Dergisi*, 61(1), 68-93
- Kale, S., & Acarlı, D. (2019), Spatial and Temporal Change Monitoring in Water Surface Area of Atikhisar Reservoir (Çanakkale, Turkey) by using Remote Sensing and Geographic Information System Techniques, *Alinteri Journal of Agriculture Sciences*, 34(1), 47-56.
- Koca, N. (2005). Atikhisar barajı'nın (Çanakkale) çevresel ve ekonomik etkileri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(14), 209-233.
- Korkmaz, Ş. (2024). Sarıçay Taşkınları ve Çanakkale Şehri (1869-1901), *ASSOS İnsan Ve Toplum Bilimlerinde Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 1-15.
- Oğraş, S. (2019). Dicle Nehri'nin taşkın analizinin HEC-RAS programı ile yapılması, *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 10(3), 1087-1098.

Özcan, O. (2008). Sakarya Nehri alt havzasının taşkın riski analizinin uzaktan algılama ve CBS ile belirlenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilişim Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

Özelkan, E. (2019). Uzaktan algılama ile belirlenen baraj gölü alanının zamansal değişiminin meteorolojik kuraklık ile değerlendirilmesi: Atikhisar barajı (Çanakkale) örneği, *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(4), 904-916.

Öztürk B., & Erginal A.E. (2001). Sarıçay Havzasının Jeomorfolojisi, *Türk Coğrafya Dergisi*, 36, 49-86.

Samsunlu, A., Maktav, D., & Kapdaslii, S. (1996), Transboundary Water Issues Between Greece-Bulgaria and Turkey: The Case of the Meriç/Evros River. In: Ganoulis, J., Duckstein, L., Literathy, P., Bogardi, I. (eds) *Transboundary Water Resources Management*, Nato ASI Series, vol 7. Springer, Berlin, Heidelberg.

Tiryaki, M. ve Karaca, Ö., (2018), Flood susceptibility mapping using GIS and multicriteria decision analysis: Sarıçay-Çanakkale (Turkey), *Arabian Journal of Geosciences*, 11(14), 364.

Thorntwaite, C. & W., Mather, J. R. (1955). The Water Balance, *Publications in Climatology*, 8, 1-104.

URL1: <https://www.mgm.gov.tr> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL2: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL3: <https://bolge25.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/943> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL4: <https://canakkaleaynalipazar.com/yazarlar/dr-mithat-atabay/oyle-bir-felaketti-ki-ezine-ye-ancak-havadan-yardim-yapilabilmisti/306/> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL5: <https://canakkale.afad.gov.tr/kurumlar/canakkale.afad/PdfDosyolari/Canakkale-IRAP.pdf> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL6: <https://www.ilgazetesi.com.tr/canakkalede-saricay-tasti-189765h.htm> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL7: <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/liste?tarih=1962.10.05> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL8: <https://www.bitmezat.com/en/product/1074400/1929-canakkale-sel-felaketi> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL9: <https://www.canakkaletravel.com/yazi/canakkale-ve-yasadiklarim-13-1960li-yillardaki-sel-felaketi-ve-cocuklugumuzun-oyunlari.html> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL10: <https://www.gokcekoleksiyon.com/son-baski-gazetesi-4-ekim-1962-prenses-hanzade-ile-fazila-parise-gitti-canakkale-sel-altinda-gz117270> (Mart 2024 tarihinde alındı)

URL11: <https://www.canakkalerehber.com> (Mart 2024 tarihinde alındı)

KENTTE TOPLU YAŞAM ALANLARININ BARINMA HAKKI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİ YURTLARI ÖRNEĞİ

Tuğba CANBULUT^{1*}, Sude EKŞİ²

Özet

Kentler bireylere barınma koşulları sunar. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin kentteki barınma durumlarına odaklanılmaktadır. Toplu yaşam alanları olan öğrenci yurtlarının işleyiş ve kullanım biçimlerinin öğrenciler gözünden sorgulanması söz konusudur. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin işlevsel barınma imkanları tartışmaya açılmıştır. Araştırmanın amacı üniversitelerde okuyan öğrencilerin yaşadığı barınma sorununu öğrencilerin kişisel, sosyal, psikolojik durumları ile akademik hayatını nasıl ve ne kadar etkilediğini göz önüne getirmektir. Bu bağlamda temel araştırma soruları şunlardır: Üniversite öğrencilerinin barındıkları yurtlar temel bir gereksinim olan kentsel alanda barınma hakkını karşılıyor mu? Yurtlar kentin paydaşı olan üniversite öğrencilerinin hangi ihtiyacını karşılıyor? Araştırma niteliksel yöntem ile yapılmıştır. Veriler derinlemesine görüşme tekniği ile yaklaşık 40'ar dakikalık seanslarla toplanmıştır. 14 görüşmecinin ardından araştırmanın doyuma ulaştığı görülmüştür. Araştırma sonunda elde edilen bulgulardan en önemlisi kentsel alanın güvensizliğinin ve konut-barınma sorunlarının yurtlara da yansımalarıdır. Barınmanın bir kentli hakkı olarak ele alınması ve toplu yaşam alanı sunan öğrenci yurtlarının iyileştirilmesine dair kent politikalarının oluşturulmasına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Barınma Hakkı, Öğrenci Yurtları, Üniversite Öğrencileri, Toplu Yaşam Alanları, Yurtlar

Araştırma Makalesi Geliş Tarihi: 12 Ekim 2024- Kabul Tarihi: 26 Kasım 2024

Canbulut, T., & Ekşi, S. (2024). Kentte Toplu Yaşam Alanlarının Barınma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi: Üniversite Öğrenci Yurtları Örneği. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 16, 33-55.

^{1*}Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, tugba.canbulut@iuc.edu.tr ORCID: [0000-0002-0055-1684](https://orcid.org/0000-0002-0055-1684) (* Sorumlu Yazar)

² İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi sudeeksi24@gmail.com ORCID: [0009-0003-0960-8418](https://orcid.org/0009-0003-0960-8418)

Evaluation of Community Living Areas in the City in the Context of the Right to Shelter: The Example of University Student Dormitories

Abstract

Cities offer different housing conditions for everyone. This research focuses on the housing conditions of university students in the city. The functioning and usage of student dormitories, which are collective living spaces, are questioned from the students' perspective. In this context, the functional housing opportunities for university students have been opened for discussion. The aim of the research is to highlight how and to what extent the housing problems experienced by students studying at universities affect their personal, social, psychological states and academic life. The main research questions are as follows: Do the dormitories housing university students meet the right to housing in urban areas, which is an essential requirement? Which needs of university students, as city stakeholders, are met by dormitories? The research was conducted using a qualitative method. The data was collected using the in-depth interview technique in approximately 40-minute sessions. It was observed that the research reached saturation after 14 interviewees. The most important finding from the research is the reflection of urban insecurity and housing problems in dormitories. It has been tried to draw attention to the creation of urban policies regarding housing as a right of citizens and the improvement of student dormitories which provide collective living spaces.

Keywords: Right to Shelter, Student Dormitories, University Students, Community Living Areas, Dormitories

GİRİŞ

Öğrenci yurtları, barınma hakkı bağlamında kentlerde toplu yaşam alanı sunan önemli seçeneklerden biridir. Üniversite öğrencileri, üniversite eğitim hayatlarını ailelerinden ayrı ve/ya uzak geçirebilmektedir. Barınma haklarını konutla sağlayamadıklarından barınmak için ise akla gelen ilk seçenek öğrenci yurtları olmaktadır. Yurtların koşullarının araştırılması, öğrencilerin kentle insan hakları temelinde bir ilişki kurmaları ve barınma hakkının erişilebilirliği açısından gereklidir.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin kentteki barınma durumlarına yurtların değerlendirilmesi üzerinden odaklanılmaktadır. Çalışmanın problematiği, toplu yaşam alanları olan öğrenci yurtlarının işleyiş ve kullanım biçimlerinin öğrenciler gözündeki durumudur. Bu bağlamda temel araştırma soruları şunlardır: Üniversite öğrencilerinin barındıkları yurtlar temel bir gereksinim olan kentsel alanda barınma hakkını karşılıyor mu? Yurtlar kentin paydaşı olan üniversite öğrencilerinin hangi ihtiyaçlarını karşılayabiliyor?

Araştırmanın amacı üniversitelerde okuyan öğrencilerin yaşadığı barınma sorununun öğrencilerin kişisel, sosyal, psikolojik durumları ve akademik hayatını nasıl

ve ne kadar etkilediğini göz önüne getirmektir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin işlevsel barınma imkanları tartışmaya açılmıştır.

KAVRAMSAL ARKA PLAN: BARINMA HAKKI

Kösedağ'a göre (2023) barınma ihtiyacı insanlık tarihi kadar eskidir. Korunma amaçlı başlayan barınma ihtiyacı, zamanla yaşam hakkı içerisinde yer alan bir olgu haline gelmiştir. Günümüzde, görece refah seviyesinin artması ve teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle farklı nitelik ve ihtiyaçlarla konut, konut hakkı gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. 2021 yılının sonlarına doğru dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz, döviz fiyatlarındaki yüksek artış ve konut yapımında artan maliyetler sonucunda dar gelirliler için insan onuruna yakışan bir konuta erişim neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Oysa, Tekçe ve Çelik'e göre (2023) konut, en temel evrensel ihtiyaçlardan biridir ve bireylerin barınma ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, kendilerini gerçekleştirmelerine, toplumsal hayata katılmalarına zemin hazırlar.

Barınma hakkına erişimde yaşanan yoksunluklar, ekonomik, politik ve toplumsal gerekçelere dayanır. Akalın (2018) kentsel alanın kontrolsüz büyümesi ve deformasyonunun barınma koşullarını eğretileştirdiğini belirtir. Barınma sağlamak üzere tasarlanan bu durumun kendisi dahi bir barınma sorunudur. Neticede barınma, güven içinde hissetmeyi sağlayabilmelidir (Balçık vd., 2022). Güler ve Özdemir-Güler (2023) insanların ihtiyaçlarını karşılayan, güvenli, sağlıklı ve konforlu alanlarda yaşamlarını sürdürmeleri olduğunu belirtirler. Doğan da (2023), barınma koşullarının insan onuruna yakışır, bireyler için belli standartları sağlayacak elverişlilikte olması gerektiğini söyler. Konut, huzur, güven, rahatlık ve aidiyet unsurlarını içermelidir, bu bağlamda barınma hakkı diğer haklardan ayrılır. Kara vd. (2019) bu konuyu detaylandırır ve barınmanın, olumsuz iklim ve çevre şartlarından sakınarak, güvenlik ve mahremiyet gibi konularda bir çözüm niteliği taşıyan bir standart içermesi gerektiğinden bahsederler.

Barınmanın herkes için ortak bir standart içermesi mümkün olmasa da, TMMOB (erişim tarihi 3.5.2024), kent sorunlarının çözümü ve barınma hakkı erişimi için kentsel rantın düzenlenmesi, yeterli arsa üretimi, kentsel altyapı finansmanının geliştirilmesi, kontrolsüz (kaçak) yapılaşmanın önlenmesi, gecekondu alanlarında yenilenme, herkese yeterli konut gelişimi ve yaşanabilir yerleşme sistemi için bir bilgi ve istatistik sistemi kurulması, ülke topraklarının tasnifi, yapı denetim sorumluluğunun TMMOB'da olmasını önerir. Barınma, uluslararası bir nitelik taşıyan bir haktır. Tek başına bir bireyin güvenilir, kendini gerçekleştirmesi için elverişli bir konuta sahip olmasından öte bir kent meselesidir. Marcuse (2014) kent hakkının tek tek şehirleri değil toplumun tamamını kapsadığını söylemektedir. Lefebvre de (2016) kent hakkını, kent toplumundan kaynaklı, daha üstün bir hak olarak ele alır ve içine özgürlüğü, toplumsallaşmayı, toplum içinde bireyselleşmeyi de dahil eder.

Makalede, yönteme, öğrenci yurtları ile ilgili alan yazının kısa değerine, niteliksel görüşmeler yoluyla elde edilen bulguların analizlerine ve ardından tartışmaya yer verilecek, sonuç bölümünde ise elde edilenler ile tartışılanlar kısaca paylaşılacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma niteliksel yöntem ile tasarlanmış ve yorumlayıcı fenomenolojik analizle sürdürülmüştür. Her ikisinin de araştırma özelinde kullanılması gerekçelerinden bahsetmek önemlidir. Niteliksel yöntem tasarımı, “insanların her zaman insanlara göre davranmasından hareketle” (Schütz, 2018, s. 66), “susturulmuş sesleri keşifle duyma ihtiyacıyla” (Creswell, 2013, s. 48), “insanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vakıf olmanın bir yolu olarak” (Punch, 2011, s. 165) öğrenci yurtlarında kalan öğrencilerin seslerini onların etkileşimle inşa ettikleri deneyimleri ve algıları kapsamında değerlendirmeye çalışan bu araştırmaya metodolojik zemin sağlamıştır.

Deneyimlere odaklanan bu niteliksel tasarım yorumlayıcı fenomenolojik analiz ile detaylandırılmıştır. Fenomenoloji bir düşünce akımı olarak aktörün bakış açısına temel bir önem atfeder, sosyal gerçekliğin bireylerce nasıl algılandığına bakar ve deneyimlerin bu algılarla anlamlandırıldığını iddia eder (Kümbetoğlu, 2020). Fenomenolojik araştırma, deneyimlerin esasen ne olduğuna ilişkin bakış açısı geliştirmesiyle ilgilidir (Baş ve Akturan, 2017). Buradan hareketle, araştırma kapsamında yapılan görüşmeler, görüşme yapılan her “bir katılımcının hayatını kapsamlı bir birim” (Sart, 2017: 71) olarak ele almış ve kişiler arası benzerlikler yoluyla sosyal ilişki ağı üzerinden kurgulanmıştır. Hem bireyin kendi deneyimiyle neyi nasıl anlamlandırıldığına hem de öznel eylemlerin ilişkiselliğine bakılmıştır.

Veri Toplama Aracı: Derinlemesine Görüşme Formu

Veri toplama aracı araştırma ekibi tarafından oluşturulmuştur. Formun oluşturulması sırasında alan yazından (Arlı, 2013; İbili ve Uyanık, 2018; Özel vd., 2020) destek alınmıştır. Soruların nihai halinin verilmesi ise alan yazındaki çalışmalar, barınma hakkının kavramsal tartışmasına dair içerikler ve araştırmacının niteliksel yöntemle veri toplama deneyimleriyle olmuştur. Kümbetoğlu (2020), veriye ulaşmada, katılımcıya bir anlam ifade edecek; katılımcıların deneyimleri, koşul ve faaliyetlerine uygun; katılımcıların ihtiyaç ve haklarına duyarlı; katılımcılarla bir etkileşim ortamı yaratacak ve bu ortamın doğal akışı içinde gelişmesine imkan yaratacak; araştırma sorusuna odaklanmış sorular hazırlanmasının önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Miles ve Huberman (2021) da soru oluşturmak için gerekli alt yapıyı kurmak için önerdiği maddelerden şu ikisinin altını çizmek gerekir: “Hangi olaylar, insanlar ya da durumlar olaya dahildir? Temastaki ana temalar ve sorunlar nelerdir?”. Bu araştırmanın soru çerçevesi ise öğrencilerin yurttaki çeşitli deneyim ve ilişki alanlarına ve yurtlar

hakkındaki görüşlere odaklanmaktadır. Yurdun güvenlik, beslenme, sağlık, hijyen, ulaşım, erişilebilirlik koşullarına; kültürel, teknolojik ve akademik imkanlarına; yurttan olmanın eğitim hayatı ve sosyal ilişkilere etkilerine; yurttan geliştirilen ilişkilere; yurdun idari koşul ve imkanlarına; katılımcının kendisi gibi yurttan kalma deneyimi olan (diğer yurtlardaki) arkadaşlarına dair görüşlerine ve yurtların iyileştirilmesi için önerilerini içeren sorular sorulmuştur.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırmanın veri toplama ve analiz süreci yorumlayıcı fenomenolojik analiz ile sürdürülmüştür. Deneyimler yoluyla olgunun bireyler üzerindeki kişisel ve toplumsal anlamlarına odaklanılabilmektedir. Veri toplamada, manipüle veya travmatize edici herhangi bir süreç yaşanmamıştır. Veri toplama sürecinde dikkat edilen bir diğer husus, öğrenciler ve görüşmeyi yapan arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmamasıdır. Böylece görüşmecilerin kendilerini rahatlıkla ifade edebilmeleri, herhangi bir çekinceyle hareket etmemeleri mümkün olabilmektedir. Tüm bu özenle, katılımcıların yaşadıkları ve araştırmanın açığa çıkarmak istediği yurttan kalma deneyimine dair betimlemeler için yürütülen derinlemesine görüşmelerin her biri yaklaşık 40 dakika sürmüştür.

Araştırma 14 görüşmeci ile doyuma ulaşılmıştır. Creswell ve Creswell (2021) doygunluk fikrini, toplanan her yeni verinin kendinden öncekilerden farklı bir şey söylemiyor olması şeklinde açıklamaktadırlar ve bunu örneklemin yeterliliği şeklinde yorumlamaktadırlar.

Görüşmeler katılımcıların onayları ile ses kaydı alınarak yüz yüze veya çevrimiçi platformlarda yapılmıştır. Toplanan ses kayıtları yazıya dökülmüş ve ardından metinler MaxQda (2022) Analiz Programında analiz edilmiştir. Program ağırlıklı nitel çalışmalar için kullanılan fakat karma yöntemle yürütülen çalışmaların analizini sağlayan bilgisayar destekli bir programdır. Kümbetoğlu (2020, s. 99), bilgisayar programlarının işlevlerini şöyle sıralamaktadır: analiz zamanını kısıtlama, gereksiz yükleri azaltma, işlem sırasını daha sistematik ve açık hale getirme, analizde tamamlanmışlığı ve gelişmişliği garantileyebilme, analiz süreçlerinde esnekliğe ve değiştirmeye izin verme. MaxQda ayrıca, araştırma verilerinin bir program kapsamında derli toplu hale getirilebilmesini ve kayıt altına alınmasını sağlamaktadır. Kümbetoğlu'nun (2020) veri mezarlığı diye adlandırdığı veri kayıt sisteminden de kaçınılmış olur.

Yorumlayıcı fenomenolojik analizin bir uzantısı olarak metinler, katılımcıların anlatıları ile bağlantılı bir bütünselliğe dönüştürülmüştür. Metinlerin analizinde iki aşamalı kodlama yapılmıştır. Öncelikle serbest kodlama ile herhangi bir açık nokta kalmayacak şekilde anlatılar detaylı çalışılmış, ardından alan yazınla örtüşmeye de uygun şekilde serbest kodlar tematik olarak kategorilendirilmiştir. Bu kodlama biçimi tüme varım sistemidir. Her ne kadar bu çalışma bir kuram önerisiyle tamamlanmazsa da öneri sürecinin başlaması için bir adımdır. Kategorilerin nihai hali 5 başlık ve 23 alt

başlıkla düzenlenmiştir. Program kapsamında kullanılan analizler hiyerarşik kod alt kod haritası, matrisler, grafikler, iki vaka modeli ve kelime bulutudur.

Etik İlkeler

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan etik onayı alınan çalışmanın verileri, öğrenci yurtlarında kalan üniversite öğrencileriyle yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmaya katılanlardan onam formu alınmıştır. Berg ve Lune (2019) bilgilendirilmiş onam formunun katılımcıların içinde buldukları potansiyel risklerden korunmaları için kullanıldığını belirtmektedir. Eklemek gerekir ki bu form araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcının rızası yoluyla araştırmacıyı da korumaktadır.

Ses kayıtları izinsiz alınmamış, talep edilen yerde araştırmadan çekilme veya kaydı durdurma hakkının bulunduğu katılımcılara söylenmiştir. Buradaki arka plan ilişkiyel etik kuramıdır. Saha çalışmasında herhangi bir dayatmada bulunulmamış, araştırmacı ve katılımcılar eşit statülü konumlanmıştır. Ayrıca katılımcıların özel hayatlarına saygı duyulmuş, verilerin gizlilik esasıyla anonimleştirilmesine dikkat edilmiştir.

Güven Duyulabilirlik

Niteliksel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik güven duyulabilirlik olarak ele alınmaktadır. Kümbetoğlu (2020) güven duyulabilirlik için, niteliksel araştırmalarda ölçümden daha başka ölçütlere ihtiyaç olduğunu, incelenen sosyal dünyanın epistemoloji temelli olmasından ötürü çevreyi durdurmanın/etki edenleri dondurmanın mümkün olmadığını ve verilerde tekrar beklemenin anlamsız olduğunu, içsel geçerliliğin ise araştırma ekibinin görüş birliğinden hareket ettiğini belirtmektedir.

Katılımcı Profili

Baş ve Akturan (2017) araştırmaların, araştırmacının çalışmasına farklı gruplar için farklı gerçekliklerin olabileceği kabulü ile başladığını; bu nedenle araştırma katılımcılarına dair özelliklerin en az konu kadar önemli olduğunu söylemektedir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 14 katılımcının yaşları 22’de yoğunlaşmıştır. Katılımcılardan biri (G3) dışında hiçbiri evli değildir. İki (G3, G7) dışında hepsi halen üniversite eğitime ve yurttan kalmaya devam etmektedir. Katılımcıların kaldıkları yurtlarda sürekliliğe rastlanmamıştır. Bir katılımcı hem devlet yurdu hem de özel yurttan kalma deneyimine sahip olabilmektedir. Deneyimlerin bu araştırmaya aktarılması söz konusu olduğundan, devlet yurdu veya özel yurttan kalan

öğrenci bilgileri sayısallaştırılmamıştır. Katılımcıların ağırlıklı İstanbul'daki üniversitelerin öğrencisi olmaları söz konusudur.

Katılımcı profilindeki özel bir durumdan bahsetmek önemlidir. Araştırma tasarımında görüşme yapılacak katılımcıların cinsiyetlerine dair bir öngörü ile hareket edilmemiştir. Sadece kadın öğrencilere ulaşmak veya diğer öğrencileri dahil etmemek gibi bir kriter oluşturulmamıştır. Fakat veri toplama süreci katılımcıların tamamının kadın öğrencilerden oluşması şeklinde gelişmiştir. Bu ayrımın baştan yapılmaması, veri toplama araçlarının kadın öğrenciler özelinde tasarlanmamasına dolayısıyla makale içindeki tartışmanın kadın öğrenci olmakla ilişkili başlıklarla şekillenmemesine yol açmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı Kodu	Yaş	Cinsiyet	Okul	Yurt
G1	22	Kadın	Devlet	KYK
G2	19	Kadın	Devlet	KYK
G3	31	Kadın	Devlet	KYK-Özel
G4	22	Kadın	Özel	KYK
G5	22	Kadın	Özel	KYK
G6	22	Kadın	Devlet	İBB-Okul Yurdu
G7	24	Kadın	Devlet	KYK-Özel
G8	22	Kadın	Özel	KYK-Özel
G9	21	Kadın	Özel	KYK-Özel
G10	22	Kadın	Özel	KYK-Özel
G11	21	Kadın	Özel	KYK-Özel
G12	23	Kadın	Devlet	KYK
G13	22	Kadın	Özel	KYK
G14	22	Kadın	Devlet	Okul Yurdu

BULGULAR VE TARTIŞMA

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sisteminden alınan veriye göre, Türkiye'de, 2023-24 eğitim öğretim döneminde, 3.740.171 lisans ve 2.822.626 ön lisans olmak üzere 6.562.797 üniversite öğrencisi bulunmaktadır (<https://istatistik.yok.gov.tr>, Güncelleme Tarihi: 3.11.2024). Yaklaşık altı buçuk milyon öğrenciye sunulan barınma imkanları ise çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu çalışma kapsamında yurtda kalan (devlet yurdu veya özel yurt) kadın öğrencilere odaklanılmıştır. Gençlik ve Spor Bakanlığının 2023 yılı Faaliyet Raporuna göre bakanlığa bağlı yurtlarda barınmak üzere 2023-24 eğitim-öğretim döneminde yapılan başvuru sayısı 435.392'dir. Rapor bu sayının %97,41'inin yurtlara yerleştirildiğine ve boşalan yataklar ile yeni açılacak yurtlar için yedek kayıt sisteminin devam ettiğine yer vermektedir.

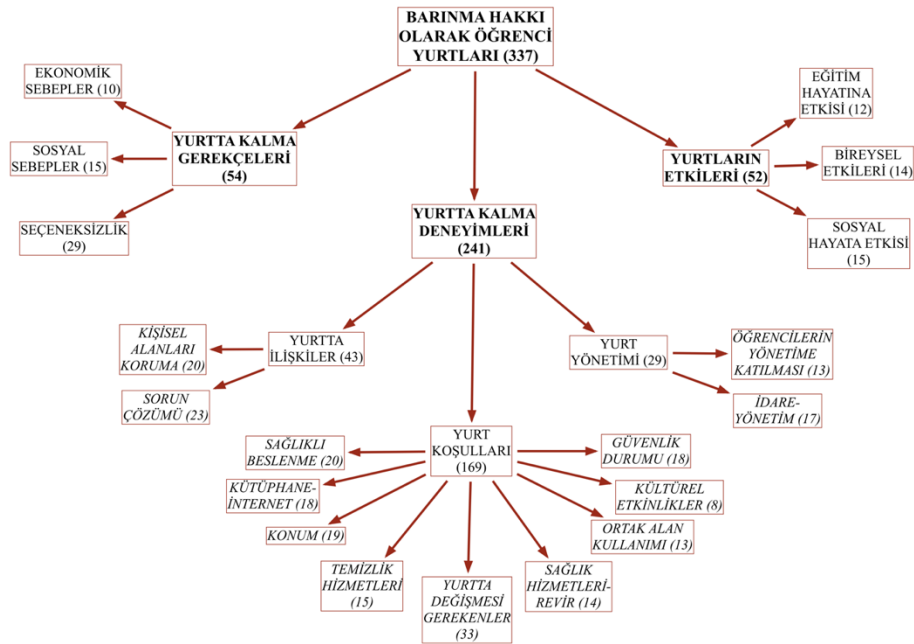
(<https://sgb.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGB/012014/2023%20Faaliyet%20Raporu.pdf>,

Güncelleme Tarihi: 3.11.2024). Özel yurtlarda kalan öğrencilere dair ise istatistiki bilgiye erişilememiştir.

Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin yurtlardaki koşullarına dair yapılan bu araştırmada kadın öğrencilerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler bu bölümde iki başlıkta sunulmakta ve tartışılmaktadır. Öncelikle MaxQda programı kullanılarak yapılan niteliksel analizlere yer verilmiştir. Ardından görüşmelerden elde edilen aktarımların tartışma ile sunulduğu ikinci başlık bulunmaktadır.

Niteliksel Analiz

Araştırmanın bulguları, üç ana tema altında toplanmıştır. Bu ana temalar yurttaki kalma gerekçeleri (yurttaki ekonomik sebepler, sosyal sebepler ve seçeneksizlik), yurttaki kalma deneyimleri (yurttaki ilişkiler, yurt koşulları ve yurt yönetimi), yurtların etkileri (eğitim hayatına etkisi, bireysel etkileri ve sosyal hayata etkisidir.) (Görsel 1). Yurtların etkileri ayrı bir başlık olarak tasarlanmamıştır. Burada toplanan verilerin diğer başlıklarla tartışılması söz konusu olabildiğinden, veriler diğer başlıkların uygun yerlerine yerleştirilmiştir.

Görsel 1. Hiyerarşik Kod-Alt Kod Haritası

Miles ve Huberman (2021) niteliksel araştırmada çoğu analizin kelimelerle yapıldığını belirtmekte ve kelimeler rakamlardan daha ağır işliyor gibi görünse de tek başlarına rakamlardan daha çok anlam ifade ettiklerinin altını çizmektedirler. Bu anlamda kelime bulutundaki görünüm önemlidir. Görsel 2'de katılımcıların görüşlerini ifade ederken sıklıkla tekrarladıkları ilk 60 kelimenin dağılımı görülmektedir. Büyük

punto ile gösterilen kodlar katılımcıların daha sık tekrarladığı kelimeleri belirtirken, küçük punto ile gösterilen kodlar katılımcıların daha az kullandığı kelimeleri göstermektedir. Buna göre araştırmada katılımcıların sıklıkla oda, güvenlik, ortak, yemek, kişisel, sosyal, temizlik gibi kelimeleri sıklıkla kullanarak görüşlerini dile getirdikleri görülmektedir.

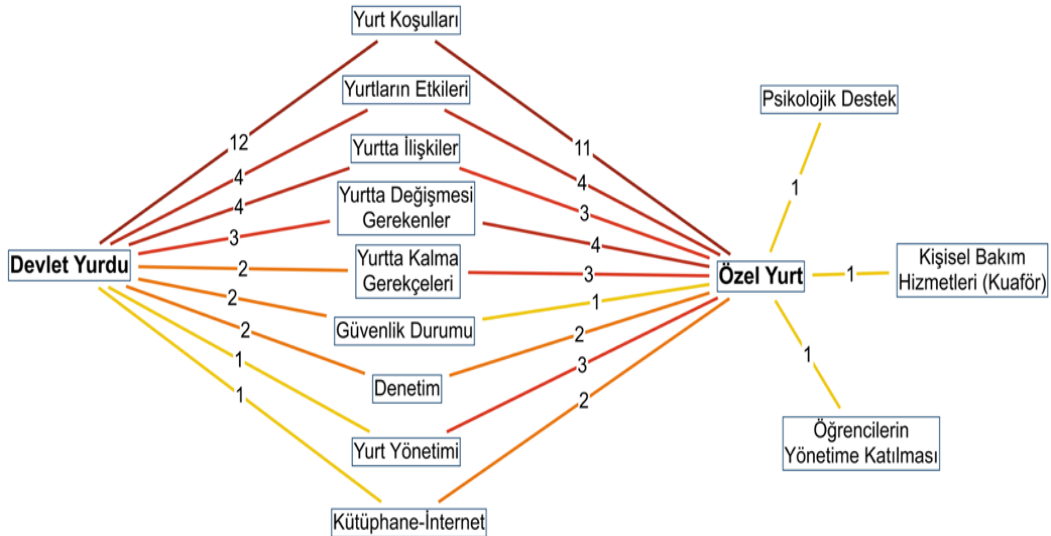
Görsel 2. En sık tekrarlanan ilk 60 kelimenin dağılımı

Matris kullanımının ise kesişimselliği içermesi, indirgenmiş verileri sistematik sunmayı sağlamasıyla önemli bulunmaktadır. Kod matrisinde araştırmaya katılanların her birinin barınma hakkı bağlamında öğrenci yurtlarıyla ilgili görüşlerindeki yoğunluk gösterilmektedir. Katılımcıların yurt koşulları temasındaki anlatıları diğerlerine göre daha yoğundur. Burada en büyük rolü yurttaki değişmesi gerekenler oynamıştır. İBB Yurdu ve Okul Yurdu deneyimiyle diğerlerinden ayrılan G 6'nın en yoğun görüşme olması dikkat çekicidir. (Görsel 3. Kod Matrisi)

Kod Sistemi	G 1	G 2	G 3	G 4	G 5	G 6	G 7	G 8	G 9	G 10	G 11	G 12	G 13	G 14
BARINMA HAKKI OLARAK ÖĞRENCİ YURTLARI														
YURTTA KALMA DENEYİMLERİ														
YURT KOŞULLARI														
GÜVENLİK DURUMU														
BAHÇE-SPOR SALONU														
KÜTÜPHANE-İNETNET														
ORTAK ALAN KULLANIMI														
TEMİZLİK HİZMETLERİ														
SAĞLIKLI BESLENME														
KÜLTÜREL ETKİNLİKLER														
SAĞLIK HİZMETLERİ-REVİR														
KONUM														
YURTTA DEĞİŞMESİ GEREKENLER														
YURTTA İLİŞKİLER														
SORUN ÇÖZÜMÜ														
KİŞİSEL ALANLARI KORUMA														
YURT YÖNETİMİ														
İDARE-YÖNETİM														
ÖĞRENCİLERİN YÖNETİME KATILMASI														
YURTTA KALMA GEREKÇELERİ														
SOSYAL SEBEPLER														
SEÇENEKSİZLİK														
EKONOMİK SEBEPLER														
YURTLARIN ETKİLERİ														
EĞİTİM HAYATINA ETKİSİ														
BİREYSEL ETKİLERİ														
SOSYAL HAYATA ETKİSİ														

Görsel 3. Kod Matrisi

Araştırmaya katılanların kaldıkları yurtlar devlet yurdu ve/ya özel yurt olabilmektedir. Devlet yurdu ile özel yurttaki kalma konusu oralarda kalma deneyimi olan iki katılımcının karşılaştırıldığı iki vaka modelinde öncelikle psikolojik destek, kişisel bakım hizmetleri ve öğrencilerin yönetime katılması temalarının özel yurt anlatısında yer alması dikkat çekmektedir. Görsel 4'te yer alan yurt koşulları, yurtların etkileri, yurttaki ilişkiler, yurttaki değişmesi gerekenler, yurttaki kalma gerekçeleri, güvenlik durumu, denetim, yurt yönetimi ve kütüphane-internet kullanımı gibi ilişkilenen temalardaki anlatı yoğunluklarının ise benzerliği söz konusudur.

Görsel 4. İki Vaka Modeli

Niteliksel Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında 14 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen bulgular, yurttaki kalma gerekçeleri, yurttaki kalma deneyimleri ve yurtların etkileri olmak üzere 3 temel başlıkla bulgular ve tartışmaya dahil edilmiştir.

1. Yurttaki Kalma Gerekçeleri

Katılımcıların yurttaki kalma gerekçelerine dair aktarımları, sosyal sebepler, ekonomik sebepler ve seçeneksizlik temalarıyla düzenlenmiştir. Akbal (2022), öğrencilerin yurt tercihlerinde okula olan mesafe, ulaşım koşulları ve masrafları, güvenlik ortamının hatırı sayılır değişkenler olduğunu söylemektedir. Sosyal sebepler, yurtların ulaşım anlamında kolaylaştırıcı olması, yurttaki kalmanın güvenli hissettirmesi, toplumun öğrenci algısı ve aile talebi alt temalarıyla ele alınmıştır.

Devlet yurtlarında kalan üniversite öğrencilerinin içinde buldukları barınma koşullarına dair memnuniyetlerine bakan çalışmada Kirişçi ve Atalmış (2017) öğrencilerin yurttaki kalma gerekçelerinden “yurdun maddi yönden uygun olması, arkadaşlarının çoğunun yurttaki kalıyor olması, yurdun güvenli olması, yurt hayatının disipline edici olması, yurttaki kalmayı ailenin istemesi, temizlik-yemek hazırlama gibi işler olmadığından ders çalışmaya daha fazla vakit kalması” gibi başlıkların istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar içerdiğini belirtmektedirler. İbili ve Uyanık da (2018) maddi koşulların devlet yurdu tercihinde ilk gerekçe olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca öğrenciler barınmak için seçtikleri yerlerde rahat etme, okula yakınlık, uygun ders çalışma ortamının varlığı gibi şartlara dikkat ederler. Bu faktörleri dikkate alan öğrenciler, barınma yeri olarak genellikle öğrenci yurtlarını tercih etmektedirler. Barındığı yerde problem yaşayan öğrencinin hem kişisel gelişiminin hem de akademik başarısının olumsuz yönde etkilenmesi olasılık dahilindedir. Öğrencilerin barınma yeri olarak yurtları tercih etme nedenleri incelendiğinde, maddi yönden uygun olması, yurdun sağladığı imkanlar, yurdun güvenilir olması, aile isteği ve ders çalışma imkanının olmasıdır. Kara vd. (2019) üniversite öğrencilerinin yeni ve farklı bir eğitim sistemine dâhil olma mücadelesini verdiklerini, bu sisteme ve sistemin getirdiği değişikliklere uyum sağlama mücadelesini sürdürdüklerini belirtmektedirler. Bu konuda barınmaya odaklanan çalışmalarında yurtların sosyalleşmeye olumlu etkilerinin aksine devlet yurdunda kalan öğrencilerin kalacakları oda arkadaşlarını seçememeleri, idare tarafından genellikle rastgele bir şekilde odaların belirlenmesinin öğrencilerin kendilerini yalnız hissetme durumlarını arttırdığı iddia etmektedirler. Ayrıca toplu yaşamın getirmiş olduğu “yeterli ve düzenli ders çalışma imkânlarının az olması, gürültü ve yüksek ses olması, giriş çıkış saatlerinin sınırlı olması, oda arkadaşları ile anlaşamama” gibi olumsuzluklardan dolayı maddi durumu daha iyi olan öğrencilerin arkadaşları ile ev tutmayı ya da özel yurt veya apartta kalmayı devlet yurdunda kalmaya tercih ettiğine vurgu yapmaktadırlar. Devlet yurtlarını cazip kılan tek noktanın daha az

masraflı olmaları olduğunun altını çizmektedirler. Karabacak vd. (2016) yurttan kalmayı tercih etmenin arka planında maddi koşulların olduğunu söylemekte ve yurtların birlikte yaşam alanı olarak öğrencilere olumlu yönde katkı sağladığını belirtmektedirler. Bu araştırma kapsamında da ekonomik sebepler, yurttan kalmanın yoğun gerekçelerinden birinin yoksulluk temelli olduğunu göstermektedir.

Seçeneksizlik temasında ise, yurttan kalmanın aileyle yaşanan kentten çıkabilmeyi sağlamasına odaklanan aktarımlar mevcuttur. Aslında seçeneksizlik de çoğunlukla ekonomik temellidir. Fakat yurttan kalmanın bir güvence sağlamasını devleti muhatap almakla ilişkilendiren bir aktarım ile yurt olmazsa okuyamayacağını belirten aktarım dikkat çekicidir. (Tablo 2).

Tablo 2. Yurttan Kalma Gerekçeleri

Tema	Aktarımlar
Sosyal Sebepler	<p>“Okula daha yakın olması, derslere kolay gidip gelmem için” (G 14)</p> <p>“Daha güvenli olacağını düşünmüştüm, hani ortamı tanıma açısından, yurtlarda daha kolay oluyor o sebeple gitmişim” (G 3)</p> <p>“Aslında ekonomik olarak da baktığımız zaman yurdu seçmeyi eve geçecek olan insanlar var fakat dediğim gibi işte ev bulamıyorlar. Ya da ev sahibi öğrenciye vermek istemiyor. Bu sefer hiç uğraşmadan direkt yurda kaydediyor, kaydettiriyor kendisini” (G 7)</p> <p>“Başta ailemin isteği. Yani şöyle ki biraz daha hani ailelerimiz muhafazakar ailelerimiz var, ben de bunlardan bir tanesiyim. Devlete güven konusunda devlette olursa en azından başına bir şey geldiğinde hesap sorabilecek birisi bir muhatap bulmak adına burayı seçtiler” (G 4)</p>
Ekonomik Sebepler	<p>“Bence tabii ki de kendi düşüncem, bütün öğrencilerin ekonomik olarak burada kaldıklarını düşünüyorum. Çünkü hani maddi durumum daha iyi olsaydı yurttan kalmazdım şahsen” (G 5)</p> <p>“Ben yurdu değil yurt beni seçti yani, bu konuda bilmiyorum hani eve çıkmıyorum malum sosyal ekonomik durumlar” (G 9)</p> <p>“Kesinlikle öyle ekonomik maddi durumu olduğunu düşünüyorum. Şimdilerde de söylediğim gibi yani bir insanın hani kredi aldığı parayla özel yurda gitmesi imkansız. Hani sadece ailesinden desteklenmeyen bir sürü insan maddi durumu düşük olan bir sürü insan var o yüzden kesinlikle öyle” (G 10)</p>

	"Barınma olarak yurt seçmemdeki en önemli sebep hatta <i>tek sebep diyebilirim fiyatı, fiyatının uygun oluşu</i> " (G 13)
Seçeneksizlik	"Yurtta olmasaydı şu anki ekonomik krizde yani <i>ailem beni ne yapar eder tekrar okuturdu ama çok çok çok zorlanarak onu yapar</i> " (G 8) " <i>Çok zor gerçekten çok zor. O yüzden yurt olmazsa çoğu işi kendi memleketinde okurdu büyük ihtimalle</i> " (G 6) " <i>Yurt olmasaydı şehir dışında okuyamazdım</i> " (G 11) " <i>Yurt olmasaydı da şehir dışında bir şekilde okurdum, okuyacağımı düşünüyorum. Belki çalışarak belki başka imkanlarda bir şekilde bunu yürütebilirdim ama dediğim gibi mevcut ekonomik şartlarda bunu gerçekleştirmek öğrencilerin hayat kalitesini çok fazla düşüren bir durum</i> " (G 12) " <i>Okuyamazdım yani devlet yurdu veya herhangi bir yurt olmadan bilmiyorum okuyamazdım</i> " (G 9)

2. Yurtta Kalma Deneyimleri

Yurtta kalma deneyimleri, yurt koşulları, yurtta ilişkiler ve yurt yönetimi şeklinde üç alt temadan oluşmaktadır.

Yurt Koşulları

Yurt koşullarına dair alanyazın bilgisi ile büyük oranda örtüşen araştırma bulguları, yurtların iyileştirilmesi gereken yönler, yemek-mutfak, genel temizlik, sağlık hizmetleri ve güvenlik alt temalarını içermektedir.

Miles ve Huberman (2021) nitel verinin olayın gerçekleştiği ortamın hemen yakınında toplanıyor olmasının önemine değinmektedir. Özellikle bir olaya yoğunlaşan araştırmacı, araştırmasıyla olayın altında yatan ya da görülmeyen etmenlerin anlaşılması olasılığını artırmaktadır. Bu araştırmanın veri toplama süreci devam ederken, üniversite öğrenci yurtlarında asansör düşmeleri sonucu yaşanan ölüm ve yaralanmalar, yurtlarda yemek zehirlenmeleri, intiharlar gibi toplumsal sorunlarla gündeme gelmiştir. Şahinli ve Şahbaz Kılınç (2014) devlet yurdunda kalan öğrencilerin büyük kısmının yurtlardan memnun olmadıklarını ve yurttan ayrılmayı düşündüklerini tespit etmişlerdir. Gereksiz işe, giriş-çıkış saatleri, odaların kalabalık olması, yemeklerin güzel olmaması, temizliğin iyi olmaması ve elektrikli aletlerin yasaklanması şeklinde sıralanmaktadır. Yurtlarda kişisel eşyalar için alan yetersizliğinden bahseden Ağaç vd. (2015) iyileştirmede tasarımın önemine dikkat çekmektedirler. Benzer şekilde, evde yaşayan öğrencilerin ekonomik durum algısının yurtta yaşayan öğrenciye göre %10 daha yüksek oranda "iyi" çıktığını belirten çalışmalarında Kandemir vd. (2016) başarı için yaşam doyumunun artırılması gerektiğine ve bu yüzden barınma koşullarının iyileştirilmesine işaret etmektedirler. Bilgiç vd. (2019) yurtlarda kalan kadın öğrenciler genital hijyen davranışları ve sağlık sonuçları konusunda bilgiye ihtiyaç duyduklarını belirtirler. Ayrıca yurtlardaki sağlık çalışanlarının bu konuda bilinçlendirilmeleri kadın öğrencilerin barınma koşullarını sağlığa uygun hale getirme konusunda önemlidir. Toprakçı ve Özerten (2016) ise yurtların denetimlerinin niteliklendirilmesini bir iyileştirme sistemi

olarak değerlendirmektedirler. Ekici (2013) beslenme imkanlarının duygusal durumlar ve akademik başarı üzerindeki etkilerinin yurt yöneticileri tarafından göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır. (Tablo 3).

Tablo 3. Yurt Koşulları

Tema	Aktarımlar
<p>İyileştirilmesi Gereken Yönler</p>	<p>"İlk olarak <i>temizlik</i> konusunda iyileştirilmesini çok isterim çünkü gerçekten hiç hijyen yok. Yurt yani en azından her gün o da bence bir süpürülüp silinebilir, tuvaletler yıkanabilir diye düşünüyorum" (G 14)</p> <p>"<i>Beslenme</i> olarak söyleyebilirim. Güvenlik konusuna değinecek olursam da aslında son zamanlarda duyduğumuz birçok öğrenci arkadaşımızın yaşadığı problemler ve <i>yaşanan kazalar</i> dolayısıyla sürekli kontrollerin ve önlemlerin alınıp öğrencilerin de bu konuda gerçek anlamda bilgilendirilmesi gerekiyor bunları söyleyebilirim" (G 12)</p> <p>"İyileştirilmesi için önerilerim, yiyecek konusu en önemlisi <i>yiyecek ve temizlik hijyen</i>" (G 11)</p> <p>"Yurtlarının iyileştirilmesi için önerilerim yani her şeyden önce <i>güler yüzlü bir öğrenci işleri</i> olmasını tercih ediyorum. <i>Personel sayısını arttırabilirim</i> çünkü çok büyük bir yurdumuz, bundan dolayı da ablalar her şeye yetişemiyorlar haklı olarak... Bir kere <i>temizlik hijyen</i> yani abla koridora sürdüğü, tuvalete sürdüğü şeyi odanın içine sürmemeli. Çünkü yani her şey düşüyor, yani orası bizim yaşam alanımız, en basitinden kalemimiz bile düştüğünde onu yerden alıyoruz halbuki tuvalete sürülmüş bir paspas oluyor. Ben kural yapmak istersem <i>yurda giriş saatleri</i> yani 11 değildir, sonuçta üniversite hayatı, İstanbul gibi bir şehirde okuyoruz, burada ulaşım çok sıkıntı, yani bir yere gittiğimizde çıkmak istediğinizde çok çok çok önceden çıkmamız gerekiyor" (G 8)</p> <p>"Öğrencilerin herhangi bir sıkıntısı olduğunda bir <i>anketle ya da işte öneri, şikayet kutusu</i> gibi dikkate alınacak şekilde bunlar önemsenecek bir şekilde bir şey yapılabilir, araştırma yapılabilir. Mesela müfettişler geliyor, daha fazla öğrenciyle karşı karşıya getirilebilir müfettişler. Herhangi bir sıkıntıyı konuşabilmek için" (G 7)</p> <p>"Kesinlikle bir <i>psikolog</i> konulmalı. Hatta bir değil, birkaç tane konulmalı. Çünkü bütün öğrenciler aynı kişiye gitmek istemeyebilir. Psikologlar olmalı. Ondan sonra hani bir <i>sosyal hizmet uzmanı</i> da olmalı benim gözümde. Onun dışında bir <i>revir var ancak ilgilenen sağlık çalışanı yok</i>. Çok önemli bir detay <i>sağlık çalışanı</i>. Bu kesinlikle bulunmalı. Bunun dışında lafta güvenlikçi var ama gerçekten güvenliklerin olması gerekiyor. Mesela olmazsa olmaz bir <i>kafeterya</i> tarzı bir şey olabilir. Çünkü mesela yurtlarda çay aldığın ve kahve aldığın saatler belli saatler. Her saat alamıyorsun. O yüzden biz <i>robot gibi yemek saatlerini bekliyoruz</i>" (G 6)</p> <p>"Yurtlarda değiştirilmesi gereken şeyler öncelikle ihtiyaçlarımızı gidermek adına <i>temizlik hijyen</i> olarak bir çamaşır odamız var bu <i>çamaşır odamızın günleri ve saatlerinin</i> yetersiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü sonuçta insanız müsaitlik durumu onların belirttiği saatler içerisinde olmayabilir, bu biraz daha öğrencinin inisiyatifine hani ev ortamı çok yaratamasalar da yani bu tür önemli ihtiyaçlarımızı eve uygun şekilde 7/24 imkanı olacak şekilde olsa iyi olabileceğini düşünüyorum. Onun dışında <i>personellerin gerçekten hani süpervizyon verilmiş insanlar</i> olduğunda daha etkili bir ihtiyaç görebildiğimiz yani ihtiyaç alabileceğimizi düşünüyorum. Onun dışında da kantin ve</p>

<p>İyileştirilmesi Gereken Yönler</p>	<p>yemekhane saatleri de biraz daha esnek saatlere çekilirse daha iyi olabileceğini düşünüyorum. Onun dışında <i>ortak alanlarda</i> şöyle bir durum var: hani uygulamalı eğitimlerde okuyan öğrencilerin, bu konservatuar olabilir, çalgı aletleri ya da ses sanatları tarzında okuyan öğrencilerin hani gerek ödevleri gerek tekrarları sırasında sıkıntı yaşayabileceği durumlar var" (G 4)</p> <p>"<i>Denetim arttırılmalı</i> daha fazla, herkese yurt açma apart açma izni verilmemeli. Yani bir şekline bakılmalı, mesela özel yurdun bahçesi yoktu. Sadece üstünde bir çatı değil, o kişinin psikolojisini de düzenleyecek, kapının konumu, işte yatakların düzeni, bir odada kaç kişi kalacağı... Özel yurtlar bunu çok yapıyor hani odanızı hemen bir açılır kapanır yatak ekleyip üçüncü kişiyi ekleyebiliyor, dördüncü kişi ekleyebiliyor ve karşı çıktığında da hani bunu istiyorsan kal istemiyorsan kalma çek git diye seni tehdit edebiliyor. Şey diyebiliyor senin bende bir yıllık kontratın var, ister çık ister çıkma bana bu parayı ödeyeceksin, <i>seninle mahkemede hesaplaşırız</i> tarzında ithamlar özel yurtlarda çok var. Öğrenciyi baskılayan, onu mağdur eden ve fiziki koşulları iyi olmayan ortamların bence çok iyi bir denetim yani yurtları denetleyen bir ekip gibi bir şey olması lazım ve bu kişilerin sürekli değişiyor olması lazım ki objektif davranılsın" (G 3)</p> <p>"Yurtlarda değiştirilmesi gereken şeyler önce <i>en başında öğrenciye gerçekten kıymet verileceğini anlamaları gerekiyor</i>. Hepimiz insanız, insan evladınız, öğrenciyiz diye ikinci sınıf insan muamelesi görmekten ben çok sıkıldım. Yani dediğim gibi insanız ve insan gibi yaşamak istiyoruz, yemek konusunda hani tamam önümüze yemek veriyorlar ama bunu çok büyük bir nimetten saymaları benim hoşuma gitmiyor. Yani o üstten bakıştan hoşlanmıyorum" (G 1)</p>
<p>Yemek-Mutfak</p>	<p>"<i>Mutfaklar berbat durumda!</i>" (G 14)</p> <p>"Şöyle benim bu yurttaki <i>en büyük problemim yemek konusu!</i> Şu şekilde ben eski yemek sistemini daha çok beğeniyorum. Ama bu yeni gelen sistemde sadece tek tip menü var ve öğrenciler çıkan yemeği yemek zorunda kalıyor bence bu büyük bir eksik" (G 13)</p> <p>"Sağlıklı beslenme açısından iyi değerlendirmem çünkü mesela en basitinden bir patates yapıldığında bile <i>yağ böyle damlıyor üstünden!</i>" (G 8)</p> <p>"<i>Mutfaklar denetim halinde olsa</i>, aşçılar belirli bir eğitimden, belirli bir düzeyde bir şeyden belirli bir sınavdan geçmiş olsalar daha güzel olur. Hani daha özenli yemekler çıkmış olsa daha güzel olur" (G 7)</p> <p>"Yorumlayamam! Dilim tutuluyor yemekleri gördüğümde... Gerçekten <i>mecburiyetten yemek zorunda kalıyorsun</i>" (G 1)</p>
<p>Genel Temizlik</p>	<p>"Berbat yorumlarım, berbat diye yorumlarım daha doğrusu. Çünkü <i>asla iyi bir temizlik yapılmıyor</i>, sadece haftanın 2 günü, o da yerlere paspas atıp gidiyorlar bu kadar" (G 14)</p> <p>"Hijyene erişim bağlamında 5 üzerinden 1. Kesinlikle hiçbir şekilde odalar doğru düzgün temizlenmiyor, tuvaletler aynı şekilde temizlenmiyor. Odaları temizledikleri paspasla tuvaletleri aynı şekilde temizliyorlar, hiç hijyenik değil, <i>hani mesela biri uyuz olsa kesinlikle bir hafta içerisinde bütün yurttaki herkes uyuz olur yani!</i>" (G 11)</p> <p>"Yurdumuzdaki temizlik normalde iki günde bir şekilde olması gerektiğini biliyorum ama haftada bir geliyorlar ya da gelmiyorlar. <i>Gelirse de zaten tuvaletin paspasını bile odaya vurup o şekilde gidiyorlar o yüzden memnun değilim!</i>" (G 5)</p>

<p>Sağlık Hizmetleri</p>	<p>"Revirimiz yok ekstra olarak, yurdun mesela ambulansın geç gelme durumunda güvenlik aracı var ama ben bizi götüreceklerini sanmıyorum" (G 14)</p> <p>"Revirimiz bile yok yurdumuzda ki yurttan bir hemşire olması lazım hiçbir şekilde sağlıkla ilgili hiçbir şey yok. Düşüp kafamı yarsam 2 saatte yani kaybedebileceği kanı düşünemiyorum bile!" (G 11)</p> <p>"Revir var ama ben yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü benim arkadaşım bir eli kesilmişti ve onun sebebiyle böyle hani gitmiştik revire ama yeterli hizmeti sağladığını görmedim. Başka bir sağlık kuruluşuna gitmek zorunda kalmıştı" (G 10)</p> <p>"Yurdumda revir odası var fakat ne bir revir eşyası yani acil durum eşyası ne de hemşire mevcut değil... Acil bir durum kesinlikle olabilir yani bir ağrı kesici bile bence çok önemli yani bu durumda bence eksikliği kesinlikle hissediliyor" (G 9)</p> <p>"Ha şöyle var ama hani kullanılmıyordu. Vardı revir. Ama öyle çok aktif bir kullanım şey değildi. Mesela benim çok şey değildi ama elim yanmıştı, krem dahi bulamamıştım" (G 6)</p> <p>"Sadece acil durumlar için şu minik kutucuklar var ya sadece onlardan vardı... Revir falan yoktu yani" (G 3)</p> <p>"Öyle bir şey hiç yok. Hatta geçen sene şöyle bir şey başımıza geldi bir arkadaşımız çok kötü rahatsızlandı istifa ediyordu, iyi değildi ve aşağıya söylediğimizde hani ambulans çağırmamız lazım, ambulans istediğimizi söylediğimizde bize şunu söyledi 'bayıldı mı?' yani bayılması gerekiyordu ambulans çağırabilmemiz için. Hani zaten içeride hiçbir önlem yok onun dışında biz kendi imkanlarımızla bile hiçbir şey yapamamıştık o an, yani bu konuda çok eksik maalesef" (G 1)</p>
<p>Güvenlik</p>	<p>"Yurdun konumu çok kötü yani resmen köy, dağ başında ve ulaşım tek bir otobüste sağlanıyor ve otobüslerin de hiç güvenli olduğunu düşünmüyorum, çok çeşitli insanlar var ve tacize uğrayan bir sürü öğrenci var" (G 14)</p> <p>"Genelini anlatmak gerekirse öncelikle asansör fobim var şu son olayları düşünürsek vefat eden arkadaşımız vesaire ki bizim yurdumuzda da geneline baktığımızda tüm asansörlerde bir arıza var. O yüzden asansörleri kullanmayı tercih etmiyorum ve deprem bölgesinde yaşıyoruz bu binanın da ne kadar dayanıklı olduğunu bilemiyorum açıkçası bu da beni tedirgin ediyor bu şekilde" (G 13)</p> <p>"Şimdi şöyle bizim yurdumuz bu sene yapıldı, o yüzden hâlâ yurdun içinde bazı inşaat alanları var, işçiler hâlâ dolanıyor o konuda biraz tedirginiz. Yani şu an güvenlik açısından o sorunumuz var yani temas ya da laf atma gibi henüz öyle bir olay yaşanmadı ama tabii ki yaşanmayacak da değil, o yüzden bunun önlemini almaya çalışıyoruz şu anda onun dışında başka bir şey yok" (G 2)</p>
<p>Eğitim ve Akademik İmkanlar</p>	<p>"Şu şekilde ders çalışma alanları hakkında bir şey söyleyemeyeceğim ama internete gelecek olursak internet gerçekten çok yetersiz ve erişilemiyor yani kullanamıyoruz kullanım çok zor" (G 13)</p> <p>"Ortak çalışma alanlarını çok fazla kullandığımı söyleyemem. İnternet konusuna bence değinmeye gerek yok, çünkü komik denilebilecek derecede yurdun interneti dışında kendi internetimize bile yurt içerisinde hiçbir şeye hiçbir yere bağlanamıyorum" (G 12)</p>

	<p>"7.000 kişi oldu bütün herkes aynı internete bağlanıyor ve bu tabii ki de çekmez yani çünkü çok yükleme oluyor yükleniliyor" (G 11)</p> <p>"Kişiyeye özel ders çalışma masaları değil de bir masada işte örnek veriyorum yemekhanede dörtlü oturursun ya aynı masalardan orada var ve karşında biri resim çizerken ya da diş hekimi mesela diş çalışırken orada işte bir şeyler okumaya çalışıyorsun ve dikkatin aşırı dağılıyor" (G 1)</p>
--	--

Yurt Yönetimi

Katılımcıların yurt yönetimine dair aktarımları, öğrenci katılı ve idare-yönetim temalarıyla düzenlenmiştir. İnsanların yaşam alanları üzerinde söz sahibi olmaları önemlidir. Öğrencilerin, yurtların koşulları hakkında fikir beyan edebilmeleri, fikirlerinin de dikkate alınması gereklidir. Öte yandan idare-yönetim teması ise yurt personelinin kalifiye hale getirilmesi, yurt planlamasının öğrenci sayısı ve durumuna göre yapılması ve kuralların çağa uygun güncellenmesi alt temaları ile düzenlenmiştir. (Tablo 4).

Tablo 4. Yurt Yönetimi

Tema	Aktarımlar
Öğrenci Katılımı	<p>"Yurtta kesinlikle öğrencilerin talepleri doğrultusunda, istekleri doğrultusunda yeni bir yönetim şekline ve sisteme geçilmelidir. Çünkü şu an hiçbir şekilde hiçbir isteğimiz karşılanmıyor ve karşımızda bir muhatap bulamıyoruz. Bu da en kötüsü gerçekten ya da muhatap bulduğumuzda sadece geçirtiliyor çocukmuşum gibi" (G 11)</p> <p>"Öğrenciler arasından temsilci seçilebilir yurdun büyüklüğüne göre işte her bloktan ya da her kattan işte yurdun dediğim gibi büyüklüğüne göre. Kesinlikle öğrencilerin de en azından fikirlerinin alınması gerekiyor" (G 2)</p>
İdare-Yönetim	<p>"Yani bence yurt yöneticileri burayı bir ticarethane gibi görüyor. O idari yapıdaki kişilerin sicil kayıtlarının daha iyi incelenmesi, devlet yurtlarında da hani devlet memurlarının bu konuda bir tık daha hassas olmasını rica ediyorum" (G 3)</p> <p>"İstatistiğe bakıp ona göre hareket edilseydi eğer bu kadar öğrenci de mağdur olmazdı. Sistem de o kadar kötü ilerlemezdi. Yurt içerisine yeterli personel konulsaydı eğer bu kadar öğrenci yine bazı konularda yine hani mağduriyet yaşamazdı" (G 6)</p> <p>"Bu verilen kararlar tekrar gözden geçirilmeli diye düşünüyorum. Sonuçta 10 yıl önce verilen yurt kurallarıyla şimdiki bir değil, çünkü hem ulaşım değişti hem teknoloji değişti, hem insanlık değişti, hem kültür ve sosyal aktiviteler değiştiği için şu anki durumla o anki durumu bir tutmak yanlış bence" (G 10)</p>

Yurtta İlişkiler

Worsley vd. (2021, s.21) barınmanın/konaklama imkanlarının sosyal entegrasyon ve arkadaşlık geliştirmede etkili olduğunu belirtmektedirler. Üniversite öğrencileri, eğitim hayatlarında birincil destek ağlarından (aile kastedilmektedir) uzak kalabilmekte, burada oluşan sosyal destek açığını birlikte konakladığı arkadaşlarıyla gidermeye çalışabilmektedir. Bu sebeple üniversite öğrencilerine konaklama sağlayan kurum ve kuruluşların, aidiyet koşullarını oluşturabilecek sosyal imkanlarla tasarlanması önemlidir. Topluluk duygusu içinde konaklama imkânı sağlayabilen bir barınma hakkı, birincil sosyal desteklerinden uzak olan gençlerin ruh sağlığı ve refahı için önemlidir. Benzer minvalde, yurtların sosyal ilişki geliştirmeye elverişli olmasının önemine değinen çalışmalar (Tepeli-Temiz ve Ulusoy-Gökçek, 2020; Baş, 2017; Demirbilek, 2012; Yerli-Usul, 2017) birlikte yaşam kültürünün kendini yönetmeyle birlikte geliştiği ortam olarak yurtların iyileştirilmesine dikkat çekmektedirler. Kaçmaz vd. (2019) çalışmasında aynı yurttaki farklı sosyal kimliğe sahip öğrencilerin sosyal kimlik farkı söz konusu olmaksızın etkileşimlerini gönüllü ve içten gerçekleştirdikleri ve etnik kimlikler yerine, kişilik özelliklerini daha çok öne çıkardıkları bulunmuştur. Öğrencilerin belirtmiş oldukları gruplar arası temas sıklığı ve niteliğine dair söylemler, gruplar arası temasa yönelik çarpıcı bir görünüm sunmaktadır. Farklı sosyal kimliklere sahip öğrencilerin aynı odayı paylaşmaktan kaynaklı olarak, zamanla hem temas sıklıklarının hem de temas kalitesine yönelik birlikte yaptıkları faaliyetlerinin çeşitliliğinin ve yoğunluğunun arttığı saptanmıştır. Benzer şekilde Topraklı (2019) da yurtların farklı geçmişlere sahip gençlerin bir arada yaşama kurallarını birlikte inşa ettikleri bir sürece dönüştüğünü belirtmektedir. Arlı'nın (2013) araştırma sonuçları ise yurttaki öğrencilerin, bilgi paylaşımı, olgunlaşma, insanları tanımayı öğrenme, iyiyi ve kötüyü ayırt edebilme, güvenmeyi öğrenme, daha ölçülü harcama yapabilme, geniş arkadaş çevresine sahip olma, paylaşmayı öğrenme, kararlarını özgürce alabilme yetileri kazandıklarından bahsetmektedir. Balçık vd. (2022) yurtlar ve sosyal ilişki geliştirme konusunda, yalnız yaşamının öğrencilerde kaygı ve yalnızlık hislerine neden olduğunu, arkadaşlarıyla bir arada yaşayan bireylerin daha az yalnız hissettiklerini ve daha samimi ilişkiler kurduklarını söylemektedir. Tekil halde yaşamsal aktivitelerini gerçekleştirmelerine olanak tanıyan seçeneklerin bireylere sosyalleşme ve bir araya gelme mekanları da sağlamasının önemine değinmektedirler. Çoban vd. (2019), odalarda kişiselleştirilmiş kullanım alanlarının artırılması, çalışma alanlarının rehabilitasyonu, çalışma ve sosyalleşme alanlarının çeşitliliğinin artırılması, sosyal alanların farklı işlevler için tek merkezi alan yerine parçalı birimler halinde düzenlenmesi, büyük kullanımlardan kaçınılması öğrenciler için bir memnuniyet oluşturduğunu belirtirler. Yurtta koşullarına uyum sağlayamayan üniversite öğrencilerinin depresif eğilimler, genel kaygı bozukluğu, akademik başarısızlık ve kişiler arası ilişki ve uyum sorunları yaşayabileceklerine dikkat çeken Adagide-Demirel vd. (2011) insangücü yetiştiren üniversitelerin barınma imkanları konusunda donanımlı hale getirilmesini belirtmektedirler. Bu araştırma

kapsamında sosyal ve kültürel etkileşime dayalı ilişki anlatıları alanyazın ile örtüşen şekildedir. (Tablo 5)

Tablo 5. Yurtta İlişkiler

Tema	Aktarımlar
<p>Sosyal İlişkiler: Toplumsallaşma, Sorumluluk Alma ve Kişisel Alan İhtiyacının İhlali</p>	<p>"Sosyal hayatıma güzel bir etkisi oldu arkadaşlarım sayesinde. Tamam hani bazen kalabalık kaldığım için bundan rahatsız oluyorum neden diyorum falan ama zaten başka bir şehirden buraya geldiğin için ve sosyalleşebilmen için de ya da yalnız hissetmemek için de arkadaşlık kurman gerekiyor. Mesela ben Hatay'da depremden sonra o kadar aradım ki o yurt günlerini dedim keşke gitsem yurttan kahve içsem arkadaşlarımla falan, otursam bahçede falan" (G 1)</p> <p>"Ben daha 3 haftadır yurttan kalıyorum ama şöyle söyleyebilirim en büyük etkisi farklı sorumluluklar almak olabilir. Çünkü artık kendi yani tamamıyla size ait olmasa da kendi bir yaşam alanımız var artık" (G 2)</p> <p>"Yani insanların bu kadar kötü yanlarını bir arada görmek sosyalleşmek çok olumsuz etkiledi yani... Özel alan kavramını çok kullanmayan arkadaşlarla tanıştım bu beni olumsuz etkiledi" (G 3)</p> <p>"Şöyle odada birden fazla arkadaşım olduğu için ya da yurtdun herhangi bir yerinde fazladan insanla etkileşime girebildiğim için iyi oluyor olumlu bir etkisi var. Sosyal hayatımda da aynı şekilde olumlu bir etkisi var dediğim gibi hani çok asosyal biri dahi burada gerçekten sosyal şeyini kırabilir asosyallığın kırıp sosyal hayata geçer...Bireysel olmaktansa daha toplumsal bir bireye dönüştüm. Sosyallik açısından da bana çok şey kattı sorumluluk bilinci olarak da çoğu şeyi kattı bana" (G 4)</p> <p>"Yurt hayatı bana bir tık daha sanki böyle bir özgürlük kattı gibisinden geliyor. Sonuç olarak aile evindeydim. Çünkü bilirsiniz ki aile evinde biraz daha her yönden kısıtlı oluruz, yurda gelince bu defa bir tık daha kendi hayatını kendi başına yaşamayı öğreniyoruz" (G 5)</p>
<p>Sosyal İlişkiler: Toplumsallaşma, Sorumluluk Alma ve Kişisel Alan İhtiyacının İhlali</p>	<p>"Güzel anmayacağım ne yazık ki. Çünkü özel bir alanın var mı! Kendimce yöntem geliştirmeye çalışıyorum. Tek başımıza kaldığımız hiçbir ortam yok. Yani kendimi dinleyemiyorum. Çok gerçekten sıkıntılı zamanlar geçirdim. Yarın öbür gün nasıl anarım? Zorluydu ama atlattık diye anarım" (G 6)</p> <p>"İnsanlarla olan iletişimim daha gelişti tabii ki de. Konuşma becerisi kazandım. Daha önceden daha utangaç bir insanken şimdi herhangi bir sıkıntı bir derdim ya da işte devlet kurumuna gittiğim zaman kendimi ifade özgürlüğüm daha gelişti" (G 7)</p> <p>"Hani ailemizden çok onları görüyoruz, o yüzden kesinlikle saygı ve iletişim çok önemli, bu anlamda beni çok geliştirdiğini düşünüyorum" (G 9)</p> <p>"Kesinlikle ben çok fazla inatçı bir insanım, inatçılığımın biraz düzeldiğini düşünüyorum. Karakterimin değiştiğinin farkındayım tabii ki de bu ne kadar olumlu kadar olumsuz bilemeyeceğim ama hani birazcık insanlara karakterimi topluma uydurmaya çalıştığımı fark ettim." (G 10)</p> <p>"Yurt hayatının benim üzerimdeki tek olumlu etkisi arkadaşlarıma kaynaşabildiğim bildiğim bir ortam olması" (G 11)</p> <p>"Kendim özelinde değerlendirecek olursam toplu yaşam alanlarında yaşamaya alışkın biri değilim ve bunu da çok aslında memnun olan konforlu bulan biri de değilim" (G 12)</p>

<p><i>"Sosyal hayattan bahsedecek olursak bu yurt çok güzel insanlarla tanıştırdı beni çok güzel dostluklarım var çok tatlı insanlar var. Onlarla geçirdiğim vakitler tabii ki çok özel"</i> (G 13)</p> <p><i>"Yalnız kalmayı çok seven bir insan olduğum için yurt hayatında aslında birazcık ben zorluk çekiyorum. Ama buna da biraz alıştım, bana gerçekten sabrı ve sabırlı olmayı öğretti"</i> (G 14)</p>
--

SONUÇ

Dünyada, mevcut düzende, devam eden savaş ve hak ihlalleri ile birlikte yoğun bir krizler çağı yaşıyoruz. Gündelik hayatın birçok noktasında nasıl oluştuğunu tahmin edebildiğimiz fakat olmasına engel olmanın giderek zorlaştığı krizlerle sıkıştırılıyoruz. Bu durumdayken, bu çalışmayı, elimizde olanın koşullarını, standartlarını iyileştirmeye çalışmak için bir adım olarak tahayyül ettik.

Barınma güvenli alanların sağlanmasıyla kurgulanması gereken bir haktır ve bu hakkın inşa süreci diğer birçok toplumsal dinamik ile ilişkilidir. Öğrenci yurtları da tüm bu dinamikleri kapsayarak barınma hakkı tartışmalarının odak noktalarından biri olmuştur. Üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmeler neticesinde, yurttaki kalmanın ekonomik temelli gerekçeleri, yurt koşullarının iyileştirilmesi, yurttaki kalmanın katılımcılar üzerindeki sosyal etkileri, yurttaki kişisel alanın korunması, yönetimde öğrenci katılımının sağlanmasına dair anlatılar ön plana çıkmaktadır.

Yurtların ekonomik temelli tercih edilmeleri, dahası yurt dışındaki barınma koşullarının ekonomik gerekçelerle tercih edilemeyecek durumda olması ülkenin iktisadi çöküşünü ve kentlerin üniversite öğrencilerini kapsayamadığını göstermektedir. Bu durum barınma hakkı ve konut krizinin yurtlarla ilgili de açılım yaparak tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Yurt koşulları konusunda katılımcılar, ihtiyaç olabilecek gündelik hayat dinamiklerini yurtların bileşeni haline getirilmesine dikkat çekmişlerdir. Burada ön plana çıkanlar, konum, kütüphane-internet kullanımı ve iyileştirme önerileridir. Her bir tema katılımcıların genel olarak rahatsızlıklarını dile getirdikleri başlıklardır. Yurtların konumları çerçevesinde bir sosyo-ekonomik hareket oluşturmaktadır. Konumun ulaşılabilir ve erişilebilir olması, güvende hissettirmesi ve çevreyle sağlıklı ilişki kurmaya izin veren yapıda olması önemlidir. Koşullarda, akademik başarıyı destekleyecek kütüphane-internet gibi hizmetler hakkındaki görüşler de yoğun bir şekilde yer almıştır. İyileştirme önerilerinde ise gündelik hayatın akışındaki hemen her noktaya değinen önerilerin yer alması söz konusudur.

Yurtlarda toplu barınma alanları olarak kalanlar üzerinde sosyal ilişki geliştirme sürecine katkı sağlayabilmekte öte yandan kişisel/özel alanı minimize edebilmektedir. Katılımcılar, kendileri için kullanabilecekleri özel alanları konusundaki eksikliklerin

yanında yurt yönetimindeki karar verme süreçlerine katılmayı önemsediklerini de belirtmişlerdir.

Bu araştırma örneklem konusunda cinsiyete dayalı bir vurgu ile kurgulanmamıştır. Sadece kadın öğrencilerin deneyimlerine dair merakla ve diğer öğrencilerin dahil edilmemesi gibi bir niyetle yola çıkılmadığından veri toplama formu genel hazırlanmıştır. Fakat veri toplama aşamasında, ulaşılabilen katılımcılar kadınlar olmuştur. Bu durumu, araştırmanın içeriğine bir soru işareti olarak bırakmak önemlidir. Her ihtimal yeni bir araştırmaya yön verebilir. Şayet kadın olmayan öğrencilere de ulaşılmış olsaydı herhangi bir fark oluşur muydu yoksa bu araştırma kapsamında elde edilen verilen cinsiyetsiz midir? Bu durumda sadece kadınlarla görüşme yapılabilmiş olması bir kısıtlılık mıdır yoksa artık bireylerin cinsiyetlerine göre kategorize edildiği araştırma biçimlerinden uzaklaşılmalı mıdır? Şayet araştırma sadece kadın öğrencilere yönelik tasarlanmış ve veri toplama formları buna göre oluşturulmuş olsaydı hem formlarda hem de sonuçlarda farklar oluşur muydu, oluşursa ne gibi farklar oluşurdu? Her bir araştırma başka bir araştırmanın öncüsü olarak görülebilir, bilimsel bilginin kümülatifliğine olan inançla ve akademik sürdürülebilirlik kapsamında bu sorular yeni araştırmalar için birer sorgu noktası olarak buraya bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adagide-Demirel, S., Eğlence, R., & Kaçmaz, E. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi, *Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(1), 18-29.
- Ağaç, S., Çivitci, Ş., & Dengin, S. (2015). Öğrenci Yurtlarında Giysi Bakım ve Muhafaza Durumunun Belirlenmesi ve Yaşanılan Sorunlar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 189-197.
- Akalın, M. (2018). Kiralık Sosyal Konutlar: Türkiye’de Barınma Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Yöntem, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 88-121.
- Akbal, H. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Özel Yurt Seçim Kararının AHP Tabanlı GİA İle İncelenmesi, *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 273-285.
- Arlı, E. (2013). Barınma Yerinin Üniversite Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Gelişim ve Akademik Başarı Üzerindeki Etkilerinin Odak Grup Görüşmesi ile İncelenmesi, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2, 173-178.

- Balçık, S., Karaoğlu, G., Ayaz, B., & Kılınç, C. (2022). Mikro Barınma Yapılarında Mekân Kurgularının Öğrenci Kullanıcılar Kapsamında Değerlendirilmesi, *Sanat ve Araştırma Dergisi*, 3(4), 109.
- Baş, H. (2017). Türkiye’de Genç Nüfus: Sorunlar ve Politikalar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(17), 255-288.
- Baş, T. Akturan, U. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri Örnek Uygulamalı Adım Adım Vaka Analizi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Çeviri Editörü: Asım Arı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilgiç, D., Yüksel, P., Gülhane H., Şirin, F., & Uygun, H. (2019). Üniversitede Yurtta Kalan Kız Öğrencilerin Genital Hijyen Davranışları ve Sağlık Sonuçları. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 478-485.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çeviri Editörleri: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma Tasarımı-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Araştırmaları* (Çeviri Editörü: Engin Karadağ), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çoban, A., Gemalmaz, R., Kervan, B. B., Arslan, Y., Gök, A., & Zengin, O. (2019). Gençlerin Yaş Ayrımcılığı Deneyimleri: Karabük Üniversitesi Örneği, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 19(1), 32-42.
- Demirbilek, M. (2012). Yurtlarda Kalan Öğrencilerin Arkadaşlık İlişkileri, Arkadaşlık İlişkileriyle Bağlantılı Sorunları ve Çözümüne Yönelik Bir Model Denemesi, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 1-24.
- Doğan, B. (2023). Anayasa Hukuku Açısından Konut Hakkı, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 31(3), 1321-1356.
- Dorsley, J. D., Harrison, P., & Corcoran, R. (2021). The Role of Accommodation Environments in Student Mental Health and Wellbeing, *BMC Public Health*, 21.
- Ekici, G. (2013). Yurtta Kalan Kız Öğrencilerde Beslenme Alışkanlıkları ile Vücut İmajı, Duygusal Durum ve Akademik Başarı İlişkisi, *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1(2), 11-20.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2023). 2023 Yılı Faaliyet Raporu. <https://sgb.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGB/012014/2023%20Faaliyet%20Raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 3.11.2024
- Güler, M. A., & Özdemir-Güler, Z. (2023). Türkiye İstatistik Kurumu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları Ekseninde Türkiye’de Konut Yoksulluğu, *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 14(23), 71-88.

- İbili, E., & Uyanık, H. (2018). Öğrencilerin Yurt Memnuniyet Düzeyleri ile Kişisel Gelişim Yönelimleri Arasındaki İlişkinin incelenmesi, *Yükseköğretim Dergisi*, 8(3), 293-300.
- Kaçmaz, T., Türnüklü, A., & Karazor, V. (2019). Gruplararası Temas: Farklı Sosyal Kimliklere Sahip Üniversite Öğrencilerinin, Aynı Yurt Odasında Yaşadıkları Gruplararası Temasın İncelenmesi, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 688-709.
- Kandemir, H., Dirik, B., & Narin, M. (2016). Evde Yaşayan Öğrenci ile Yurtta Yaşayan Öğrencinin Yaşam Doyum Düzeylerinin Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi. *İş ve Hayat*, 2(4), 275-291.
- Kara, H. Z., Aykul, M., & Pulat, A. B. (2019). Neden ve Sonuçları İtibariyle Üniversite Öğrencilerinin Barınma Sorunu, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 78-91.
- Karabacak, M., & Sayılı, M. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Barınma Yeri Tercihleri: Havza Meslek Yüksekokulu Örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 195- 216.
- Kirişçi, G., Atalmış, E. (2017). Öğrencilerin Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurtlarında Barınma Gerekçeleri ile Memnuniyet Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1(1), 59-70.
- Kösedağ, E. (2023). Türkiye’de Konut Hakkı ve Bu Hakkın Kullanılmasında Ortaya Çıkan Sorunlara Yönelik Değerlendirme. *Kent Akademisi*, 16(1), 595-611.
- Lefebvre, H. (2016), *Şehir Hakkı* (Çeviri: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marcuse, P. (2014). Hangi Kent, Kimlerin Hakkı?. (Çev. Ali Yağız Şen). İçinde: *Kar İçin Değil Halk İçin Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*, (Ed. N. Brenner, P. Marcuse, M. Mayer) s. 47-71, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Özel, Y., Türkleş, S., & Erdoğan, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Ruhsal Durumun İncelenmesi, *JAREN*, 6(2), 220-228.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Çevirenler: Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sart, G. (2017). *Fenomenoloji ve Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz. İçinde: Nitel Araştırma yöntemi, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*, (Editörler: Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt) (s. 70-81), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Schütz, A. (2018). *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, (Çev. Adnan Akan, Seyda Kesikoğlu), Ankara: Heretik Yayınları.
- Şahinli, M. A. ve Şahbaz Kılınç, N. (2016). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (KMÜ) Öğrencilerinin Barınma Sorunlarının Tespiti ve Değerlendirilmesi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 87-103.

- TMMOB (2024). Kentleşme, Konut Sorunu, Barınma Hakkı ve Demokrasi <https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kentlesme-konut-sorunu-barinma-hakki-v-e-demokrasi>. Erişim Tarihi: 3.5.2024.
- Toprakçı, E., & Özerten, K. N. (2020). Özel Öğrenci Yurtları Denetim Rehberinin Yasal Belgeler ve Alanyazın Temelinde İncelenmesi, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 199-216.
- Topraklı, A. Y. (2019). A Post Occupancy Evaluation Study for University Students' User Satisfaction of Dormitories, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(18), 39-60.
- Yerli-Usul, S. (2017). The Relationship between Students' Residence Type and Academic Achievement, *Educational Research Association The International Journal of Educational Researchers*, 8(2), 9-14.
- Tepeli-Temiz, Z., & Ulusoy-Gökçek, V. (2020). Yurtta Kalan Üniversite Öğrencilerinin Anksiyete, Sosyal Destek ve Yaşam Doyum Düzeyleri ile Baş Etme Stillerinin İncelenmesi, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 15, 431-458.
- Tekçe, Ö., & Çelik, Ö. (2023). *Kent Gündemine Bakış*. İstanbul: İBB İştiraki Kültür A.Ş. Yayını.
- Yükseköğretim Kurumu. (2023). <https://istatistik.yok.gov.tr> , Erişim Tarihi: 3.11.2024.

MERKEZİYETSİZ FİNANS (DEFİ) EKOSİSTEMİ: SİSTEMATİK BİR İNCELEME VE BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Hatice Elanur KAPLAN¹

Özet

Bu makale, merkeziyetsiz finans (DeFi) alanındaki araştırmaları bibliyometrik metodolojiyle analiz ederek literatürdeki eğilimleri ve bilgi boşluklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Web of Science (WoS) veri tabanında "(TS=(\"Decentralized Finance\" OR \"DeFi\"))" anahtar kelimesiyle taranan 301 yayının dağılımı, alıntı ağları, yazar işbirlikleri ve tematik yoğunlaşmaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bulgular, DeFi'nin blokzincir teknolojisinin benimsenmesinde ve finansal sistemlerin dönüşümünde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Mevcut bankacılık sistemine uygulanabilir bir alternatif sunma potansiyeline sahip olan DeFi, teknolojik altyapı, düzenleyici çerçeveler ve risk yönetimi gibi kritik alanlarda yoğun akademik ilgi görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Merkeziyetsiz Finans (DeFi), Blokchain Teknolojisi, Bibliyometrik Analiz

The Decentralized Finance (DeFi) Ecosystem: A Systematic Review And Bibliometric Analysis

Abstract

This study aims to analyze research in the field of decentralized finance (DeFi) using bibliometric methodology to evaluate trends and identify gaps in the literature. A detailed bibliometric analysis was conducted on 301 publications retrieved from the Web of Science (WoS) database using the keywords "(TS=(\"Decentralized Finance\" OR \"DeFi\"))". The distribution of publications, citation networks, author collaborations, and thematic concentrations were thoroughly examined. The findings reveal that DeFi plays a significant role in the adoption of cryptocurrencies and the transformation of financial systems. DeFi, which has the potential to serve as a viable alternative to the current banking system, draws substantial academic interest in critical areas such as technological infrastructure, regulatory frameworks, and risk management.

Keywords: Decentralized Finance (DeFi), Blockchain Technology, Bibliometric Analysis

Araştırma Makalesi Geliş Tarihi: 16 Ekim 2024- Kabul Tarihi: 3 Aralık 2024

Kaplan, H. E. (2024). Merkeziyetsiz Finans (DeFi) Ekosistemi: Sistematik Bir İnceleme ve Bibliyometrik Analiz. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 16, 56-70.

¹Doç.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, haticeelanurkaplan@ohu.edu.tr, ORCID: [0000-0002-4722-3434](https://orcid.org/0000-0002-4722-3434)

GİRİŞ

Blok zincir teknolojisinin yalnızca para transferleri için değil, aynı zamanda farklı sektörlerde de kullanım alanlarının hızla genişlediği bir dönüşüm sürecinden geçildiği görülmektedir. Bu dönüşümde öne çıkan sektörlerin başında ise finans sektörü gelmektedir. Ancak blok zincir teknolojisinin finans sektörüne entegrasyonu, geleneksel finansal sistemlerin dinamiklerinden oldukça farklı bir şekilde karşımıza çıkmakta ve “Merkeziyetsiz Finans” ya da literatürde bilinen adıyla Decentralized Finance (DeFi) olarak adlandırılan bir yapı sunmaktadır. DeFi, akıllı sözleşmeler aracılığıyla merkezi otoritelere ya da finansal kuruluşlara ihtiyaç duymadan, tamamen açık ve erişilebilir bir yapıda işlem gören finansal ürünler ekosistemi olarak tanımlanabilir. Bu sistemde ürünlerin işleyişi, hizmetlerin sunumu ve fiyatlama mekanizmaları tamamen akıllı sözleşmelerde tanımlanmış protokollere dayalıdır. Herhangi bir merkezi otoritenin denetimi ya da müdahalesi söz konusu değildir. Piyasa, belirlenmiş kurallar çerçevesinde kendi kendine işleyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu merkezi olmayan finans alanındaki gelişmeler, kullanıcıların bir bankanın aracılığına ihtiyaç duymadan mobil uygulamalar aracılığıyla borç alabilmelerini veya finansal hizmetlere erişim sağlayabilmelerini mümkün kılmaktadır (Gudgeon vd., 2020). Bu eğilim, merkezi olmayan, sınırsız ve demokratik bir ekonomi türüne doğru bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir. DeFi’nin açık ve izinsiz yapısı, finansal hizmetlere demokratik bir erişim sunar ve bankacılık hizmetlerine erişimi olmayan bireyler için çözümler sağlar (Gramlich vd., 2022)

DeFi ekosistemi oldukça geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Bu ürünler arasında kaldıraçlı işlemler, vadeli işlem sözleşmeleri (futures), opsiyonlar, swap sözleşmeleri, sentetik ürünler, geleneksel menkul kıymet araçlarının tokenizasyonu, krediye bağlı istihbarat ve skorlamalar, derecelendirme hizmetleri ve sigorta çözümleri bulunmaktadır. Her ne kadar bu ürünlerin bir kısmı geleneksel finans sisteminde de yer alsada DeFi, tüm bu işlemleri merkezi olmayan bir yapıda sunarak finansal hizmetlerde devrim niteliğinde bir yenilik sunmaktadır.

DeFi, henüz deneysel bir aşamada olması nedeniyle yüksek riskler içermektedir. DeFi tabanlı sistemler, daha hızlı, daha verimli ve kullanıcı maliyetleri açısından önemli ölçüde daha ekonomik olma avantajına sahiptir. Ancak, likidite protokollerinin güvenlik açıkları ve kullanıcı tabanlı yapısı, DeFi kullanıcıları için temel endişeler arasında yer almaya devam etmektedir. Bu ekosistemde yer alan tüm uygulamaların açık kaynaklı olması, platformlar arasında birbirinin kopyası birçok projenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, akıllı sözleşmelerdeki yazılım hatalarından kaynaklanan güvenlik açıkları nedeniyle hacklenme olayları ve dolandırıcılık amaçlı kötü niyetli projeler de gündeme gelmektedir. Ancak bu durum, DeFi ekosisteminin kendi içinde denetim mekanizmaları geliştirmesini sağlamıştır. Akıllı sözleşmelerin güvenliğini artırmayı hedefleyen denetim sistemleri ve sigorta çözümleri, ekosistemin risklerini azaltmaya yönelik önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Yeni finansal araçların,

özellikle değiştirilemez tokenlerin (NFT), ortaya çıkışı DeFi'nin kapsamını genişletmiştir (Caldarelli ve Ellul, 2021).

Sonuç olarak, DeFi, finansal hizmetlerin demokratikleşmesini sağlayarak kullanıcıların finansal süreçlere erişimini kolaylaştırmakta ve yeni fırsatlar sunmaktadır. Ancak ekosistemin yüksek riskler içermesi, düzenlemeler ve denetim mekanizmalarının daha da gelişmesini gerektirmektedir. DeFi'nin gelecekte finans dünyasının vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi, bu risklerin yönetimi ve kullanıcı güveninin sağlanmasına bağlı olacaktır.

Blok zincir teknolojisinin yalnızca finans sektöründe değil, aynı zamanda farklı endüstrilerde de önemli değişimlere yol açtığı bu dönemde, DeFi ekosistemi, geleneksel finans sistemine meydan okuyarak finansal hizmetlerin yapısını dönüştürmektedir. DeFi, akıllı sözleşmelerin sunduğu güvenli ve aracısız yapı sayesinde, finansal hizmetlere daha geniş bir erişim imkânı sunarken, kullanıcıların bireysel kontrolünü artırmaktadır. Ancak, bu yeni sistemin gelişim süreci, aynı zamanda pek çok risk ve belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, DeFi'nin sunduğu fırsatlar ve bu ekosistemin karşılaştığı zorluklar akademik çalışmalarda kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır.

Literatürde DeFi'nin potansiyel fırsatları, yenilikçi finansal araçların oluşturulması ve erişim kolaylığı gibi olumlu yönleri öne çıkarılmaktadır. Aynı zamanda, akıllı sözleşmelerdeki güvenlik açıkları, likidite riskleri ve düzenleyici çerçeve eksiklikleri gibi temel sorunlar da analiz edilmektedir.

DeFi'nin, finansal piyasalardaki etkisi ve bu etkilerin gelecekteki yansımaları üzerine yapılan çalışmalar, bu yenilikçi finans ekosisteminin finans dünyasında nasıl bir dönüşüm yaratacağını daha iyi anlamayı mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, ilgili literatür, hem DeFi'nin teorik altyapısını hem de uygulamadaki dinamiklerini inceleyerek, ekosistemin gelişimine katkı sağlamaktadır.

Zheng (2017) blockchain teknolojisinin temel mimarisini, mekanizmalarını ve gelecekteki trendlerini incelemektedir. Blockchain teknolojisinin hem DeFi'de hem de diğer endüstrilerdeki uygulama potansiyeli detaylandırılmıştır.

Chen ve Bellavist (2020), blockchain teknolojisinin iş dünyasını nasıl dönüştürdüğünü ve DeFi yükselişini incelemektedir. Yazarlar, merkeziyetsiz iş modellerinin geleneksel finans sistemlerine meydan okuduğunu, maliyetleri düşürdüğünü ve erişim fırsatlarını artırdığını vurgulamaktadır. DeFi'nin girişimcilik ekosistemi üzerindeki etkileri de analiz edilmiştir.

Gudgeon vd. (2020), DeFi protokollerindeki kredi verme mekanizmalarını, faiz oranlarını, likidite koşullarını ve piyasa etkinliğini incelemektedir. Çalışma, merkeziyetsiz kredi protokollerinin finansal sistemlerdeki yerini ve işlevselliğini değerlendirmektedir.

Zetzsche vd. (2020), DeFi kavramını derinlemesine incelemektedir. Yazarlar, DeFi' nin geleneksel finansal sistemlere kıyasla kullanıcıya sağladığı özgürlükleri, inovasyonları ve sistemik riskleri değerlendirmiştir. Ayrıca, DeFi'nin düzenleyici yaklaşımlar üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

Chohan (2021), DeFi'nin yeni bir finansal mimari olarak yükselişini ve geleneksel finansal sistemlere alternatif oluşturma potansiyelini incelemektedir. Çalışma, DeFi'nin temel bileşenleri, uygulamaları ve karşılaştığı zorluklar üzerine odaklanmıştır.

Corbet, vd., (2021), DeFi tokenlerinin geleneksel kripto para birimlerinden bağımsız bir varlık sınıfı olup olmadığını araştırmaktadır. Yazarlar, DeFi tokenlerinin fiyat dinamiklerini ve geleneksel finansal varlıklarla ilişkilerini analiz ederek, farklılıkları ortaya koymaktadır.

Meegan ve Koens(2021), T. DeFi ekosisteminden öğrenilen dersleri ve sektördeki yeniliklerin bankacılık ve finansal hizmetlere etkilerini değerlendirmektedir. Bu çalışma, finansal kurumlar için stratejik öneriler sunmaktadır.

Monolith (2021), Layer 2 çözümlerinin DeFi ekosistemindeki rolünü açıklamaktadır. Çalışma, Ethereum tabanlı Layer 2 teknolojilerinin ölçeklenebilirlik ve işlem maliyetleri üzerindeki etkisini değerlendirmiştir.

Schär (2021), blockchain ve akıllı sözleşme tabanlı finansal piyasaları inceleyerek, DeFi'nin altyapısına detaylı bir bakış sunmaktadır. Schär, DeFi'nin şeffaflık, erişilebilirlik ve aracısız işlem yapma gibi temel özelliklerine odaklanmış ve bu yeniliklerin potansiyel risklerini de ele almıştır.

Jensen vd. (2021) DeFi'nin temel kavramlarına giriş niteliğindedir. Blockchain tabanlı finansal sistemlerin yapısı, işlevleri ve potansiyel faydaları ele alınmıştır. DeFi'nin işleyişi, teknolojik altyapısı ve piyasa üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde tartışılmıştır.

Smith (2021) , DeFi'nin muhasebe süreçleri üzerindeki etkilerini ve potansiyel faydalarını incelemiştir. Bu çalışma, muhasebe alanındaki yeniliklerin nasıl uygulanabileceğini ve DeFi'nin finansal raporlama süreçlerini nasıl dönüştürebileceğini tartışmaktadır.

Zhou vd. (2021), DeFi protokollerindeki kazanç sağlayan işlemlerin "tam zamanında" keşfini analiz etmektedir. Yazarlar, akıllı sözleşme açıklarından yararlanarak gerçekleştirilen saldırıları ve bu saldırılara karşı alınabilecek önlemleri incelemiştir.

Aromonte (2022), DeFi kredi sistemlerindeki aracılık mekanizmalarını, bilgi eksiklikleri ve bu eksikliklerin kredi sistemindeki etkilerini incelemektedir. Çalışma, DeFi'nin aracısız finansman sağlama potansiyelini analiz etmektedir.

Gramlich (2022), DeFi'nin temel ilkelerini, uygulama alanlarını, potansiyel fırsatlarını ve karşılaşılan zorlukları kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Yazarlar, DeFi'nin mevcut durumunu ve gelecekteki yönelimlerini tartışmaktadır.

Karim (2022) NFT'ler, DeFi tokenleri ve kripto para birimleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Araştırma, bu varlık sınıflarının birlikte hareket etme dinamiklerini ve yatırımcı davranışlarını etkileyen faktörleri analiz etmektedir.

Roukny (2022), DeFi ekosisteminde bilgi akışını ve bu durumun finansal piyasalar üzerindeki etkilerini incelemektedir. Ayrıca, düzenleyici çerçeveler ve kamu politikalarının DeFi üzerindeki rolü tartışılmaktadır.

Yousaf vd. (2022) COVID-19 pandemisi döneminde DeFi varlıkları ile geleneksel para birimleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Yazarlar, pandeminin finansal piyasalarda neden olduğu dalgalanmaları ve bu varlık sınıflarının karşılıklı etkileşimlerini değerlendirmiştir.

Zhang (2022), blockchain teknolojisi ve finansal teknolojilerin (Fintech) bankacılık sektöründeki rolünü incelemektedir. Yazarlar, DeFi'nin geleneksel bankacılık sistemine meydan okuyarak verimliliği artırma ve maliyetleri düşürme potansiyeline sahip olduğunu savunmaktadır.

Weingärtner vd. (2023), DeFi sistemlerindeki riskleri kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Yazarlar, DeFi'nin teknolojik ve finansal risklerini görselleştirerek bu ekosistemin karşılaştığı temel zorlukları ve fırsatları ortaya koymaktadır.

Wronka (2023) DeFi ekosisteminde finansal suçları ve uyum süreçlerindeki zorlukları ele almaktadır. Yazar, düzenleyici boşluklardan yararlanılarak gerçekleştirilen dolandırıcılık faaliyetlerini ve bu durumun önüne geçmek için alınabilecek önlemleri tartışmaktadır.

Saengchote (2023) merkeziyetsiz borç verme protokollerinin kullanımını ve etkilerini incelemektedir. Kullanıcı davranışları, protokol mekanizmaları ve piyasa üzerindeki etkiler ele alınmıştır. Araştırma, borç verme platformlarının ekonomik sistemlere olan katkılarını ve risklerini ortaya koymaktadır.

Zhou vd. (2023), DeFi ekosistemine yönelik saldırıları sistematik bir şekilde ele almaktadır. Çalışma, DeFi protokollerindeki güvenlik açıklarını, saldırı yöntemlerini ve bu açıkların nasıl önlenebileceğini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir.

Benson vd.(2024) DeFi sistemlerinin yasa dışı faaliyetlere karşı savunmasızlıklarını incelemektedir. Makale, kara para aklama ve dolandırıcılık gibi finansal suçların DeFi sistemleri aracılığıyla nasıl gerçekleştiğini vaka çalışmalarıyla ortaya koymaktadır. Çalışma, mevcut Kara Para Aklamayı Önleme düzenlemelerinin DeFi'nin anonim yapısı nedeniyle yetersiz kaldığını ve uluslararası iş birliğine dayalı bir düzenleyici çerçeveye ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır.

Sonuç olarak, mevcut literatür, DeFi ekosisteminin teorik altyapısını, uygulama dinamiklerini ve finansal sistemlerdeki dönüştürücü etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışmalar, DeFi'nin şeffaflık, aracısızlık, maliyet düşürme ve erişim kolaylığı gibi yenilikçi özellikleri ile geleneksel finans sistemine meydan okuduğunu

ortaya koyarken, aynı zamanda bu ekosistemin düzenleyici ve güvenlik risklerine dikkat çekmektedir. Özellikle DeFi protokollerinin işleyiş mekanizmaları, risk unsurları ve finansal piyasalar üzerindeki etkileri detaylandırılarak bu yenilikçi yapının fırsatları ve zorlukları belirlenmiştir. DeFi'nin, hem mevcut finansal süreçleri dönüştürme hem de yeni bir finansal mimari inşa etme potansiyeli olduğu açıkça görülmekte ve bu alanın gelecekteki çalışmalar için önemli bir araştırma gündemi oluşturduğu vurgulanmaktadır.

YÖNTEM

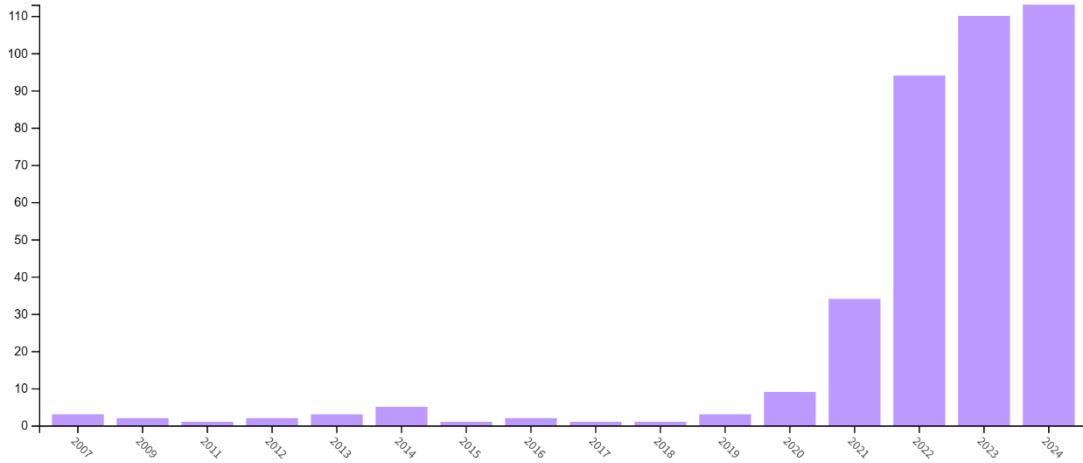
Bu çalışma, DeFi alanındaki akademik literatürü kapsamlı bir şekilde değerlendirmek amacıyla bibliyometrik analiz yöntemini benimsemektedir. Bibliyometrik analiz, bilimsel literatürün nicel özelliklerini inceleyerek yayınlar, atıf modelleri ve araştırma eğilimlerini belirlemek için kullanılan sistematik bir yaklaşımdır (van Eck ve Waltman, 2014).

Bu çalışma, DeFi literatürüne ilişkin Web of Science veri tabanında sistematik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmada, Web of Science veri tabanında "(TS=(\"Decentralized Finance\" OR \"DeFi\"))" anahtar kelimeleri seçilerek yapılan aramada ana çalışmalara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamının odaklandığı alanlar, DeFi'nin kavramsal temellerini ve uygulama alanlarını yansıtmaya sebebiyle "İşletme, Yönetim ve Muhasebe," "Ekonomi, Ekonometri ve Finans" ve "Sosyal Bilimler" olarak sınırlandırılmıştır. Araştırma, bilimsel geçerliliği ve derinliği artırmak adına belirli filtreleme kriterlerini içermektedir. Bu doğrultuda, belge türü yalnızca "makale" ile sınırlandırılmış; hakem incelemesi sürecine dahil olmayan "editöryal" ve "not" türündeki yayınlar çalışma dışında bırakılmıştır. Dil kriteri ise, çalışmanın uluslararası akademik standartlarla uyumunu sağlamak ve geniş bir bilimsel erişim elde etmek adına "İngilizce" olarak belirlenmiştir. Tüm bu filtreleme kriterleri sonucunda, 301 belge araştırmaya dahil edilmiş, toplam 714 belge ise kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırma sonucunda listelenen çalışmalar, bibliyometrik ağları belirlemek ve görsel olarak ifade edebilmek için kullanılan bir yazılım aracı olan VOSviewer kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz kapsamında bilimsel haritalama tekniklerinden yararlanılmış ve özellikle eş-kelime analizi ile bibliyografik bağlantı analizi uygulanmıştır. Bu yöntemler, DeFi literatürünün yapısal ve dinamik özelliklerini anlamak, alanın mevcut durumunu haritalandırmak ve gelecekteki araştırma yönelimleri için bir rehber sunmak amacıyla etkili bir şekilde kullanılmıştır (Ellegaard ve Wallin, 2015).

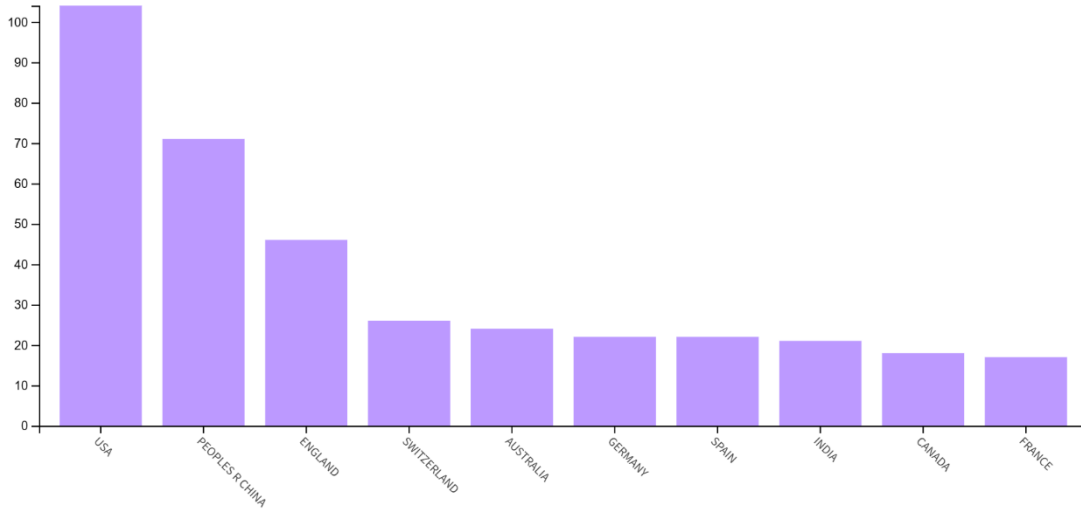
BULGULAR

Bu araştırmada, Web of Science veri tabanında ““(TS=("Decentralized Finance" OR "DeFi")” anahtar kelimeleri seçilerek yapılan aramada ana çalışmalara ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, yazar-atıf, ülke-atıf ve anahtar sözcük analizleri üzerinden incelenmiştir. Bu analizler, Defi konusundaki araştırmaların hangi ülkelerde ve hangi araştırmacılar tarafından yoğun olarak yapıldığını, hangi anahtar kelimelerin ne çıktığını ortaya koymaktadır. Bu tür analizler, Defi alanında mevcut literatürün kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına ve gelecekteki araştırma yönlerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu makalelerin yıllara ve ülkelere göre dağılımları aşağıdaki şekil 1 ve şekil 2’de sunulmuştur.

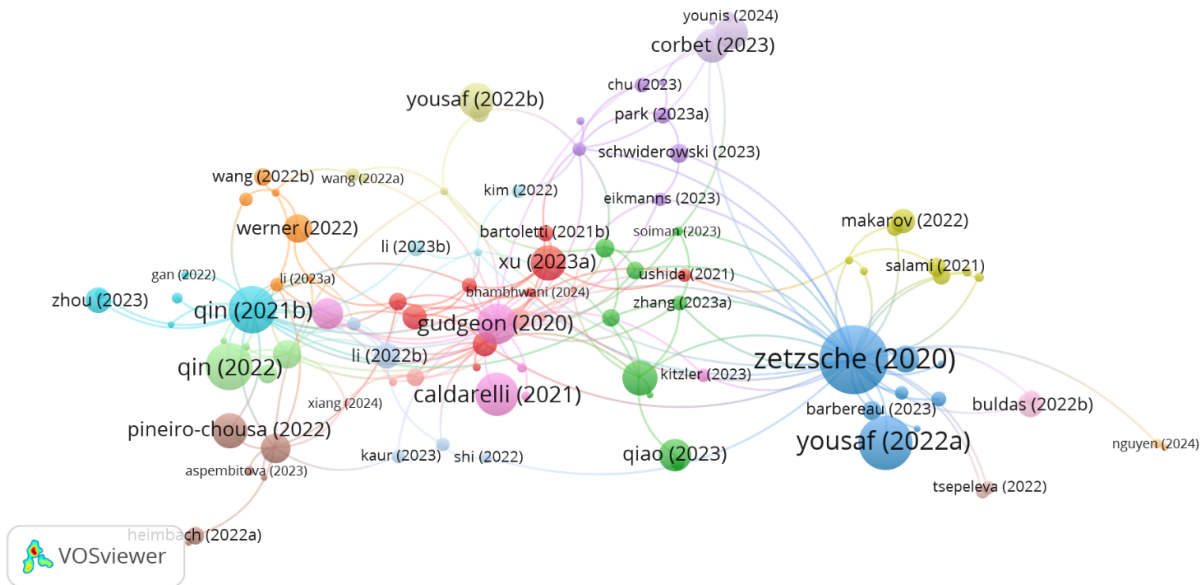
şekil 1. Web of Science Veri Tabanında DeFi Konulu Makalelerin alışma Yıllarına Göre Dağılımı

DeFi kavramı, son yıllarda birçok akademisyenin ilgi odağı haline gelen yeni bir olgudur. şekil 1, bu alandaki çalışmaların 2020 itibarıyla, bu alanda akademik ilginin belirgin bir şekilde arttığını yansıtan bir büyüme eğrisi gözlemlenmiştir. şekil 1 DeFi ile ilgili araştırmaların 2020 ve 2021’den itibaren önemli lde arttığını ortaya koymaktadır. Yayınlar, 2024’te zirveye ulaşmıştır ve bu da yakın gelecekte büyümeye işaret etmektedir.

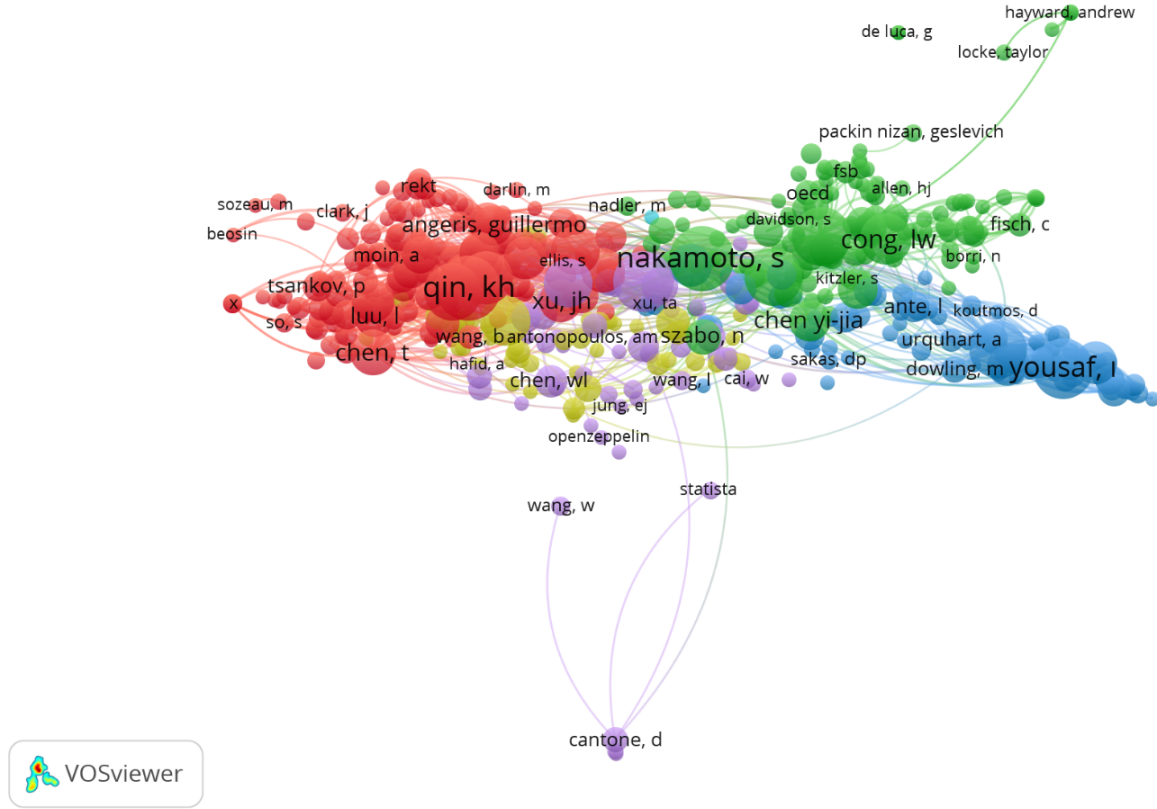
Şekil 2. Web of Science Veri Tabanında DeFi Konulu Makalelerin Ülkelere Göre Dağılımı

Şekil 2, DeFi konulu makalelerin ülkelere göre dağılımını göstermektedir. Bu tabloya göre, alandaki çalışmalarda en fazla yayın yapan ilk 10 ülke sıralanmıştır. Şekil 2, ABD'nin yayınların çoğunluğuna sahip olduğunu göstermektedir. ABD'nin ardından Çin ve sonra Birleşik Krallık gelmektedir. Gelişmekte olan veya düşük gelirli ulusların yayın sayılarının az olması blok zinciri teknolojisi gibi yıkıcı teknolojilere fazla önem vermedikleri anlamına gelebilir (Gupta ve Kumar, 2021).

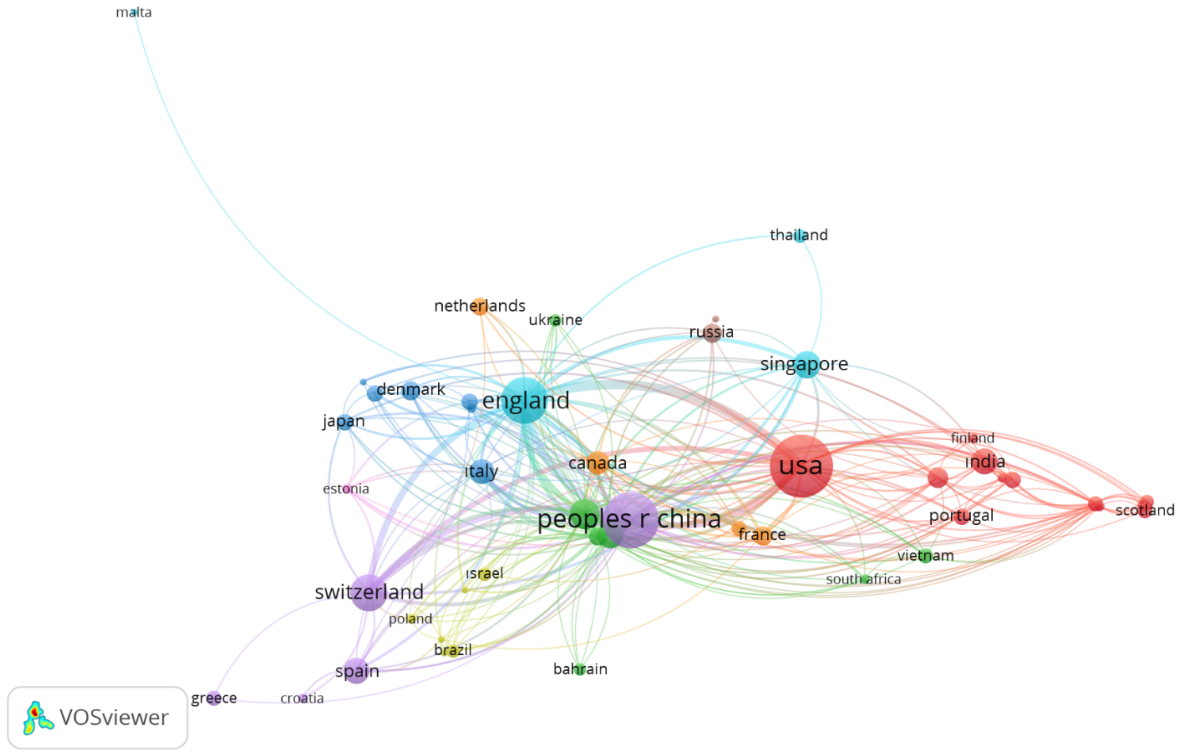
Şekil 3. Wos Veritabanında En Çok Atıfta Bulunulan Belgeler

Şekil 3, VOSviewer kullanılarak oluşturulmuştur. Harita Wos veritabanından alınmıştır. Analiz türü olarak "Citation" ve "Documents" seçilmiştir Harita, bir belgenin en az bir kez atıfta bulunulmasını gerektiren bir filtre uygulanarak oluşturulmuştur. Çalışma konularına göre kümelenen yazarların toplam atıf sayılarına göre renklendirilmiş bir harita verilmiştir.

Şekil 4. Wos Veritabanında Ortak Atıf Yapılan Yazarlar

Şekil 4, VOSviewer kullanılarak oluşturulmuştur. Harita, WoS veritabanından türetilmiştir. Analiz türü olarak "Co-Citation" ve analiz birimi olarak "Cited Authors" seçilmiştir. Harita, bir yazarın en az beş kez alıntılanmasını gerektiren bir filtre uygulanarak oluşturulmuştur. En sık alıntılanan yazarlar haritada gösterilmektedir.

Şekil 5. Wos Veritabanında En Çok Atıfta Bulunulan Ülkeler ve Ağ Bağlantıları

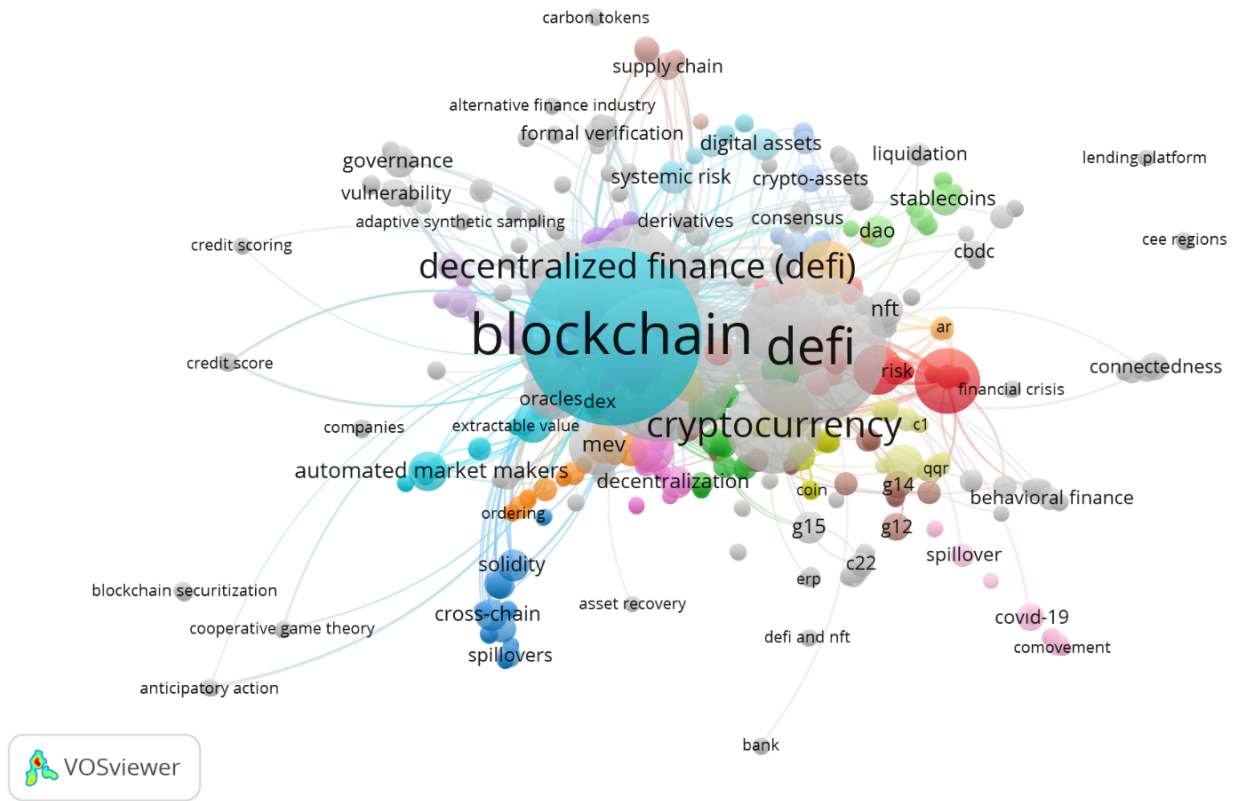
Şekil 5'te her düğüm bir ülkeyi temsil eder. Düğümlerin büyüklüğü, o ülkenin yazarlarının DeFi konusundaki yayın sayısını ya da alıntı etkisini ifade eder. Ülkeler arasındaki çizgiler, bu ülkelerdeki araştırmacılar arasındaki iş birliğini temsil etmektedir. Daha kalın çizgiler, daha sık iş birliği anlamına gelir. Renkler farklı kümeleri gösterir. Aynı kümeye ait ülkeler, genellikle birbirleriyle daha fazla iş birliği yapmaktadır. ABD (USA) görselde en büyük düğüm olarak öne çıkmaktadır. ABD, DeFi alanında en fazla çalışmanın yapıldığı ve en fazla işbirliğinin gerçekleştiği ülke olarak görünmekte ve hemen hemen tüm diğer ülkelerle güçlü bağlantıları vardır.

Çin (People's Republic of China), görselin merkezinde yer almakta ve çok sayıda ülkeyle bağlantı kurmuş durumdadır. Çin'in geniş bağlantı ağı, DeFi alanında küresel iş birliklerinin merkezi olduğunu gösterebilir.

İngiltere (England) önemli bir düğüm olarak dikkat çekmektedir. Avrupa ülkeleriyle olan iş birliklerinde aktif görünmektedir. Hindistan (India) ve Singapur (Singapore) gibi ülkeler, Asya bölgesinde etkili ve ABD gibi büyük merkezlerle işbirliği görmektedir. İsviçre (Switzerland), İspanya (Spain) gibi ülkeler, Avrupa merkezli kümelere daha yakinken Malta, ana kümeden ayrı, tekil bir araştırma merkezi gibi görünmektedir.

Şekil 5, DeFi alanındaki araştırmaların büyük ölçüde küresel bir doğaya sahip olduğunu, ancak ABD, Çin ve Avrupa ülkelerinin ön planda olduğunu göstermektedir. Çalışma ağlarının ülkeler arasındaki ekonomik ve teknolojik bağlarla uyumlu olduğu

dikkat çekmektedir. Merkezi olmayan finans alanında en fazla yayın sayısına sahip ülkelerin ABD, Çin ve İngiltere olduğunu göstermektedir. DeFi araştırmalarında en fazla yayına sahip ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu büyük ölçüde, önemli teknolojik ilerlemelerin ve akademik araştırmaların yoğunlaştığı blockchain ve kripto para sektörlerindeki güçlü varlığından kaynaklanmaktadır. Öncelikle blockchain teknolojisi üzerine inşa edilen DeFi, inovasyonda hızlı bir büyüme ile ABD, ilgili araştırmaları hem geliştirmede hem de yayınlamada öncülük etmektedir. DeFi alanında, ortak yazarlık ağları ülkeler arasında önemli miktarda iş birliği göstermektedir. Küresel ağ analizi, ABD, Almanya ve Çin gibi güçlü teknolojik ve finansal sektörleri sahip ülkelerin genellikle bu araştırma girişimlerinin merkezinde olduğunu vurgulamaktadır.

Şekil 6. WoS Veritabanında Anahtar Sözcük Sayılarına Göre Renklendirilmiş Haritası

Şekil 6, VOSviewer kullanılarak oluşturulmuştur. Harita, WoS veritabanından kaynak alınarak oluşturulmuştur. Analiz türü olarak "Co-occurrence" ve analiz birimi olarak "Author Keywords" seçilmiştir. Harita, her anahtar sözcüğün en az bir kez kullanıldığı bir filtre uygulanarak oluşturulmuştur. Bu harita, anahtar kelimelerin birbirleriyle ne kadar sık birlikte kullanıldığını ve hangi konuların daha fazla odaklandığını gösterir. Bu analiz, araştırmacıların hangi konuların daha fazla ilgi gördüğünü ve hangi temaların ön plana çıktığını anlamalarına imkan tanır. Anahtar kelimelerin incelenmesi, araştırma eğilimlerini, boşlukları ve gelecekteki çalışma alanlarını belirlemek açısından kritik öneme sahiptir.

Haritanın merkezi ve en büyük düğümünü oluşturan blockchain kavramı, diğer tüm terimlerin etkileşim noktasıdır. Blockchain, literatürde DeFi , NFT (non-fungible token), metaverse ve diğer teknolojik ve finansal kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Bu durum, blockchain'in hem teknik hem de uygulama düzeyinde araştırmaların temelini oluşturduğunu göstermektedir. Decentralized Finance (DeFi), Blockchain'e yakın bir konumda yer almakta ve finansal dönüşümde merkeziyetsiz sistemlerin rolüne ilişkin araştırmaların önemini vurgulamaktadır. Özellikle metaverse ve NFT kavramları, blockchain teknolojisinin sanal ekonomi, dijital varlıklar ve toplum üzerindeki etkisiyle ilgili yeni araştırma alanları olarak öne çıkmaktadır. Anahtar kelimeler arasındaki ilişkiler, belirli kümeler oluşturmuştur. Her küme, bir tematik alanı temsil etmektedir:

Turkuaz Küme: Bu küme, blockchain teknolojisinin DeFi üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu sistem, araçlara olan ihtiyacı ortadan kaldırarak finansal işlemleri doğrudan kullanıcılar arasında gerçekleştiriyor. Ayrıca, bu kümede "automated market makers" (otomatik piyasa yapıcılar) ve "cross-chain" (farklı blockchain ağları arasındaki etkileşim) gibi teknolojik altyapılar ön planda görünmektedir. Kümenin öne çıkan konuları likidite sağlama mekanizmaları, merkeziyetsizlik, ve blok zincirlerin birbiriyle entegrasyonudur.

Kırmızı Küme: Bu küme, DeFi ve blockchain teknolojilerinin finansal krizlerle olan ilişkisini incelemektedir. Ayrıca, davranışsal finans ile bireylerin risk algıları ve piyasa davranışları arasındaki ilişki de ele alınmıştır. "Spillover" (yayılma etkisi), finansal sistemdeki şokların diğer piyasalara nasıl yansıdığını ifade eder. Kümenin öne çıkan konuları risk yönetimi, finansal bağlılık ve kriz dönemlerindeki yayılma etkileridir.

Yeşil Küme: Bu küme, sabit değerli kripto paralar (stablecoins) ve merkez bankası dijital paralarının (CBDC) finansal sistemdeki rolüne odaklanmaktadır. Stablecoin'ler, fiyat istikrarı sağlamak için tasarlanmıştır ve DeFi ekosisteminde likidite sağlar. Kümenin öne çıkan konuları dijital para birimleri, likidite sağlama ve düzenleyici etkileridir.

Mavi Küme: Bu küme, DeFi uygulamaları için akıllı sözleşme programlama dili olan Solidity'yi ve oracle sistemlerini ele almaktadır. Oracle'lar, blok zincirine harici veriler sağlayan sistemlerdir ve MEV (Maximal Extractable Value) kavramı, zincir üzerindeki işlemlerden maksimum değer elde etmeyi hedefler. Kümenin öne çıkan konuları akıllı sözleşmelerin geliştirilmesi, oracle sistemlerinin rolü, veri güvenilirliğidir.

Kahverengi Küme: Bu küme, blockchain'in tedarik zinciri yönetimi ve alternatif finans sektörü üzerindeki etkilerini ele almaktadır "Formal verification" (formal doğrulama), blockchain sistemlerinin güvenilirliğini ve doğruluğunu artıran bir yöntemdir. Kümenin öne çıkan konuları blockchain tabanlı tedarik zinciri uygulamaları, finans sektöründe alternatif modellerdir.

Mor Küme: Bu küme, blockchain ağlarının yönetimi ve güvenlik açıklarıyla ilgilidir. "Governance" (yönetim), blockchain topluluklarının karar alma süreçlerini ifade ederken, güvenlik açıkları ve siber riskler önemli bir araştırma alanıdır.

Pembe Küme: Bu küme, Covid-19 pandemisinin finansal piyasalardaki etkilerini ve piyasa hareketlerindeki eşzamanlılıkları incelemektedir. Pandemi dönemi, finansal davranışlar ve piyasa oynaklıkları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Kümenin öne çıkan konuları pandemi etkisi, piyasa eşzamanlılıkları ve ekonomik yayılmadır.

Gri Küme: Bu küme, farklı blockchain tabanlı yeniliklere ve finansal araçlara odaklanmaktadır. Örneğin, DAO'lar (Decentralized Autonomous Organizations) ve NFT'ler (Non-Fungible Tokens) blockchain dünyasındaki yeni yapılar olarak öne çıkmaktadır. Kümenin öne çıkan konuları blockchain teknolojilerinin farklı kullanım alanlarıdır.

SONUÇ

Bu çalışma, bibliyometrik bir metodoloji kullanarak, DeFi alanındaki akademik araştırmaların tarihsel gelişimini, mevcut durumunu ve yeni ortaya çıkan eğilimleri kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bulgular, DeFi araştırmalarının özellikle 2020 yılından itibaren önemli bir ivme kazandığını göstermektedir. Bu durum, DeFi'nin finansal sistemlerdeki dönüştürücü potansiyelinin akademik alanda giderek daha fazla tanındığını ve tartışıldığını ortaya koymaktadır.

Bibliyometrik analiz, DeFi araştırmalarına en çok katkıda bulunan ülkeler, yazarlar hakkında önemli bilgiler sağlamıştır. Dünya çapındaki akademik üretimin dağılımı, gelişmiş ülkelerin bu alanda lider olduğunu gösterse de gelişmekte olan piyasalardaki iş birliği potansiyelinin henüz tam anlamıyla değerlendirilemediği anlaşılmıştır. Bu da, daha geniş çaplı uluslararası iş birliklerinin DeFi ekosisteminin büyümesine katkıda bulunabileceğine işaret etmektedir.

Çalışma, DeFi literatürünün odaklandığı temel konular ve kavramları analiz ederek, blok zinciri teknolojisinin ve akıllı sözleşmelerin finansal hizmetler üzerindeki etkisine dair kapsamlı bir çerçeve sunmuştur. Bulgular, DeFi'nin araştırma ve uygulama alanlarındaki yeni eğilimleri tanımlamaya yardımcı olmuştur. Örneğin, blockchain teknolojisinin finans sektörüne entegrasyonu, uluslararası ödemeler, ticaret finansmanı ve kişiselleştirilmiş bankacılık hizmetlerinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Bibliyometrik analiz ayrıca, bu alandaki çalışmalara yön veren akademisyenleri ve öncü çalışmalarını belirleyerek, gelecek araştırmalar için bir yol haritası sunmaktadır.

Sonuç olarak, DeFi, yalnızca geleneksel finans sistemlerine alternatif oluşturmakla kalmayıp, daha kapsayıcı, yenilikçi ve şeffaf bir finansal sistem için kritik bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Bu çalışmanın bulguları, DeFi'nin finansal dünyadaki yerini daha iyi anlamak isteyen araştırmacılar, düzenleyiciler ve sektör liderleri için bilgiler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aramonte, S., Doerr, S., Huang, W., & Schrimpf, A. (2022). *DeFi lending: Intermediation without information?* Bank for International Settlements.
- Caldarelli, G., & Ellul, J. (2021). The blockchain oracle problem in decentralized finance—a multivocal approach. *Applied Sciences*, 11(16), 7572.
- Chen, Y., & Bellavitis, C. (2020). Blockchain disruption and decentralized finance: The rise of decentralized business models. *Journal of Business Venturing Insights*, 13.
- Chohan, U. W. (2021). Decentralized finance (DeFi): An emergent alternative financial architecture. Critical Blockchain Research Initiative (CBRI) Working Papers. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3791921>
- Corbet, S., Goodell, J. W., Gunay, S., & Kaskaloglu, K. (2023). Are DeFi tokens a separate asset class from conventional cryptocurrencies?. *Annals of Operations Research*, 322(2), 609–630.
- Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105(3), 1809–1831.
- Gramlich, V., Principato, M., Schellinger, B., Sedlmeir, J., Amend, J., Stramm, J., Zwede, T., Strüker, J., & Urbach, N. (2022). Decentralized finance (DeFi): Foundations, applications, potentials, and challenges. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4535868
- Gudgeon, L., Werner, S., Perez, D., & Knottenbelt, W. J. (2020). DeFi protocols for loanable funds: Interest rates, liquidity and market efficiency. *Proceedings of the 2nd ACM Conference on Advances in Financial Technologies*, 92–112.
- Jensen, J. R., von Wachter, V., & Ross, O. (2021). An introduction to decentralized finance (DeFi). *Complex Systems Informatics and Modeling Quarterly*, 26, 46–54.
- Karim, S., Lucey, B. M., Naeem, M. A., & Uddin, G. S. (2022). Examining the interrelatedness of NFTs, DeFi tokens and cryptocurrencies. *Financial Research Letters*, 47, 102696.
- Meegan, X., & Koens, T. (2021). *Lessons learned from decentralized finance (DeFi)*. Retrieved July 14, 2022, from https://www.ingwb.com/binaries/content/assets/insights/themes/distributed-ledger-technology/defi_white_paper_v2.o.pdf
- Monolith. (2021). *Understanding DeFi: Layer 2 explained*. Retrieved July 14, 2022, from <https://medium.com/monolith/understanding-defi-layer-2-explained-6981ef6c8990>
- Saengchote, K. (2023). Decentralized lending and its users: Insights from Compound. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 87, 101807.
- Schär, F. (2021). Decentralized finance: On blockchain-and smart contract-based financial markets. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 103, 153–174.
- Smith, S. S. (2021). Decentralized finance & accounting – Implications, considerations, and opportunities for development. *International Journal of Digital Accounting Research*, 21, 129–153.
- Wang, Y. (2022). Volatility spillovers across NFTs, news attention, and financial markets. *International Review of Financial Analysis*, 83, 102313.

- van Eck, N. J., & Waltman, L. (2014). Visualizing bibliometric networks. In Y. Ding, R. Rousseau, & D. Wolfram (Eds.), *Measuring scholarly impact: Methods and practice* (pp. 285–320). Springer International Publishing.
- Weingärtner, T., Fasser, F., Reis Sá da Costa, P., & Farkas, W. (2023). Deciphering DeFi: A comprehensive analysis and visualization of risks in decentralized finance. *Journal of Risk and Financial Management*, 16, 454.
- Wronka, C. (2023). Financial crime in the decentralized finance ecosystem: New challenges for compliance. *Journal of Financial Crime*, 30(1), 97–113.
- Yousaf, I., Nekhili, R., & Gubareva, M. (2022). Linkages between DeFi assets and conventional currencies: Evidence from the COVID-19 pandemic. *International Review of Financial Analysis*, 81, 102082.
- Zetzsche, D. A., Arner, D. W., & Buckley, R. P. (2020). Decentralized finance. *Journal of Financial Regulation*, 6, 172–203.
- Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X., & Wang, H. (2017). An overview of blockchain technology: Architecture, consensus, and future trends. *2017 IEEE International Congress on Big Data (BigData Congress)*, 557–564.
- Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X., & Wang, H. (2017). An overview of blockchain technology: Architecture, consensus, and future trends. *2017 IEEE International Congress on Big Data (BigData Congress)*, 557–564.
- Zhou, L., Qin, K., Cully, A., Livshits, B., & Gervais, A. (2021). On the just-in-time discovery of profit-generating transactions in DeFi protocols. *IEEE Symposium on Security and Privacy*, 919–936.
- Zhou, L., Xiong, X., Ernstberger, J., Chaliasos, S., Wang, Z., Wang, Y., Qin, K., Wattenhofer, R., Song, D., & Gervais, A. (2023). SoK: Decentralized finance (DeFi) attacks. *2023 IEEE Symposium on Security and Privacy (SP)*, 2444–2461.

TARİHSEL SÜREÇTE KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİMİ VE SOSYO-EKONOMİK BAĞLAMDA DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNE ETKİLERİ

Meltem TUTUCU¹

Özet

Küreselleşme bir metafordur. Onu tam olarak anlayabilmek için sadece paranın bulunuşunu, ticareti, kolonileşmeyi, bilimsel ilerlemeleri, keşifler sonucu artan dünya ile ilgili geniş farkındalıkları, I. ve II. Dünya Savaşlarının sonuçlarını, toplumdaki hak ve özgürlük mücadelelerini, devletin ve ekonomik politikalarının zorunlu olarak kabuk değiştirmesini tek tek incelemek yeterli değildir. Belirtilen faktörlerin hepsinin bu sürece önemli bir katkısı olduğu gerçektir. Bu çalışma, küreselleşmeyi bir metafor olarak ele alarak tarihsel boyut içinde; aydınlanma kültürü, püriten gelenek ve inanç-bilim ikileminin sürece etkilerini açıklamakla konuya giriş yapmaktadır. Daha sonra küreselleşmenin Doğu ve Batı toplumlarındaki farklı tezahürüne dikkat çekerek, küreselleşmenin ekonomi temelinde politik, sosyal, kültürel ve bilimsel boyutları ile ilişkilerini anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin küreselleşmenin neresinde durduğunu saptamak ve günümüzde bu kavrama yönelik farklı akademik yaklaşımlara da yer vermek çalışmanın ilerleme kısmını oluşturmaktadır. Küreselleşmenin toplumsal ve bireysel boyutta gelir dağılımına etkileri ile konuya açıklık getirerek sonuç kısmına geçilmektedir. Nihai olarak bu çalışma ile amaçlanan küreselleşmenin günümüz kitlesel eşitsizlik ve ekonomik gücün dengesiz dağılımının bir yoksunluk yaratıp yaratmadığını irdelemek ve bugüne miras kalan küreselleşme hakkında farklı bir bilinç oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kapitalizm, Emperyalizm, Kentleşme, Burjuva

Araştırma Makalesi Geliş Tarihi: 11 Eylül 2024- Kabul Tarihi: 3 Aralık 2024

Tutucu, M. (2024). Tarihsel Süreçte Küreselleşmenin Gelişimi ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Değişen Dünya Düzenine Etkileri. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 16, 71-91.

¹ Öğr. Gör., Galatasaray Üniversitesi, Kariyer Geliştirme ve Araştırma Merkezi
mtutucu@gsu.edu.tr, ORCID: [0000-0003-4370-5310](https://orcid.org/0000-0003-4370-5310)

The Development of Globalization in The Historical Process and its Effects on the Changing World Order in the Socio-Economic Context

Abstract

Globalization is a metaphor. In order to fully understand it, it is not enough to examine the invention of money, trade, colonization, scientific advances, wide awareness of the world as a result of discoveries, the results of World Wars I and II, the struggles for rights and freedom in society, and the forced change of the shell of the state and its economic policies. It is a fact that all of the abovementioned factors have made an a significant contribution to this process. This study approaches globalization as a metaphor within a historical context and initiates by explaining the effects of Enlightenment culture, Puritan traditions, and the belief-science dichotomy on the process. Later on, by drawing attention to the different manifestations of globalization in Eastern and Western societies, it aims to make sense of the political, social, cultural and scientific dimensions of globalization on the basis of economics and its relations. To determine where Türkiye stands in globalization and to use different academic approaches to this concept today. The study proceeds to clarify the effects of globalization on income distribution at both societal and individual levels, leading into the conclusion section. Ultimately, I this study aims to examine whether globalization creates deprivation through contemporary mass inequality and the uneven distribution of economic power while fostering a different awareness of globalization's legacy in today's world.

Keywords: Globalization, Capitalism, Imperialism, Urbanization, Bourgeois

GİRİŞ

Küreselleşmenin Kısa Tarihi

Küreselleşmenin dünya tarihindeki başlangıcına ilişkin farklı fikirler mevcuttur. Bunun temel sebebi küreselleşmenin politik, iktisadi, hukuki ve sosyo-kültürel alanları da kapsayan çok geniş bir hinterland varlığından kaynaklanmaktadır. Kimi bilim insanları küreselleşmenin geçmişinin ilk insan mitolojisindeki adem ve havva kadar eski olduğunu savunmakta a ve küreselleşmeyi onların birlikte yaşam kurma mücadelesine dayandırmaktadır. Küreselleşmenin tarihsel gelişimi konusunda ileri sürülen argümanlar üç farklı yaklaşıma odaklanmaktadır. İlk yaklaşım, küreselleşmenin tarih boyunca var olduğunu, ancak son dönemdeki bazı gelişmelerin etkisiyle daha da hızlandığını savunur. İkincisi, modernleşme ve kapitalizmin ilerlemesiyle birlikte gelişen küreselleşmenin yine son yıllarda beklenmedik bir ivme kazandığını öne sürer. Üçüncü görüş ise, küreselleşmeyi, sanayi sonrası toplum, modern sonrası toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi bağlamında ortaya çıkan yeni bir kavram olarak görmektedir. Tarihsel bağlamda küreselleşenin dönemlerini şu başlıklarda sıralanabilir. (Elçin, 2012: 7):

- 1-Tarihten Önceki Dönem (Asur Ticaret Kolonileri Çağı)
- 2-Orta Çağ Dönemi (Avrupa Burg (Şehir) Çağı)

3-Orta Çağ Sonrası Dönem (Modern Çağ)

Küreselleşmenin, Dünya Bankası tarafından sınıflandırdığı gelişim süreci de aşağıdaki gibidir. (Küçükahmetoğlu vd. 2013:10):

A- Birinci Küreselleşme Dönemi: 1870-1914

B- Ulusçuluğa Dönüş Dönemi: 1914-1945 (I. ve II. Dünya Savaşları)

C- İkinci Küreselleşme Dönemi: 1945-1980

D- Yeni Küreselleşme Dönemi: 1980 ve sonrası.

Asıl iktisadi, yerel-evrensel boyuttaki bugünün küreselleşmesi için 1800'lü yılların sonundan I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 senesine kadar olan dönem milad kabul edilmektedir. 1914 senesinden 1945-50'li yıllara kadar olan zaman dilimi ve sonrası ise küreselleşmenin, öncelikle ekonomik olmak üzere insanlığı ilgilendiren her alana nüfus ettiği ve yaygınlaştığına şahit olunmuştur. Bu zaman diliminde, enternasyonal alım satım işlemlerinin önündeki bariyer ve gümrük tarifeleri neredeyse kaldırılmış, global pazar tam bir bütünleşme içine girmeye başlamış, lojistik masrafları ve ülkeler arasında bireysel serbest dolaşımın önündeki engeller asgari düzeye getirilmiştir. Globalleşme lehinde gelişen bu süreç, 1914 yılında I. Dünya Savaşı ile başlayan, 1929 Büyük Bunalımı ile devam eden ve 1945'te II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile sona eren küreselleşme dinamikleri ve ticarete dayalı birleşme ve uyumlanma süreci önemli ölçüde durmuştur (Bayar, 2008:26-27). Siyasi anlamda faşizme varan aşırı milliyetçilik, ekonomik anlamda içe kapanma türündeki eğilimler bu dönemi tanımlayan niteliklerdir. Söz konusu dönemde, uluslararası alışverişin önündeki bariyerler, ülkelerin birbirlerine uyguladıkları ağır vergiler ve tarifeler neredeyse tamamen ortadan kalkmış, ticari anlamda küresel piyasalar birbiriyle tam anlamıyla entegre olmuş, ulaşım masrafları ile kişilerin uluslararası dolaşım serbestliğinin önündeki kısıtlar asgari düzeye gerilemiştir. Küreselleşme adına olumlu geçen bu sürecin ardından küreselleşmenin durma noktasına geldiği bir dönem yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile başlayan ve 1929 Büyük Buhranı ile devam eden sonrasında da 1945'te II. Dünya Savaşı'nın bitimi kadar süren bu zaman zarfında; ülke yönetimlerinde aşırı milliyetçilik ve ekonomik olarak da aşırı korunmacı ve kendi kaynakları ile yetinme politikaları uygulanmıştır (Bayar, 2008:26-27).

Yine coğrafi olarak farklı kültürlerin etkileşim içine girdiği en ilkel düzeyde küreselleşme örneğine dönecek olursak; ticaretin ve üretim fazlasının mübadelesi ile başlayan kültürler arası ilişkilerin ilk küreselleşme hareketini başlattığını, bu farkındalıkla, birbirini etkileme ve tepki geliştirme ve her türlü ekonomik, sosyal, ekolojik, coğrafi geçişkenliğin günden güne arttığı ve giderek de hızlandığı söylenebilir. Tarihte Orta çağ Avrupası "burg" denilen küçük kasabaların zamanla ekonomik gelişme sonucu ticarete açılarak farklı kasabalarla ticarete geçmesiyle artan üretim ve paranın gücüyle, kasabaların kentlere dönüşmesi, ardından yeni bir sınıf olan burjuvanın zaman

içinde güç kazanmasıyla bildiğimiz anlamda küreselleşme safhasına geçilmiş oldu (Bozpınar, 2022: 18).

Küreselleşmeyi din ekseninde değerlendirmeye çalışırken erken Protestan gelenekten bahsetmek ama daha öncesinde de Antik Yunan Felsefesine değinmek gerekir. Platon'un idealarından, insanın bireysel olarak kötüye yatkınlığından ve toplum içinde devlet yönetiminde ancak ideal formuna kavuşabileceği iddiasının altı çizilebilir. Bu fikrin karşı tarafına da Roma Katolik Kilisesi'nin Tanrı ile insan arasına giren ruhban sınıfının etkisinden ve dönemin kabulü olan insanın bireysel iradesini kullanmasının ahlaki gelişimini kötü yönde etkilediği hükmünün gücü hatırlatılabilir. Bu nokta da tekrar Yunan felsefesine atıfla, insanın kendi aklı ile imanı bulması gerekliliği ile Aristo mantığında geçiş yapılabilir. Antik Yunan inançlarına zıtlığı açısından, tabiatı reddeden, akıl ve iradesini kullanarak dünyevilikten kurtulan insanı yüceltme hali semavi dinin temeli olmuştur. Hristiyanlık bir bilgi dini olmakla beraber bilgiden çok sevgi ve iman dinidir. Luther ve Calvin, Protestan geleneğin ilk ekonomik teologları olarak, günahkâr ve yaralı insanın; kiliselerde hayır işleme adı altında para karşılığında günahlarından kurtulmak yerine, disiplin, çalışma ve mesleki başarı ile nefsanî arzularını kontrol edebileceğini ilk kez dile getirir ve dünyadaki eylemleri ile insanların ruhani gelişiminin sağlanması gerektiği düşüncesini savunur. Bu da bugüne kadar süre gelen insanoğlundaki kazanma ve tahakküm hırsını toplumsal boyutta aklayan bugünkü yapıyı, yani Orta çağ ve yeniçağda mülk ve güç elde etmek için fiziki olarak çok çalışma, eşittir başarılı ve iyi insan olma çabasını dini motiflerle kültürel bir gelenek haline gelmesindeki yapı taşlarını açıklamakta kullanılabilir (Canatan, 2018: 42-45).

16. yüzyılda Katolik dine karşı yeniliği savunan Reformasyon hareketi sayesinde, toplumun asketik (çileci) yaşantı özlemini gideren, burjuvanın yükselişine yarayan yeni bir dinin temeli kurulmuş, tarım ve sanayi devrimi ile Protestan ahlakı şaha kalkmıştır. Bunun sonucu olarak da bugünkü anlamlarında kapitalizm, emperyalizm ve küreselleşme olgusu gelişmeye başlamıştır. Özgür kentlerin kuruluşu, burjuvazinin zamanla aristokrasiye baskın gelişi ile; bilimin, dinin, devlet yönetiminin ve sanatın burjuvanın hâkimiyetine geçmesi süreçleri çok önemlidir. Paranın dolaşımının hızlanması, para ile kentnin doğal birlikteliği olarak biri olmadan diğersinin düşünülemez hale gelmesi dönemin gerçeğidir. Burjuvazinin temel niteliklerinden biri olan dakiklik, zamana verilen önem ve metodik yaşantı tam da kilise öğretisinin bir uzantısıdır. "Dini yaşantı açısından insanlar manastırdan kurtulmuş, fakat herkes kendi hayatında bir rahip olmuştur." (Duran, 1997: 56).

Açlıkla mücadelesi yüzünden maddeye, paraya ve itibara karşı zaafı olan Orta çağın hırslı insan tipi, önce imkanları yettiği kadar mikro boyutta sonra da güçlendikçe makro boyutlarda ulaşabildiği coğrafyayı sömürüye başladı. Din ve çalışma ahlakı, iyi ve başarılı insan olma gibi değerlerini kendi özelemleri (para, itibar, vb.) doğrultusunda kullanarak ilerledi ve genişledi. Bu hareket elde ettiği zenginlikler ile bilimsel gelişmelere ön ayak olsa da bilimi bilgeliikten ayırarak güç niteliğiyle ön plana çıkardı ve

onu nasıl silah haline getirip kitleleri kontrol altına alabileceği öncelikli amacı haline getirdi. Haçlı Seferleri, Mezhep Savaşları, Sömürge İmparatorlukları, Dünya Savaşları aslında zenginliğin ve gücün el değiştirmesi ya da yayılabilmesi için dini ve politik birtakım nedenler üretilmesi sürecinden ibarettir. Güçsüzün yani bulunduğu coğrafyadaki kültürel (genellikle dini) azınlığın hayatta kalma mücadelesini ve meşruiyetini kazanması, Yahudiler örneğinde görüldüğü gibi, ancak devlet idarelerinde laikliğin yükselişi ile mümkün olabilmiştir (Akay, 2011: 14-18).

Burjuvazinin ilk temellerinin ortaya çıktığı Kuzey Avrupa'nın kendine has bir coğrafyası vardır. Sürekli su altında kalma tehdidi yaşanan kıyıları, verimsiz toprakları ve bataklıkları ile "sıfır yükseklik olgusu" nedeniyle insanın doğayla savaşı çok çetindir. Bu da oradaki insanları daha enerjik ve saldırgan kılmaktadır. Hollanda modern tarıma geçen ilk ülkedir. Denize çekilen setlerle polderler tahkim ederek medcezir olaylarının önüne geçmiş ve kendine ekime elverişli toprak parçaları kazandırmıştır. Hollanda da halk arasında bugün bile kullanılan bir deyiş vardır: "Dünyayı Tanrı yarattı; Hollanda'yı ise Hollandalılar..." (Goudsblom, 1967: 11). Yüzyıllarca doğa, açlık ve rekabetle yoğrulan bu eski kıtanın azmini anlamak için Hollanda'nın denizler üzerindeki hakimiyet kurmaya yönelen itkiyi ve bu duygunun köklerini bilmek önemlidir.

Doğu ve Batı Medeniyetlerinin Farklı İnanç ve Fetih Eksenleri

Eş anlamlı kelimeler gibi kullanılmalarına rağmen iki farklı kültürün ifadesi olarak, sekülerlik; daha çok Protestan ahlakının hüküm sürdüğü Kuzey ülkelerinde, laiklik ise Katolik geleneğinin hüküm sürdüğü Akdeniz ülkelerinde ortaya çıkmıştır. İki olgu da yaygın biçimde, insan aklı ve düşüncesinin dini ve metafizik etkilerden arındırma sürecini anlatmaya çalışır (Ertit, 2014: 103). İngiltere, ABD, Japonya, Almanya yumuşak sekülerleşme ve laikleşme; Türkiye, Rusya, Fransa, Bulgaristan katı sekülerleşme ve laikleşmenin uygulanmasına şahit olmuş ülkelerdir.

Sekülerleşmeyi dine düşman olmadan hoşgörü ve saygı ile rasyonelleşme ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirme süreci olarak tanımlanabilir. Batılı insan bu süreçte iç özgürlüğünü kaybederek görece bir harici özgürlüğe kavuştu. Bir anlamda insan da bir hammadde ve sömürülebilen varlığa dönüştü. Weber, sekülerizm destekli Protestanlığın başta kapitalizmi beslese de uzun vadede bu ilişkinin sürekli olmayacağına işaret eder. İnsanın hızla çıkarıcı ve zevk düşkünü bir varlığa dönmesi, benlik bilincinin aşırı gelişmesi ve nihayetinde gelecek tüm nesillerin özgürlüklerini meta ve haz uğruna elden çıkardığı, yardım kurumlarına bağımlı olduğu ve bunun genel bir politikaya dönüşerek toplumların giderek totaliter bir rejimin kucağına düşeceğini varsayar (Duran, 1997:97-98).

Diğer taraftan İbn Haldun toplumların ulus olma anlamındaki birleştiricisi milliyetçilik için "asabiye" terimini kullanır. Aynı coğrafyada yaşayıp aynı dili konuşan aynı tabiiyete bağlı iki türlü asabiye vardır. Bedevi toplumlarındaki soya bağlı Nesebi Asabiye ile ikincisi, daha yüksek düzeyde organize olmuş, mutabakat sağlamış, Haderi

toplumlarda görülen Sebebi Asabiyedir. Bugünkü anlamıyla ulus devletler yapı itibariyle ikinci türe yakındır. Dil, din, tarih ve kültür birliği olan bireylerin birlikteliği üzerine kurulmuşlardır. İnsanlar arasındaki ilişkiyi belirleyen şey burjuvazinin yükselişi ve Fransız ihtilali ile sınıf (aristokrat, self) olmaktan çıkmış sanayileşme ve demokratikleşme ile yeni düzende kültür, din, dil, ırk eksenine doğru kaymıştır (Gündoğan, 2002: 193).

Din olgusunun sosyal hayat içinde görünmemesi gerektiğine dair ilk fikri hareket J.J. Rousseau'ya ve onun Toplum Sözleşmesi adlı eserine dayandırılmaktadır. Yazar, ana hatlarıyla bu eserinde; "İki türlü din olgusu vardır. Birincisi bireyin dini, ikincisi de vatandaşın dinidir." der. Bu ifade ile anlatılan, bireyin dinin; tapınağı, mihrabı, ritüeli ve biçimi olmadığıdır. İkincisinde yani vatandaşlık dininde ise, belli bir ülkenin kendi tanrıları, patronları, koruyucuları, vasileri vardır. Belli dogmalar, kurallar, ritüeller, inanç biçimleri bu sitelerde yasa olarak insanlara dayatılır. Bunlara uymak zorunludur. Bu inanç biçimine pozitif veya kutsal sivil hukuk düzeni denir." (Öktem, 2002: 209).

Laikleşme kimi muhalif literatüre göre; toplumsal pratikte dini ritüelleri, ferdi ve kamusal davranışları ortadan kaldırma, salt dünyevi ve din dışı faktörleri din yerine ikamet ettirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik gelişme için laikleşme tek yol mudur yoksa alternatif yollar bulunabilir mi sorusunun yanıtı akademik, politik ve dinsel tartışmalardaki cazibesini hala korumaktadır. Bu tartışmalarda sıklıkla Weber'in batı toplumlarının kendi hurafe ve dini yanılgılarını terk ederek nasıl rasyonelleştikleri, İslam'ın Hristiyanlıkla karşılaştırıldığında görece kendi içinde daha tutarlı ve rasyonel bir din olduğu, ancak sevk ve idarede yolunu kaybettiği yönünde eleştiriler dile getirilmektedir. Doğunun sekülerleşmesi ile kendi gelenek ve değer yargılarını yaşatması noktasında Türkiye önemli bir örnektir (Köse, 2006: 18-19).

Doğu felsefesi ve İslam inancı, zenginleşme ve yayılma yolundaki eylemlerini Batı felsefesi gibi istilacı değil; fetihçi, yani dünyaya uygun nizam, düzen ve adaletli paylaşım getirmek üzere yayılmayı amaçladığı varsayar. Bu noktada Batı ise ele geçirdiği coğrafyadaki tüm kaynakları tek taraflı olarak sadece kendisi için ve bu dünyada cenneti yaşamak üzere, büyük bir açgözlülükle istemekte olduğu ön plandadır. Bu değerlendirme tarihsel kanıtlara bakıldığında kendini doğrular niteliktedir. Küreselleşme denilen olgu da Avrupa'nın zenginlik arayışı ile bütün dünyaya saldırması ve bunun dönem dönem değişen metotlarından ibaret görülse de olumsuzluklarının fazlalığına rağmen sürecin olumlu yan etkileri olduğu da kabul edilmelidir. Bu kutuplar arasındaki haklılık, hikayeye kimin gözünden baktığınıza bağlıdır (Kaplan, 2006: 454-456).

Aydınlanma çağı ile gözünü dünyaya çeviren Batı, sosyal hayatı, dini düşüncü ve ekonomik ihtiyaçları ile kendi rasyonalitesini uygun bir çerçeveye çok uzun ve acılı bir süreçte oturtmuştur. İnsanlık tarihi bu yolda büyük bedeller ödemiş ve kendi payına düşen zenginliği de edinmiştir. Avrupa, güçlkle edinilmiş bir belleğin ve deneyimin simgesidir. Defalarca ölüp dirilmiş, her seferinde küllerinden yeniden doğarak tarihin

yasalarına meydan okumuş olan ve varlık ile varoluşun barışması için çabalayan, çabaladıkça da savaşların en büyüğüne düşen bu kıtanın her zaman dünya tarihini belirleyen bir güzergahı olmuştur (Semprun & De Villepin, 2005: 155).

Bilim, Kültür, Sanat Ekseninde Küreselleşme

Avrupa devletleri merkantilist politikaları ile gümüş ve altın rezervlerini arttırma, denizaşırı koloniler kurma, hammadde alıp mamul ihraç etme, kolonilerdeki hammaddeyi ve insanları sömürme, kendi gemi tekelleriyle bütün taşıma faaliyetlerini gerçekleştirme üzerine kurulu bir sistem inşa etmişlerdir. Buna uygun olarak da Sanayi Devrimi ilk olarak 1750-1850 yılları arasında İngiltere’de gerçekleşmiştir. (Torun, 2003:183) Tarım ve sınai teknolojilerindeki gelişmeler üretim ve ihracatı ve ihtiyaç fazlası üretimi arttırmıştır. Bu dönemde sadece yağma için değil; bilim, sanat ve felsefe adına da Batı’dan doğuya seferler düzenlenmiştir. İngiltere’den kalkan sömürge gemileriyle tropikal bölgelere giden Darwin türlerin kökenini incelemiştir. Daha sonra açıkladığı Evrim Teorisi de metafizik felsefe ve din tartışmalarına ciddi bir darbe indirerek insanı o seçilerek yaratılmış varlık diye bilinen konumundan etmiştir. Daha sonra toplumsal organizmanın yerini Newton mekanik düzeneği almıştır. Ölçülebilir bir doğa anlayışı onun üzerinde kontrol gücü de getirmiştir. Galileo, Kepler, Newton gibi bilim insanlarının fizik ve astronomiye ilişkin çalışmaları sadece evrene bakışı değil, Tanrı’nın gücünün sınırları konusunda da yaygın inancı ve mutlak hakimiyet fikrini değiştirmiştir. Bu da insanoğluna kendince yeni yetki alanları vermiştir. (Koç, 2023: 188)

Pamuk, demir, kanallar ve su gücü İngiliz Erken Sanayi Devriminin öncüleri iken, çelik ve elektrik eski İngiliz göçmen kolonisi olan ABD’nin büyümesinin sebebi olmuştur ve bu hiç de rastlantısal değildir. Çelik maden olarak demirden altı kat daha uzun ömürlüdür. Demiryolu ve telgraf altyapısının gelişmesi ekonomilerin büyümesinin de altyapısını oluşturmuştur. Manganez çelik kullanımı ile inşaat, mühendislik ve silah yapım sanayi için gerekli madde bulunmuştur. Bugün çatal bıçaktan otomobile gündelik hayatın her köşesinde kullanılan paslanmaz çeliğin, ilk üretildiğinde yıkıma ve güç kazanmaya dönük olarak hızlı silahlanma yarışına ve bu silahların test edildiği I. Dünya Savaşı ile daha sonrasında donanmadan kara kuvvetlerine ordunun tüm birimlerinde mühendislik ve teknolojinin gelişmesine olanak sağlaması da ayrı bir ironidir (Feeman & Soete, 2003: 42-45).

Küreselleşme dünya nüfusunun büyük çoğunluğu için sadece alım gücü yetersizliği, kültürel çöküntü, eko-sistemin tahribi, ırkçılık, ekonomik sömürü ve bunalımlar şeklinde birçok olumsuz sonuç doğursa da teknolojik gelişme, erken ölümlerin önüne geçerek yaşam süresini uzatma, hukuki ve bir takım sosyal statülerin kazanımı da sağlanmıştır. Aslında birçok kötümser düşünürü göre Batılı insan iç özgürlüğünü kaybederek sahte bir harici özgürlüğe kavuşmuştur. İnsan bir hammadde ve sömürülebilen varlığa dönerken organik kozmos mekanik kozmosa evrilmiştir. Bu dünyada “hoşgörü” denilen şey neredeyse temelde vurdumduymazlık, kayıtsızlık ve

sorumsuzluğa işaret etmektedir. Weber, sekülerleşme ve küreselleşmenin dayanağı olan Protestanlığın başta kapitalizmi beslese de uzun vadede bu ilişkinin sürekli olmayacağına işaret eder (Weber, 1992: 123). Giderek insanın çıkarıcı ve zevk düşkününü bir varlığa dönmesi ve benliğinin aşırı gelişmesi yüzünden gelecek tüm nesillerin fukaralaşma yönünde çılgınca koştuğu, tüm özgürlüklerini sattığı, yardım kurumlarına bağımlı olduğu ve bunun genel bir politikaya dönüşerek giderek totaliter bir rejimin kucağına düşeceğini varsayar. Günümüzde yaşanan durum da bu öngörünün gerçekleşme sürecinin hızla ilerlediğini destekler şekildedir.

Küreselleşmenin Evreleri

Küreselleşmenin birbirinden farklı zaman dilimlerinde, farklı sebepler yüzünden dönüşüm yaşadığı çeşitli evreleri vardır. Bunlardan ilk ikisi tarihsel olarak tanımlanmış görünse de hem dinamik ve hem durağan bir yapı barındıran, zaman ve şartlar karşısında değişkenlik gösteren bir süreç olması nedeniyle, içinde bulunduğumuz yüzyıl küreselleşmenin evreleri hakkında kesin yargıda bulunulmasına hazır değildir. Dünya Bankası verilerine istinaden 1870-1914 yılları arasında gerçekleşen ilk Küreselleşme dalgasının, yoğunlukla maddiyat ve bilgiye dayalı bir birikimin nihai sonucu olduğu kabul edilmektedir. Tarihsel bağlamda da küreselleşmeyi harekete geçiren iki temel etkenin, "değişim" ve "yayılm" olduğu, bu değişim ve yayılmanın mucibi sebebi de "ekonomi" olarak gösterilir. Birinci küreselleşmede özellikle denizcilik alanındaki ilerlemeler, telgrafın icadı ve demir yolu yapımındaki gelişmeler sebebiyle, Batı dünyası o zamana kadar erişemediği denizaşırı kara parçalarına politik, sınai ve askeri nüfuzunu saydırabilmesinin yolunu açmıştır (Adda, 2002: 26-46).

İkinci Küreselleşme denilen 1914-1945 yılları arası ise duraklama dönemi olarak tarihte yerini bulmuştur. Bu dönemde Dünya savaşları ve bunların neden olduğu kitlesel bunalımlar küreselleşmenin sürekliliğini engellemiş ve küreselleşme dönemleri ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası birçok devlet uluslararası para dolaşımını engelleyecek şekilde baskıcı bir tutum sergilemiştir. IMF ve Dünya Bankası da işte bu süreçte, özel sermaye hareketliliğinin sınırlı olduğu bir ortamda, küresel ticaret ve yatırımlara imkan yaratmak sebebiyle kurulmuştur. Takip eden yıllarda sermaye dolaşımı üzerindeki engeller zamanla kaldırılmış ve 1980'li yıllarda, ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher döneminde, uluslararası sermaye hareketlerinin ivme kazandığı, özellikle 1990'larda Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla finans piyasaları tam anlamıyla küresel hale gelmiştir. Bahse konu dönemde küreselleşme sürecinin ivme kazanması IMF, Dünya Bankası, GATT ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı- Organisation For Economic Cooperation And Development (OECD) gibi uluslararası kurumların aktörlüğü sayesinde gerçekleşmiştir (Aktan & Şen, 1999: 12-13).

1970'li yıllarda gelişmiş ülkelerin sanayilerinin üretimlerinde ölçek ekonomilerinin sınırında olmaları ve petrol krizi sonrası Batı'da yaşanan stagflasyon sorununu aşma uğraşı içinde, dış piyasaya açılma eğilimi (doğal kaynakların çeşidi,

bolluğu ve ucuzluğu, ucuz işgücü, yabancı yatırım teşviki), 80'lerle devletlerin dünya çapında küçülme hareketi, para ve fon ihtiyacı olan ülkelerdeki yüksek faiz uygulamaları, küreselleşmeyi ekonomik anlamda öngörülemez sonuçlar doğurmak üzere hızlandırmıştır. 1979 yılında başlayan on iki yıllık iktidarı boyunca Thatcher Britanya Adaları üzerinde finans kapitalin diktatörlüğünü uygularken erkeksi erdemleri nedeniyle Demir Leydi lakabı almış, grevdeki işçileri dağıtarak, şaşırtıcı biçimde katı sınıflı bir toplumu muhafazakar anlamda yeniden inşa etmeyi başarmıştır. (Küçükahmetoğlu vd., 2013: 12).

90'larla birlikte 2000'li yıllara gelinirken, üretim sektöründe çalışan nüfus azaldı ve işçi sınıfı küçülmeye başladı. Buna karşılık hizmet sektöründe çalışan nüfus hızla artmaya ve bu işkollarındaki gelirler de düşmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan sosyal refah devletleri yerini sıkı tasarruf politikaları uygulayan yeni liberal devletlere bırakmaya başladı. Üretimin düşmesi ve ekonomik daralma ile sanayileşmiş ülkelerde ciddi bir işsizlik sorunu ortaya çıktı. Diğer taraftan çokuluslu şirketlerin dünya ölçeğinde işkollarını dağıttığı, üretim ve diğer ekonomik faaliyetlerini idare eden teknolojiyi ve kaynakları yöneten yeni beyaz yaka sınıfının geliri ve gücü arttı. Az sayıda olan ve üst gelir grubundaki çalışanların maaşları hızla artarken toplumun geniş kesimini oluşturan işçi sınıfının geliri aynı hızla azalmaya başladı. Bu da bu ülkelerde gelir adaletsizliğinin artmasının en büyük nedeni oldu. "Ekonomist Simon Head'e göre ABD'de 1973-1995 arasında, en tepedeki %20 hariç, tüm çalışanların kesintiler sonrası ellerine geçen gelir %18 oranında azalmıştır. Krugman'ın hesaplamalarına göre ise, 1979-1989 yılları arasında Amerikan toplumunun en tepesindeki %1'in kazancı ikiye katlanmıştır." (Sennett, 1998: 56).

Özellikle Kore, Tayvan ve Singapur gibi gelişmekte olan Asya ülkeler emek yoğun sektörlerde atılım yaparak emek yoğun mamullerin ihracatçısı haline geldiler. Bu vaziyet diğer gelişmekte olan ülkeleri de olumsuz etkiledi ve bağlı olarak bu sektörlerde istihdamda olan ve çoğunluğu vasıfsız işçilerden oluşan kitlelerin sayıları arttı. Bu istihdamda olma hali ile mutlak fakirlik oranı düşse de genel anlamda yaygın fakirlik artarak devam etti. Hindistan ve Çin'in de yoğun nüfusu ile dünyaya kendini açması, tüm yeryüzünde emek değerinin giderek düşmesine neden oldu. Daha sonra bu sürece Latin Amerika ülkeleri de girmiş ve aynı süreçte Tayvan, Çin ve Güney Kore gibi el emeğine dayalı üretimden teknolojiye dayalı üretime geçmeyi başarmış ülkelerin aksine, hala emek yoğun üretimde kalan ülkelerde yaşam standartları yerinde saymış ve genellikle gerilemiştir (Kaya, 2011: 72). Küresel gelir adaletsizliği hızla artmaya devam ederken, 2020'lere gelindiğinde pandemi gibi o güne kadar akla gelmeyen bir kriz yaşanmış ve küreselleşme yeni bir dönüşüm içine girmiştir.

Pandemi ile insanların hayat düzenini yerle bir eden, savaş benzeri kaygılı, belirsiz ve yavaş ilerleyen büyük bir toplumsal yıkıma neden olan yeni bir olgu cihan lügatine girmiştir. Salgın hastalık korkusu küreselleşmenin demokrasiye dayanan serbest modelinin ne kadar kırılğan olduğunu tüm dünyaya gösterirken, devletlerin

militer yüzlerini ön plana çıkararak yeni bir korku düzeni de kurmuştur. Ekonomik kapanma ile birlikte her 5-10 yılda bir tekrar eden dönemlik finansal çöküşler, izolasyona dayalı toplumsal yaşam küreselleşmeyi zayıflatan gelişmeler olmuştur. Dengeler yeniden oynamıştır ve her ne kadar pandemi şimdilik bitmiş görünse de Doğu-Batı çekişmesinde ekonomik ve politik yeni gerilimlerin yaşanması, savaşın yeniden dünya gündemine oturması da içinde bulunulan kaotik ortamı beslemeye devam etmektedir (Öner & Şen, 2021: 972).

Büyüme adı verilen ve tüm dünya ekonomi literatüründe başarı ile eşdeğer tutulan bu kavram, yani üretimdeki mal ve hizmetin ve dolayısıyla ülke içinde dönmekte olan para miktarının artmasının, o ülkedeki gelir dağılımı ile olumlu bir ilişkisinin bulunmaması da önemli bir konudur. Herkesin zengin olma potansiyelini arttıran ve tam istihdam yaratmaya dönük bir anlam yüklenmeye çalışılsa da ekonomik büyüme zaten büyük olan ekonomileri ölçsüz biçimde daha da aşırı büyüten ve aynı şekilde zenginleri de limitsiz zenginleştiren kontrolsüz bir ivmeyi anlatmaktadır. Son 50 yıldır, büyümenin nedenlerini açıklarken teknolojik ilerleme ve uluslararası ticaretten dem vurulmuştur. Ancak son 25 yıl için sadece malların veya hizmetlerin ihracı ve ithaliyle sonuçlanmayan, daha karmaşık bir takım şebeke şirketlerinin finans, pazarlama, üretim, tüketim ve alt dalları ile çözülemez bir bilmecenin otonom yapısı ile piyasaların belirli bir yöne doğru işlediğine tanık olunmuştur.

Türkiye'nin Yakın Tarihinde Küreselleşme Hareketi

1980'lerde yükselen kapitalizmin yani iktisadi küreselleşmenin Türkiye'ye etkisini anlayabilmek için 24 Ocak kararlarına bakmak yerinde olacaktır. İhracat ve yatırım atağına geçebilmek için Türkiye'nin 43. Hükümetinin kamuoyuna duyurduğu "Ekonomik İstikrar Programı" Türk ekonomik reform tarihi için belki de Cumhuriyet tarihindeki en belirleyici olaylardan biri olarak görülmektedir. Türkiye'yi bu noktaya getiren siyasi ve ekonomik gelişmeleri de bilmek gerekmektedir. 70'li yıllarda Türkiye'nin uluslararası ekonomik kurumlardan dış kredi alamamasının temel sebeplerinden birisi, ülkenin o tarihlerde Kıbrıs'a yaptığı müdahalenin Batı dünyasında Türkiye'nin aleyhine bir tepki doğurmasına ve ambargo kararı almasına neden olmasıdır. IMF'nin Türk ekonomisine uyguladığı yaptırım konusundaki ısrarcı tutumu, Kıbrıs meselesinde Türkiye'den beklenen askeri müdahale yönündeki adımla birleşince Türkiye'nin dış kredi alabilmesi için para politikalarından verebileceği tavizler masaya konulmuştur (Boratav, 2011: 142).

Yeni süreçte ülke ekonomisinin üretime dayalı büyüme stratejisi yenilenirken ithal ikameci politikalar bırakıldı. 1980 yılının başında azınlık hükümeti kuran Süleyman Demirel, Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ı yetkilendirerek Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'li yıllara kadar uygulanan 'devletçilik' politikasının yeniden değerlendirilmesini sağladı. Ekonomik İstikrar Programı'nın en önemli amacı, ülke ekonomisini uluslararası sermayeye uyumlu hale getirerek serbest piyasa

ekonomisine geçişi gerçekleştirmektir. Kamu sektörünün ekonomideki payının azaltılması ise serbest piyasa ekonomisine geçiş için en önemli ayaklardan biriydi.

Ekonomik istikrarın sağlanması kapsamında alınan kararlarla, ilk önce enflasyonun kontrol altına alınması ve daha sonrasında düşürülmesi, para politikasında da piyasa koşulları ile uyumlu kur politikasına geçilmesi, döviz kazancının artırılması, sağlanacak yeni teşviklerle ihracatın artırılması ve kamu üzerindeki mali yükün azaltılması amaçlandı. Böylece Türkiye'ye fon akışı ve yatırımların artması ile serbestleşme sürecine geçilmiş olunuyordu.

Ekonomik kararların içeriği (Karagöl, 2019);

- “- Döviz kur ayarlaması yapılarak günlük kur ilanı sisteminin uygulanması,
- Gübre, enerji ve ulaştırma sektörü dışında sübvansiyonlar kaldırılması,
- Yurt dışında gerçekleştirilecek müteahhitlik hizmetlerinin teşviki,
- Devletin ekonomideki payının azalması,
- KİT'lere uygulanan desteklere benzer olarak tarım ürünlerini destekleme alımlarının azaltılması,
- Dış ticaretin tamamen serbestleşmesi,
- Yabancı sermaye yatırımlarında teşvik kolaylığı sağlanması,
- İthalatın aşamalı olarak azar azar serbestleşmesi,
- İhracat vergi iadesi, düşük faizli kredi, sektörel teşvik sistemiyle imalatçıların desteklenmesi,
- Döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılması, faiz oranları serbest bırakılması ve reel faiz politikasına geçilmesi,
- Hizmet ve mamül ücretleri üzerinde kontrol ve sınırlamaları kaldırılarak serbest piyasa uygulamasına geçilmesi” şeklindedir.

24 Ocak 1980 İstikrar Programı yurt içinde birikim ve sermayeyi yoğunlaştırmak amacıyla, vergi muafiyeti, düşük faizli kredi ve diğer teşvikleri uygulayarak sermayenin belli başlı ellerde toplanmasına neden olmuştur. Ucuz yoldan aldığı sermayeyi bankalardaki yüksek reel faizle işleten ve yıllarca bu yoldan devleti borçlu hale getiren sermaye grupları, sermayelerini üretim için kullanmadan, devletin ve dolayısıyla halkın sırtına vergi yoluyla yüklemiş ve faizle anaparalarını büyütmişlerdir.

Türkiye'deki gelir dağılımındaki dengeye menfi en büyük etkiyi, 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarını kendi çıkarına kullanan sermaye odakları yapmıştır. 12 Eylül Askeri Darbesi de bu süreçte politikanın askıya alınması sayesinde söz konusu kararların hemen hayata geçirilmesini kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. 24 Ocak kararlarından kaynaklanan ihracat odaklı kalkınma stratejisi modeli ve ülke sermayesine uygulanan yapay yüksek faiz politikalarının bir sonucu olarak; maaşları ve maaşlı çalışan

kesimi geçim baskısı altına almıştır. Emek yoğun çalışan ücretliler ile kamu sektöründeki maaşlı ve yevmiyeli çalışanların, gelir dağılımından ve servetten aldıkları pay giderek küçülmüştür.

Türkiye, tarihindeki en büyük ekonomik hamle olarak değerlendirilen 24 Ocak kararlarıyla serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Bununla birlikte, devlet hazinesi kendi eliyle doğurduğu bu emeksiz kazanç piyasasına geri dönülemez şekilde ayak uydurmak zorunda kalmış ve gelir dağılımını bozarak faizle beslenen bir sermaye rantı oluşturmuştur. Ekonomide yaşanan bu rantlaşma toplumsal gelir uçurumunu katlayarak büyütmüş ve sağlamlaştırmıştır. Devletin ülke yararına olacağını varsayarak başlattığı bu cesur girişim, yıllar sonra kamuoyunda değerlendirilirken; ekonomik piyasalarda durgunluk, kredi maliyetlerinin yükselmesi, yatırımlarda gerileme, işsizliğin artması, KİT'lerin serbest piyasa koşullarına itilerek ekonomiye daha çok yük olması ve halkın giderek fakirleşmesi gibi olumsuzluklara neden olduğu genel olarak kabul görmüştür.

Küreselleşmenin Gelir Dağılımına Etkileri

Küreselleşmenin dünyadaki tüm ulus devletlere olan iyi ve kötü etkilerini anlayabilmek için ülkeleri, güçlü devlet-zayıf devlet ile küreselleşme sürecini de, zayıf küreselleşme - güçlü küreselleşme ekseninde değerlendirmek gerekir. Bu çok boyutlu ama temelde ekonomi odaklı bir süreçtir. Politik yönden değerlendirildiğinde ise, küreselleşme insan hakları ve anayasal düzey boyutunda devletleri hukuk ve istikrar dönünden destekler görünmektedir. Ancak bu süreç demokrasinin “bireysel haklar” yüzüne ağırlık verirken; ulus kimlik, etnisite yönünden toplumları bir bakımdan kimliksizleştirdiği söylenebilir. Öte yandan refah düzeyi ve gelir dağılımı açısından 80'lerle atağa kalkan bu yeni liberal kapitalist düzenin, ABD, Avrupa ve belli Kuzey ülkeleri arasında sermaye dolaşımı ile dengesiz bir zenginlik dağılımını kurumsallaştırdığı ve birtakım uluslararası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin sorumsuz politikaları ile yürütüldüğü unutulmamalıdır (Gündoğdu & Karataş, 2007:17).

Modern çağın burjuva sınıfı, kapitalizmin herkese fırsat eşitliği sunduğu yönündeki popüler iddiasını tarihsel olarak Endüstri Devrimi'nde işgücüne artan büyük ihtiyaçtan kaynaklanan fırsat eşitliğini ima ederek geliştirmiştir. Bu teori maalesef hiçbir zaman tam anlamıyla kanıtlanabilir bir sav haline gelememiştir. Fakat özellikle 70'lerde Bretton Woods Uluslararası Para İdare Sistemi'nin çökmesi ve yirmi yıl sonra Sovyetlerle birlikte Doğu Bloğunun dağılmasıyla bu eşitlik iddiasının herhangi bir anlam ifade etmediği daha da netleşmiş oldu. Küreselleşme olarak bilinen bu süreç ya da olgu, kimi otoriteler tarafından dünyanın birbirine entegre yekpare tek bir pazar haline gelmesi olarak adlandırılrsa da, aslında uzun vadede ülkelerin rollerinin aynı kalmasını sağlamak, zenginin statüsünü korumak ve güçlendirmek için bir paravan olarak kullanıldığı söylemi de oldukça yaygındır. Dünya çapında yaygın kanı küreselleşmeyi olumlu bir gelişme olarak imgelese de bu sürecin, beraberinde muazzam bir yoksullaşma, gelir

adaletsizliği, sosyal hak kayıpları, ekolojik yıkım ve büyüyen bir işsizlik de getirdiği gözden kaçırılmamalıdır (Çetinkaya, 2008: 8).

İtalyan istatistikçi Corrado Gini'den adını alan Gini katsayısı, bir ülkenin milli gelirinin vatandaşlar arasında nasıl dağıldığını hesaplayan bir istatistiksel veridir. Bu katsayı, bir ülkenin servetini değil, bu servetin ne kadar adaletli olarak dağıtıldığını gözler önüne serer. Gini katsayısı, Lorenz eğrisinden yararlanarak hesaplanır ve sonuç olarak 0 ile 1 arasında bir değer alır. Sıfıra yakın değerler, milli gelirin bireyler arasında eşit paylaşıldığını gösterirken, bire yaklaştıkça eşitsizliğin arttığını belirtir.

Türkiye'de son 4 yılda Gini katsayısı artış göstermekte olup, geçen yıl 0,003 puan artarak 0,408 olarak tahmin edilmiştir. Bu artış, gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığını göstermektedir. Gini katsayısı eğer herhangi bir ülkede "1" ise, bu ülkedeki milli gelirin tamamı yalnızca bir kişinin elinde demektir (Çalkaya & Sağlam, 2019).

Dönemsel olarak ortaya çıkan ekonomide durgunluk ve daralma gibi dönemlerinin aksine 2000'lerin sonunda ABD'de ortaya çıkan ama tüm dünyayı etkileyen küresel ekonomik krizlerden biri olan Mortgage krizi izlenen politikalar açısından önemli bir işarettir. Bu kriz sonrasında, ABD hükümeti, uzun vadeli ev kredisi dağıtan ve geri ödeme alamadığı için batan bankaları ve finans kurumlarını kurtarmak için çabalamış ve batık şirketlerin borçları ve diğer giderleri devlet kasasından yani vatandaşın vergilerinden ödenmiştir. Krize sebep olan kurumların yaşanan kriz sonrası devlet yardımı ile kurtarılması ve o sırada bireylerin ve küçük işletmelerinin cüzzü vergi borçları yüzünden batmaya sürüklenmesi, devletin finans kurumlarının lehine ancak vatandaşının aleyhine yürüttüğü çifte standardı görünür kılmıştır. Bu durum özellikle toplumun genç kesimi içinde ciddi bir tepkiye neden olmuş ve 2011 yılında Occupy Wall Street eylemlerine dönüşen ve tüm dünyayı saran benzer eylemlere yol açmıştır. (Yıldırım, 2012:238-239) Aynı rahatsızlıklarla insanların sokaklara çıktığı toplumsal hareketler, özellikle küresel sermaye kuruluşları tarafından idare edilen ülkelerin ve bu ülke politikalarının yarattığı eşitsizliğin farklı coğrafyalarda benzer durumlara neden olduğuna dikkat çekiyordu. Bu muhalif ve koordineli oluşumlar, ABD, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, Kanada ve Rusya'nın, en gelişmiş ülkeler olarak birlik olduğu G-8, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşların küresel anlamda ekonomik ve politik kararlar aldıkları toplantıları protesto ederek hareket yelpazesini genişletmiştir.

Küreselleşmenin diğer büyük zararlarından biri de yaşadığımız dünyaya verilen fiziki zarardır. Burjuva ekonomik düşüncesinin sömürüye dayalı büyüme motifi özü itibarıyla anti-ekolojiktir. Üretirken, dağıtırken ve nihayetinde tüketirken meydana çıkan toplumsal ve çevresel zararları her zaman göz ardı eder.

Günümüzde küreselleşmeye yönelik akademik görüşler, konunun duayeni kabul edilen Held, McGrew, Goldbalt ve Perraton (1999:52) referans alınarak; aşırı küreselleşmeciler, kuşkuçular ve dönüşümcüler olarak üç ana başlıkta sınıflandırılabilir.

Her üç grup da kendince küreselleşme kavramını tanımlamış ve yaşanan bu sürecin gerçekliğiyle birlikte öngörülemediğini kabul etmişlerdir. Aslında bu üç yaklaşım arasındaki farklılık çok derin ve anlamsal değildir. Aksine temsil ettikleri ekollerin aynı olay ve olguları farklı perspektiften yorumlamalarından kaynaklanmaktadır.

Küreselleşme Üzerine Akademik Yaklaşımlar

1-Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist)

Radikal küreselleşmeciler olarak da adlandırılmaktadırlar. Aşırı küreselleşmecilere göre, ekonomik piyasalar artık siyasi otoritelerin gücünü devralmıştır ve dünyada da tek bir toplum (tüketici toplumu) geleneksel ulus devletinin vatandaşına verdiği rolü üstlenmeye başlamıştır. Bu yaklaşım, devletlerin otoritesindeki gerilemeyi, diğer kurumlar, uluslararası birlikler ve yerel/bölgesel otoritelerin artan etkisiyle açıklar (Özerkmen, 2004: 136).

Aşırı küreselleşmeciler, ekonomik piyasaların küresel ölçekte entegrasyonu ve teknolojik ilerlemelerin etkisiyle ulus devletlerin gücünün azalacağına inanırlar. Onlara göre, küresel sermaye akışları, ticaretin serbestleşmesi ve çok uluslu şirketlerin büyümesi, devletlerin ekonomik politikalarını yönlendirme kapasitesini zayıflatır. Bu durum, ulus devletlerin egemenliğini tehdit eder ve küresel kurumların ve anlaşmaların önemini artırır.

Birçok neo-liberal veya aşırı küreselleşmeci için küreselleşme, "ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi" olarak görülmektedir. Özellikle 1980'ler sonrası, Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu dönem, küresel düzeyde kültür, yönetim ve ekonomik yükselişi işaret eden bir kavram olarak kabul edilir. Yeni Dünya Düzeni, piyasa ekonomilerinin yaygınlaşması, uluslararası kurumların güçlenmesi ve kültürel etkileşimlerin artmasıyla tanımlanır. Aşırı küreselleşmeciler, dünya ekonomisinin tek bir pazar haline gelmesini ve uluslararası ilişkilerin ekonomik iş birliği temelinde yeniden şekillenmesini savunurlar. Bu bağlamda, küreselleşmenin ulus devletlerin sınırlarını aşarak, daha birleşik ve entegrasyon içinde bir dünya düzeni oluşturacağını öne sürerler (Green, 1997: 130).

Aşırı küreselleşme yanlıları, fikirlerini, büyük oranda liberal ve özellikle 1980 sonrası şekillenen neo-liberal fikirlere dayandırdıklarını belirtmişlerdir. Bu bahisle aşırılık yanlıları; serbest piyasa ekonomisinin dar anlamda bireysel düzeyde fayda sağlamakla beraber, geniş anlamda da dünya ekonomisinin temel dengesini sağlayacağını savunmaktadırlar. Böylece yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutta tüm ekonomik piyasaların kendi kendine denge seviyesini bulabileceğini ve bu sebeple devletin ekonomiye bir aktör olarak el atmaması gerektiğine inanmaktadırlar., Aşırıcular kendi çerçevelerinden bakarak, ekonomide liberalleşme, de-regüle etme ve özelleştirme hareketlerinden asla taviz verilmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Aşırı küreselleşmeci yaklaşımın en önemli temsilcilerinden olan Ohmae, Fukuyama ve Friedman, küreselleşme sürecini sonuna kadar desteklemekte ve bu sürecin dünya ölçeğinde daha da geniş alanlara yayılmasını ve toplumlara tam olarak nüfuz etmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Çelik, 2012: 61). Küreselleşmecilere göre, günümüzde ulus devletler politik güçlerini yitirmiş ve ulus-devlet adı verilen eski yapının devam etmesi ve yeni uluslararası sistemin tarihsel gelişimini engelleyen bir sürece dönmüştür. Bu nedenle, küresel boyutta entegre olan ticari piyasalar, ulus-devletin ekonomik fonksiyonlarını süratle devralmaktadırlar.

Aşırı küreselleşmeci görüş dünyada aslolan tek otorite küresel sermayedir. Küresel sermayenin temel güdüsü ise kar etmektir. Teknolojik gelişmeler ve devrimsel nitelikteki iletişim avantajlarından faydalanan küresel sermaye, ulus-devletin sınırlarını kaldırarak, karını maksimum düzeye getirmek dürtüsüyle tüm yer küreyi etkisine almak istemektedir.

2-Kuşkucular-Küreselleşme Karşıtları (Skeptical-Gelenekçiler)

Radikal/aşırı küreselleşmeci görüşün zıt kutbu olan kuşkucular, gelenekçiler olarak da tanınmaktadırlar. Bu görüşün savunucularına göre küreselleşmenin ortaya çıkışı ve hızla gelişmesi bir sürpriz olmamıştır. Ancak bu süreç aşırı küreselleşmecilerce fazla mübalağa edilerek gerçek boyutu dışında bir anlam yüklenmiştir. Jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirdikleri küreselleşmeyi, Chomsky'nin de tabiri ile "kar peşinde koşan mega işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı" olarak görmektedirler. (Giddens, 2000: 21) Kuşkucular için bu süreç bir bütünleşme değil, aksine saldırgan milliyetçilik, etniklik ve kökten dincilik gibi tehlikeli yollara açılacaktır.

Kuşkucuların küreselleşme hakkındaki ideolojik zeminini uluslararası ilişkiler teorisinin gerçekçi janrı belirlemektedir. Gerçekçilere göre, uluslararası ilişkilerin temel yapısı, ulus-devletlerin içinde olduğu kuvvet ve menfaat mücadelesi ekseninde şekillenir. Bu bakış açısına göre, uluslararası sistemin yegane ve esas gücü halen ulus-devlettir ve devletlerin iç ve dış yönetim gücü zayıflamamıştır.

Gerçekçiler, küreselleşmenin etkilerini kabul etseler de ulus-devletlerin egemenliğinin ve ulusal çıkarlarının öncelikli olduğunu savunurlar. Onlara göre, ulus-devletler, uluslararası sistemde hâlâ en önemli aktörlerdir ve küreselleşme süreci, bu temel gerçeği değiştirmez. Gerçekçiler, uluslararası politikayı, devletlerin askeri, ekonomik ve diplomatik güçlerini kullanarak çıkarlarını maksimize etmeye çalıştıkları bir arena olarak görürler.

Bu perspektifte, uluslararası ilişkilerdeki temel dinamik, devletler arasındaki rekabet ve güç mücadelesidir. Küreselleşmenin getirdiği ekonomik ve teknolojik değişimler, devletlerin bu güç mücadelesindeki araçlarını çeşitlendirebilir, ancak ulus-devletlerin uluslararası sistemdeki merkezi rolünü değiştirmez. Küreselleşme karşıtları, iktisadi konularda dışa kapalı, korumacı ve özerk bir düzeni yeğlerken, küreselleşme

dinamiklerinin bu kurulu düzeni değiştirmedeğini müdafaa etmektedirler. Gelenekçi akım, küresel ekonomik entegrasyonun ileri sürüldüğünün tersine dünya geneline yayılmadığını, temel küresel boyutta ekonomik etkinliğin Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya üzerinden kontrol edildiğini ve küresel ekonomik yönetim rejiminin bahse konu üç ana üst (birkaç ulus-devlet) tarafından oluşturulduğunu belirtmektedir (Martell, 2010).

3-Dönüşümcüler (*Transformationalist*)

Giddens'ın içinde yer aldığı dönüşümcüler, küreselleşmenin karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü vurgularlar. Küreselleşmenin sadece ekonomik bir süreç olmadığını, aynı zamanda sosyo-kültürel, toplumsal ve politik uzanımları olduğunu belirtirler. Bu bağlamda, küreselleşme, yerel ve küresel dinamikler arasındaki etkileşimi arttırmakta ve ulusal sınırları aşan yeni toplumsal, ekonomik ve siyasal ağlar oluşturmaktadır.

Dönüşümcüler, küreselleşmenin, ulus devletlerin egemenliğini tamamen ortadan kaldırmadığını, ancak onların işlevlerini ve otoritelerini yeniden tanımladığını savunurlar. Ulus devletler, küreselleşmenin getirdiği fırsatları ve zorlukları yönetmek için yeni politikalar ve yapılar geliştirerek, değişen dünya düzenine uyum sağlarlar (Elçin 2012: 7). Küreselleşmeye dayalı sistemin bir artısı olarak iletişime dikkat çeken dönüşümcüler, iletişimin çeşitlenmesi, ucuzlaması ve kolaylaşmasını örnek gösterirler. İletişim devrimi sayesinde anlık haberleşme araçlarına herkesin ulaşabilmesi insanları birbirine yakınlaştırmaya, eski toplumsal kalıplar yıkılmaya, eski gelenekler unutulmaya ve kültürler arası etkileşim çoğalmaya başlamıştır.

Bu görüştekiler, dünyayı bugünkü haline getiren seri sosyal, politik ve iktisadi değişimlerin toplumları birleştiren bir kudret olarak kabul etmektedir. Bundan sonra ulusal ya da uluslararası kelimeleri arasında net bir fark bulunmamaktadır. Hal bu iken küreselleşme olgusu tanımlanırken her zaman ekonomik yüzeyi öne çıkarılmaktadır. Resmi tanımlarında ekonomik boyutu ön plana çıkar ya da çıkartılır. Dönüşümcülere göre; tabanında liberalizm bulunan ve teknolojinin desteğiyle dünya pazarının finansal, sermayesel, üretimsel ve doğal kaynak kullanımını açısından entegrasyonunu sağlayan sürecin tümü küreselleşme olarak tanımlanmaktadır. Küresel Köy kavramını ilk kez 1960'larda kullanan McLuhan, küreselleşme ile dünya ekonomisinin tüm yönleriyle tek bir pazara dönüşeceği öngörüsünü açıklamıştır (Dulupçu, 2001: 12).

Özellik günümüzde fiziki varlığı olmayan yatırım, görünmez yatırım olarak bilinen bilgi de artık üretilmekte ve dağıtılmaktadır. Geleceğin istihdamı hizmet, eğitim, mühendislikler ve know-how olarak görülmektedir. Bundan 1000 yıl önce tarım %50 istihdam iken bugün bu oran %10 dur. Enformasyon üretim ve dağıtımı önemli bir istihdam alanı yaratmaktadır.

Bilgi sanayisi (knowledge-industries), ARGE, basım, yayım, test laboratuvarları, dizayn ofisleri, istatistik verilerine dayalı hizmetler, doğal kaynak keşif büroları, radyo,

televizyon, internet ve diğer haberleşme sanayileri, eğlence, bilgisayar, enformasyon araçları ve analiz eden bunları sistematik olarak ortaya çıkaran takip eden ve çözüm gideren yan profesyonel hizmetlerin hepsi bu alanın içindedir.

Globalleşme ve bilgi çağı çerçevesinde gelişen ve son derece popüler olan yaklaşımlardaki son durum küreselleşme kavramını post modern kavramıyla birlikte anmaktadır. Sosyal bilimlerin bir fikir çerçevesi namı ile post-modernizm; yeni tekniklerle yapılan bilimsel araştırmaları, eski bilgilerin yenileri ile sentezlenmesini, oturmuş ve kalıplaşmış tüm düşüncelerden arınmayı, sorgulanmadan kabul edilen tüm basmakalıp fikirleri eleştirmeyi ve var olan düzene muhalif olmayı cesaretlendiren ve eldeki tüm verileri göreceli değerlendiren bir düşün sistemini anlatmaktadır (Kaya, 2009: 12).

Küreselleşme Hakkındaki Güncel Değerlendirmeler

Küreselleşmenin otobanda çıkışı olmayan tek yönlü bir yol olduğu yönündeki fikirlere katılmayan çalışmalar bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı öncesinde de benzer bir küreselleşmenin yaşandığı ve beklenmedik biçimde sekteye uğradığı aşikardır. Küreselleşme kaçınılmaz değildir. Türkiye'nin bu süreçteki yeri büyük ülkelerin Avrupa-Asya sınırındaki pazar ya da çok uluslu şirketlerin yerel bağlantısı olma şeklindeki ticari konumunu bırakarak patenti ve know-how (teknik bilgi-beceri) bilgisi kendisine ait özgün bir üretim şekline geçmesi gerekmektedir. Son olarak; anayasal özgürlükler, refahın artması, ulusal kolektif kimlik bilincinin güçlendirilmesi yönündeki sosyal, politik ve ekonomik süreçlerin her birine eşit ağırlık verilmesi şarttır, sadece ekonomiye ağırlık vermenin yetersiz olacağı bilinmelidir.

Şimdiye kadar yüzeysel olarak değinilen ancak geleceğin belki de en önemli meselesi olan iklim değişikliği, karbon salınımı ve artan dünya nüfusuna yetecek besin ve enerji kaynaklarının dağılımı konuları tamamen birkaç ülkenin alacağı kararları beklemektir. Uluslararası toplumun iklim değişikliği sorunu ile ne şekilde mücadele edeceği henüz ucu açık bir konudur. İklim değişikliği ilk olarak çevresel sürdürülebilirlik sorunu olarak ele alınmış ve küçümsenmiştir. Şu anki ekonomik büyümenin gelecek kuşakların sahip olabileceği fırsatlar pahasına gerçekleştiği öne sürülmüştür. Ancak görülmektedir ki karbon salınımı ya da su ve tarım adına toprak kaynaklarındaki azalma, petrol, doğalgaz ve diğer yeraltı kaynaklarının ranta dayalı, tekelci ve kontrolsüz kullanımı her seferinde küreselleşmenin zengin ülkelerini sorumlu olarak işaret etmektedir. Dünyanın küreselleşmenin gerisinde kalmış kısmı, diğer kısmın açgözlü ve bencil politikalarının bedelini ödediği bilinmektedir.

Ülkelerin kendi içindeki gelir dağılımı da her ülkede farklılık arz etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hepsinde ilk göze çarpan ortak konu da gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması, yani tüm gelirin en yüksekteki kesimde (gelir dağılımının zirvesindeki yüzde 1'liğin de 1'i olan yüzde 0.1'lik kesimde) toplanmasıdır. Bununla birlikte istatistiki tüm hesaplamalar gelişmekte olan ülkelerin gelirlerini gerçek

dışı şekilde olduğundan daha yüksek gösterme eğiliminde olduğundan eşitsizliğin derecesini ve seyrini tam açıklayamamaktadır (Baş, 2009: 56). Son yıllarda daha önce görülmemiş bir hızla gelir dağılımı eşitsizliğinde artış yaşanmış, bu durum refah ve yaşam memnuniyeti göstergelerinde düşüşe yol açmıştır. Gelir dağılımı adaletsizliğinin neden olduğu memnuniyetsizlik, ekonomilerin küresel büyümeyi özendiren piyasa entegrasyonunun güçlenmesi ve ekonomide aşırı dışa açıklıkla da ilişkilidir. Gelir dağılımı ve fırsat eşitliği alanlarında ciddi iyileştirici önlem ve mekanizmaların bulunmaması devletin de zayıfladığını ve sosyal politika üretmediğini, ürettiklerine de destek bulamadığını düşündürmektedir. Tüm hızlı gelir adaletsizliği artışı, küreselleşme çarkının her zamankinden hızlı dönmesi ve övünülerek bahsedilen “büyüme” nosyonunun hiç de hayırlı bir şey olmadığını kanıtlamaktadır.

Zengin ülkelerde bile nüfusun büyük kısmını kapsamayan büyümenin aynı zamanda geçmişe oranla günümüzde daha az istihdam fırsatları yarattığı görülmektedir. Bazı gelişmiş ülkelerde bu durum üretkenlik artışının bir göstergesi gibi gösterilmeye çalışılırken pek çok gelişmekte olan ülkede rutin iş olanaklarının azalmasına da neden olmaktadır. Bu durum özellikle yüksek işsizlik oranlarına sahip gençlerin büyük sorunlarla karşılaşmalarına yol açmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin süregelen ekonomik bunalımları için bankacılık sektöründe de yeni yasal düzenlemelerin yapılması, gelişmiş risk yönetim analizleri ve operasyonlarının uygulanması, gelişmiş güvenlik ağlarının güncel tutulması ilk akla gelen öneriler olmaktadır. Bunların yanı sıra Dünya Bankası ve Kalkınma Bankası'nın amaç ve ekonomik yönden istikrarı hedefleyecek biçimde yeniden yapılandırılması, gelişmekte olan ülkelerde borçların halkının refahı gözetilerek silinmesi veya yeniden yapılandırılması gibi bir takım çözüm önerileri de yer almaktadır (Stiglitz, 2007: 263-270). Banka sektöründe meydana gelen krizlerin sonuçları ve bir anda dünya üzerinde tüm piyasaları etkiliyor olması küreselleşmenin ekonomi ve sermayeye dayandığının en büyük göstergelerinden biridir.

Sosyal politikaların uygulanmasında da özellikle gelişmekte olan ülkelerin ezildiği yüksek enflasyon oranları, kronik işsizlik sorunu, artarak katlanan dış borç açığı, istikrarsız ve tabana yayılmayan ekonomik büyüme, haksız gelir dağılımı, kurumsal ve yasal eksikler gibi geleneksel sorunlar maalesef devleti asıl ihtiyaç sahibini bulup yardım ulaştırması yönünde başarısız kılmıştır. Az gelişmiş sıfatındaki ülkelerde çoğu insanın sosyal güvenlik ağından yoksun bırakılması, kayıt dışı ekonomi, ülkenin adaletine ve sosyal politikalarına güvensizlik, özel ve kamusal kaynakların paylaşımındaki adaletsizlikler de küresel dünya düzeninin yarardan çok zarar getirdiğini kanıtlar şekildedir (Soros, 2002: 3).

SONUÇ

Gücün ve paranın tekelleşmesine giden yolda, ulusal anlamda kaynaklarını iyi kullanan hırslı ve çalışkan ülkelerin refahına, fırsat eşitliğine inanan ve fırsatlarını çok

iyi kullanan bireylerin kişisel başarılarına, ya da zenginliği miras veya gayri hukuki yollarla elde etmiş zümrelerin imtiyazlarına, yüzyıllardır küreselleşme ve kapitalizm temelinde göz yumulmaktadır. Saydığımız sınıflar haricindeki büyük çoğunluğun fakirleştirme pahasına şanslı bir azınlığın yaklaşık 8 milyar insanı barındıran bu kürede ayrıcalıklı yaşaması ve kendi çıkarı doğrultusunda tüm küre adına kararlar alması artık çoğunluk tarafından hoş karşılanmamaktadır.

İnsanlık adına insani kalkınmanın sağlanabilmesinde, gelişmekte olan ülkeler ve düşük gelirli ülkeler dahil olmak üzere her ülkenin; insan hakları odaklı bir yaklaşımı desteklemesi, kendisi için istediği her şeyi vermeyi ve paylaşmayı öğrenmesi, insan haklarını kalkınmanın merkezine yerleştirmesi; fakirlik, kıtlık, göç, salgın hastalık, iç savaş, ırkçılık ve terörü bölgesel sorun olarak görmemesi son derece önemlidir.

Her anlamda ulusal ve uluslararası boyutta yeni politikalar üretilmesi, küreselleşmenin ekonomi temelinde belli kesimlere hizmet eden saltanat boyutunun denetimi ve demokratikleştirilmesi yani kapitalizmin dizginlenmesi gerekmektedir. Keyfi ve hesapsız üretimi terk eden, ihtiyaca dönük farklı mekanizmaların kullanıldığı alternatif bir üretim bandı ve üretilen mamulün (meta/hizmet) dağıtım yolu ile gelir dağılımını adaletli şekilde dengeleyerek düzenlemek elzemdir. İnsani tüm fırsat ve olanakların (sağlık, barınma, eğitim, beslenme ve hukuka dayalı güven içinde onurlu bir yaşam sürdürme) tüm dünya vatandaşlarını kapsayan bir boyuta getirmek en nihai amaç olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adda, J. (2002). *Ekonominin Küreselleşmesi*, (Çev. S. İnceci), İstanbul: İletişim Yayınları
- Akay, H. (2011). Uygulamada Laiklik: Devlet-Din Ekseninde Özgürlükler, Hizmetler ve Finansman. *Toplum ve Bilim*, 120, 10-47.
- Aktan, C.C., & Şen, H. (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*, Ankara: TOSYÖV Yayını.
- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 49-70.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34
- Bozpinar, C. (2022). Orta Çağ Avrupası'nda Şehirlerin Doğuşu Meselesi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1-26.
- Canatan, K. (2018). *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Çalkaya, M., & Sağlam, A. (2019) "Türkiye'de Gelir Dağılımı Rakamları Açıklandı", Anadolu Ajansı Ekonomi Haber Portalı, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyede-gelir-dagilimi-rakamlari-aciklandi/1587020> (Erişim Tarihi:16 Haziran 2024)

- Boratav, K. (2011). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çalkaya, M. ve Sağlam, A. (2024) "Türkiye'de Gelir Dağılımı Rakamları Açıklandı", Anadolu Ajansı Ekonomi Haber Portalı, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyede-gelir-dagilimi-rakamlari-aciklandi/1587020> (Erişim Tarihi:16 Haziran 2024)
- Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 57-74.
- Çetinkaya, D. (2008), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Dulupçu, M. A. (2001). *Küresel Rekabet Gücü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Duran, B. (1997). *Sekülerleşme Krizi ve Bir Çıkış Yolu Arayışı*, İstanbul: TİMAŞ Yayınları
- Elçin, A.B. (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi, <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)
- Ertit, V. (2014). Birbirinin Yerine Kullanılan İki Farklı Kavram: Sekülerleşme ve Laiklik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(1), 103-124.
- Feeman, C., & Soete L.(2003). *Yenilik İktisadı*, (Çev. E.Türkcan), Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Galeano, E. (2006). *Tepetaklak*, (Çev. B. Kale), İstanbul: Çitlenbik Edebiyat.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Goudsblom, J. (1967). *Dutch Society*, New York: Random House Publishing Group.
- Green, A. (1997). *Education, Globalization and the Nation State*, London: MacMillan Press Ltd.
- Gündoğan, A.O. (2002). Devlet ve Milliyetçilik, *Doğu-Batı Dergisi*,6(21), 181-193.
- Gündoğdu, H., & Karataş, M. (2007). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Muhtemel Etkileri, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 1-25.
- Held, D., McGrew A., Goldbaltt D. & Perraton, J. (1999). *Global Transformations*. Stanford: Stanford University Press.
- Kaplan, D. (2006). Batı'nın Doğu'su, Avrupa Barbarlığının Küreselleşmesi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 453-460.
- Karagöz, E.T. (2019, Ocak 23). 24 Ocak Kararları Türkiye Hikayesinin Yönünü Değiştirdi, Anadolu Ajansı Ekonomi Portalı, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/prof-dr-karagol-24-ocak-kararlari-turkiye-hikayesinin-yonunu-degistirdi/1372227> (Erişim Tarihi:14 Haziran 2024)

Kaya, M. (2009). Küreselleşme Yaklaşımları, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 61-76.

Kaya, Y. (2011). Küreselleşme ve İktisadi Entegrasyon Bağlamında 2000 Sonrasında Türkiye Ekonomisi, *İnsan & Toplum Dergisi*, 1(1), 67-86.

Koç, M. (2023). Kopernik'ten Newton'a Bilimsel Devrim Süreci. *Akademik Matbuat*, 7(1), 174-190.

Kökalan Çımrın, F. (2020). Küreselleşme Teorileri: Söylem ve İddialar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1205-1219.

<https://doi.org/10.16953/deusosbil.783517>

Köse, A. (2006). Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye'de Din ve Modernleşme. *Laik Ama Kutsal*, 11-19.

Küçükahmetoğlu, O., Çeştepe, H., & Tüylüoğlu, Ş. (2013). *Ekonomik Entegrasyon*, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Martell, L. (2010). *The Sociology of Globalisation*. Cambridge: Polity Press,

Öktem, N. (2002). Din, İnanç Özgürlüğü ve Site, *Doğu-Batı Dergisi*, 6(21), 197-210.

Öner, Ş., & Şen, M.L. (2021). COVID-19 Etkisi Altında Küreselleşmenin Geleceği Üzerine Notlar, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23:3), 958-978.

Özerkmen, N. (2004). Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(1), 135-148.

Semperun, J., & De Villepin, D. (2005), *Avrupa İnsanı*, (Çev. A. Cıngı), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. New York, NY: W.W. Norton & Company Ltd.

Soros, G. (2003). *Küreselleşme Üzerine*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Stiglitz, J. E. (2002) *Küreselleşme-Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev. A. Taşçıoğlu ve D. Vural, İstanbul: Plan B Yayıncılık.

Torun, İ. (2003). Endüstri Toplumunun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sina-i Faktörler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (1), 181-196.

Weber M. (1992). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Yıldırım, Y. (2012). "İşgal Et" Hareketi Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(01), 237-244.

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)

Adres: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akdeniz Üniversitesi Enstitüleri Binası B Blok 2. Kat Dumlupınar Bulvarı
07058 Kampus / ANTALYA

Tel: 0242 227 44 00 – 1479

E-Mail: aksosdergi@akdeniz.edu.tr

Web: aksos.akdeniz.edu.tr

sosyalbilim.akdeniz.edu.tr

ISSN: 2630 – 5623 (Elektronik)